

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

БОЛБИТ ЮРІЙ ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ,
АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ

12.00.07 — адміністративне право і процес;

фінансове право; інформаційне право

(081 — Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів

мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник —

Пахомов Володимир Васильович,

доктор юридичних наук, доцент

Суми 2017

АНОТАЦІЯ

Большіт Ю. Л. Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 — Право). — Сумський державний університет. — Суми, 2017.

Дисертацію присвячено аналізу сутності та особливостей державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні. У роботі визначено поняття та розкрито значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Систематизовано принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, які об'єднано у дві групи: загальні та спеціальні.

Узагальнено види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, на підставі чого запропоновано виділити такі його види: а) залежно від повноважень суб'єкта контролю та його становища у системі державного управління: загальний та спеціальний контроль; б) залежно від часу здійснення заходів державного контролю: попередній, поточний і подальший контроль; в) за підставами проведення: плановий та позаплановий контроль; г) залежно від місця проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль виїзний та невиїзний; г) за суб'єктом ініціативи проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль за ініціативою суб'єкта господарювання, контроль за ініціативою контролюючого органу, контроль за скаргою; д) залежно від способу контролю: документальний та фактичний контроль.

Охарактеризовано правові засади державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та визначено місце серед них адміністративно-правового регулювання. Доведено, що саме норми адміністративного права займають ключове місце у питанні правового регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що є цілком зрозумілим, враховуючи управлінський характер даного виду діяльності, адже завдяки адміністративно-правовим нормам встановлюються права та обов'язки суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, визначаються процедури здійснення такого контролю, а також механізми охорони і захисту прав підконтрольних суб'єктів.

Розкрито рівні та напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Систематизовано суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Встановлено, що основними загальними формами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є: а) перевірка (об'єктами перевірки, як форми контролю, виступає діяльність суб'єктів господарювання у зазначеній сфері суспільних відносин, а предметом перевірки є певна сфера (сектор) фінансово-господарської діяльності, яка підлягає контрольному вивченню тими чи іншими державними органами); б) спостереження; в) ознайомлення зі статистичною звітністю; г) вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ, зокрема, під час виготовлення рекламної продукції; г) інспектування; д) ревізія; є) інвентаризація; ж) аудит.

З'ясовано шляхи вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. З метою вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів обґрунтовано

необхідність розроблення нормативно-правових актів, в яких би визначалися: основні учасники даної взаємодії, її ключові принципи, напрямки та форми здійснення, координаційні центри та їх координаційні повноваження, основні форми, в яких здійснюється ця координація, порядок та гарантії виконання рішень, прийнятих суб'єктами координації, тощо. Все це необхідно для того, що сукупність розрізнених контролюючих органів, що час від часу допомагають один одному, перетворити у єдиний, злагоджений та ефективний контролюючий механізм.

Узагальнено зарубіжний досвід державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та встановлено можливості його використання в Україні. Обґрунтовано, що потреба у дослідженні зарубіжного досвіду державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та можливостей його використання в Україні обумовлюється двома основними факторами: по-перше, тим, що ті міри і заходи, які застосовуються українською владою для протидії незаконному виготовленню та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також у цілях підвищення якості даної продукції та зменшення обсягів її споживання населенням, є недостатньо ефективними та дієвими; по-друге, прагнення нашої держави стати повноправним учасником тих міжнародних інтеграційних процесів, що відбуваються у сучасному світі, вимагає від неї приведення національних соціально-економічної та політико-правової систем у відповідність до встановлених у високорозвиненому західному світі норм і стандартів.

Запропоновано напрямки вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Опрацьовано критерії оцінювання державного контролю за виробництвом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, у зв'язку з чим відзначено, що ключовими завданнями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є

наступні: а) забезпечення відповідності якості та технології виробництва спирту, алкогольних і тютюнових виробів вимогам чинного законодавства, технічних та технологічних регламентів; б) отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан дотримання законності та дисципліни у зазначеній сфері; в) встановлення причин та умов, що сприяють появі порушень у досліджуваній сфері; г) забезпечення своєчасної та у повному обсязі сплати до відповідних бюджетів всіх обов'язкових платежів, що пов'язані з виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційне дослідження є однією з перших спроб визначити сутність та особливості державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та запропонувати авторське бачення шляхів удосконалення його адміністративно-правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема, викладені в дисертації положення можуть бути використані у: науково-дослідній сфері — як основа для подальшого вивчення сутності та особливостей здійснення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; правотворчості — в ході внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, які регулюють діяльність суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; правозастосовчій діяльності — з метою покращення практичної діяльності у сфері здійснення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; освітньому процесі — під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право» та «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті

внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора.

Ключові слова: контроль, державний контроль, виробництво, обіг, спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби, правові засади, принципи, форми, методи, взаємодія, координація, оцінювання.

SUMMARY

Bolbit Yu. L. State Control over the Production and Circulation of Pure Alcohol, Alcoholic Beverages and Tobacco Products in Ukraine. — Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for a candidate's degree (PhD) by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law (081 – Jurisprudence). – Sumy State University. – Sumy, 2017.

The thesis is focused on the analysis of the essence and features of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products in Ukraine. The author of the paper has defined the concept and has revealed the significance of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products. The principles of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been systematized, and have been grouped into two groups: general and special.

The types of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been generalized; on this basis the author has offered to distinguish the following types: a) depending on the powers of the subject of control and his position in the system of public administration: general and special control; b) depending on the time of the implementation of state control measures: preliminary, current and subsequent control; c) according to the grounds of conduction: planned and unscheduled control; d) depending on the place of conducting state control over the production

and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products: field control and remote control; e) according to the subject of the initiative of carrying out state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products: control under the business entity's initiative, control under the initiative of the controlling agency, control under the complaint; f) depending on the method of control: documentary and actual control.

The legal principles of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been characterized; and the place of administrative and legal regulation among them has been defined. It has been proved that the norms of administrative law occupy key place within the issue of legal regulation of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products, which is quite understandable, taking into account the managerial nature of this type of activity, because due to administrative and legal norms we establish the rights and duties of the subjects of control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products, we determine the procedures for the implementation of such a control, as well as mechanisms of protecting the rights of controlled subjects.

Levels and directions of state control over production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been revealed. The subjects of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been systematized. It has been established that the main general forms of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products are: a) verification (the objects of verification, as forms of control, are the business entities' activities in the specified area of public relations, and subject-matters of verification are certain spheres (sectors) of financial and economic activity, which is under control study by certain state agencies); b) observation; c) familiarization with statistical reports; d) studying and analyzing materials contained in the mass

media, in particular, during the production of advertising products; e) inspection; f) revision; g) inventory; h) audit.

The ways of improving the interaction and coordination between the subjects of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products have been clarified. In order to improve the interaction and coordination between the subjects of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products, the author has grounded the necessity of drafting normative and legal acts that would define: the main participants of this interaction, its key principles, directions and forms of implementation, coordination centers and their coordination powers, the main forms of such a coordination's implementation, the procedure and guarantees of the execution of the decisions taken by the subjects of coordination, etc. All this is necessary in order to transform the totality of disparate controlling agencies, which help each other from time to time, into a single, coherent and effective controlling mechanism.

The author has generalized international experience of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products, and has established the possibilities of its use in Ukraine. It has been substantiated that the need to study international experience of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products and the possibilities for its use in Ukraine are stipulated by two main factors: first, by the fact that the measures applied by the Ukrainian authorities for counteracting illegal manufacture and circulation of alcoholic beverages and tobacco products, as well as in order to improve the quality of such products and reduce the consumption level by the population, are not sufficient and effective; second, the desire of our state to become a full participant in those international integration processes that take place in the modern world, requires to bring the national socio-economic, political and legal systems in line with the norms and standards established in the highly developed Western world.

Areas of improving administrative legislation, which regulates state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products, have been suggested.

The author has processed the criteria for assessing state control over the production of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products. In this connection, the author has noted that the key tasks of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products are the following: a) ensuring compliance with quality and production technology of pure alcohol, alcoholic and tobacco products to the requirements of the current legislation, technical and technological regulations; b) obtaining objective and reliable information on the state of observance of law and discipline in the specified sphere; c) establishing the causes and conditions conducive to the occurrence of violations in the studied sphere; d) ensuring timely and full payment to the relevant budgets of all mandatory payments related to the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the dissertation research is one of the first attempts to determine the essence and features of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products and to offer an author's vision of the ways to improve its administrative and legal regulation.

The practical significance of the obtained results is that they constitute both theoretical and scientific, practical interest, in particular, the provisions set out in the dissertation can be used in: the research area – as the basis for further study of the essence and features of the implementation of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products; law-making – in the course of making amendments and alterations to the normative and legal acts that regulate the activities of the subjects of state control over the production and circulation of pure alcohol, alcoholic beverages and tobacco products; law-enforcement activities – in order to improve the practical activity in the sphere of state control over the production and circulation of pure alcohol,

alcoholic beverages and tobacco products; educational process – while preparing textbooks and training manuals on the disciplines “Administrative Law” and “Judicial and Law Enforcement Agencies”; they have been already used in the course of conducting classes on the indicated disciplines at Kharkiv National University of Internal Affairs. They also have been taken into account in educational and methodological developments prepared with the participation of the author.

Key words: control, state control, production, circulation, pure alcohol, alcoholic beverages, tobacco products, legal grounds, principles, forms, methods, interaction, coordination, assessment.

Список публікацій здобувача:

1. Більбіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України, як суб’єкт державного контролю / Ю. Л. Більбіт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29–2., Т.3. – С. 94–97.

2. Більбіт Ю. Л. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (28). – Ч.2 – С.11–16.

3. Більбіт Ю. Л. Адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Право UA. – 2016. - № 3. – С.103–107.

4. Більбіт Ю. Л. Суб’єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Європейські перспективи. – 2017. – № 1. – С. 74–78.

5. Більбіт Ю. Л. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наше право. – 2017. – № 1. – С. 72–77.

6. Більбіт Ю. Л. Напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт //

Международный научный журнал «Верховенство права». – 2017. – № 1. – С.76–81.

7. Ботьбит Ю. Л. Характеристика отдельных видов государственного контроля за производством и оборотом спирта, алкогольных напитков и табачных изделий / Ю. Л. Ботьбит // *Legea și viața* (Закон и жизнь) – Молдова. – 2017. – № 1/2 (301). – С.15–19.

8. Ботьбит Ю. Л. Регіональний рівень державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Ботьбит // *Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу* (Київ, 14 трав. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С.39–41.

9. Ботьбит Ю. Л. Місце та особливості Державної фіскальної служби України у системі суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Ботьбит // *Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.)*. – К. : НДІ публік. права, 2016. – С. 63–65.

10. Ботьбит Ю. Л. Державна фіскальна служба України у системі суб'єктів правоохоронної діяльності / Ю. Л. Ботьбит // *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.)* / МВС України, Харків. нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С.159–161.

11. Ботьбит Ю. Л. Форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Ботьбит // *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. крнф. (м. Харків, 30 червня 2017 р.)* / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; каф. адмін. права та процесу ф-ту № 3. – Харків : ХНУВС, 2017. – С.184–187.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ	23
1.1. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	23
1.2. Принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	38
1.3. Види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	50
1.4. Правові засади державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та місце серед них адміністративно- правового регулювання	63
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ	82
2.1. Рівні та напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	82
2.2. Система суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	98

2.3. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	110
2.4. Взаємодія та координація між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	124
Висновки до розділу 2	136
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ	142
3.1. Зарубіжний досвід державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та можливості його використання в Україні.....	142
3.2. Удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.....	163
3.3. Поняття та види критеріїв оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів	177
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	242

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із найефективніших управлінських засобів забезпечення режиму законності в основних сферах суспільного життя є контроль, насамперед державний, який здійснюється державними органами, посадовими особами, що наділені владними повноваженнями, які дозволяють їм втручатися у діяльність підконтрольних суб'єктів. При цьому засади правової, демократичної держави вимагають, щоб таке втручання відбувалося виключно на підставах, у порядку та межах, визначених законодавством. Водночас, окрім того, що контроль повинен ґрунтуватися на принципах законності, він також має бути ефективним та дієвим. На жаль, слід констатувати, що у багатьох галузях державного управління якість та результативність державного контролю залишаються досить низькими. Зокрема, це стосується контролю у галузі виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яка, до речі, за своєю прибутковістю для державного бюджету посідає в Україні одну з ключових позицій.

Неефективність державного контролю у зазначеній сфері обумовлена, перш за все, недосконалістю адміністративно-правових засад, на яких він ґрунтується, що призводить до поширення у ній протизаконної діяльності, яка, з огляду на існування в Україні значного потенціалу в спиртовій, лікеро-горілчаній та виноробній галузях, досить часто набуває загрозливих масштабів. Існування протизаконної діяльності такого роду не лише призводить до щорічного недоотримання державою у бюджет значних коштів, але й, що найважливіше, становить загрозу життю та здоров'ю населення країни.

Окремі питання державного контролю досліджували О. Ф. Андрійко, О. В. Батанов, Ю. П. Битяк, М. М. Бурбика, М. В. Гаращук, Ю. В. Гаруст, Н. В. Гришина, В. А. Гуменюк, Б. В. Деревянко, А. Г. Жуковський, Т. А. Кобзева, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, Т. М. Кравцова, А. М. Куліш, В. І. Курило, М. П. Кучерявенко, М. І. Логвиненко,

Д. М. Лук'янець, О. М. Музичук, Д. М. Павлов, В. В. Пахомов, О. М. Резнік, О. Ю. Салманова, М. В. Старинський, В. Д. Чернадчук, С. С. Шоптенко та інші науковці. Втім комплексний аналіз проблемних аспектів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні на сучасному етапі її розвитку в існуючих наукових працях не проводився. Як наслідок – відсутнє змістовне теоретичне підґрунтя, необхідне для вдосконалення практики здійснення державного контролю у зазначеній галузі, що обумовлює актуальність обраної тематики.

Таким чином, необхідність підвищення ефективності та дієвості контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні, недостатність наукових розробок з цієї проблематики, недосконалість правового регулювання в зазначеній сфері обумовлюють актуальність комплексного дослідження стану та шляхів удосконалення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164–р, Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також у межах науково-дослідних тем навчально-наукового інституту права Сумського державного університету: «Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства» (номер державної реєстрації 0114V001904), «Шляхи оптимізації інститутів адміністративного

та кримінального права на трудові та соціальні правовідносини населення України» (номер державної реєстрації 0113U007517).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу норм Конституції України, міжнародних нормативно-правих актів, чинного законодавства України з досліджуваних питань, узагальнення практики реалізації форм і методів державного контролю, а також міжнародного досвіду визначити сутність та особливості державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні, надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення відповідного адміністративного законодавства.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

- визначити поняття та розкрити значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- систематизувати принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- узагальнити види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- охарактеризувати правові засади державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та визначити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- розкрити рівні та напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- встановити суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- окреслити форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

- опрацювати напрямки вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- узагальнити зарубіжний досвід державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та встановити можливості його використання в Україні;
- визначити напрямки вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- встановити критерії оцінювання державного контролю за виробництвом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виробництва спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Предмет дослідження становить державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні.

Методи дослідження. В основу дисертаційного дослідження покладено сукупність як загальних, так і спеціальних методів наукового пізнання. Так, системно-структурний метод використано для узагальнення системи принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділ 1.2), розкриття видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділ 1.3), з'ясування рівнів, напрямів, форм та методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділи 2.1, 2.3); порівняльно-правовий метод використано під час окреслення місця адміністративно-правового регулювання у правовому регулюванні контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділ 1.4), окреслення шляхів удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділ 3.2); метод прогнозування

використано в ході розроблення критеріїв оцінювання державного контролю за виробництвом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів (підрозділ 3.3); завдяки використанню логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 2.1, 2.3, 3.2). В роботі також використано формально-юридичний (підрозділ 1.4) та формально-логічний методи (розділ 3).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці вчених у галузі загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, господарського права, інших галузевих наук. Нормативно-правовою основою дослідження є норми Конституції України, міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані у встановленому законом порядку, кодифіковані нормативно-правові акти, інші закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші підзаконні нормативні акти, які регулюють порядок здійснення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Інформаційною та емпіричною базою дослідження є узагальнення практики діяльності суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні й аналітичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання визначити сутність та особливості державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та запропонувати шляхи вдосконалення його адміністративно-правового регулювання. Основні з них такі:

вперше:

– адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів визначено як цілеспрямоване впорядкування засобами адміністративного

права матеріальних та процедурних аспектів здійснення контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

– з метою вдосконалення правового регулювання контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розробити відповідні концептуальні та стратегічні документи щодо реалізації державної політики у досліджуваній сфері, в яких необхідно: виділити ключові проблеми, що наразі існують у даних галузях, та визначити основні напрямки їх розв’язання; окреслити найбільш принципові (засадничі) організаційно-правові аспекти зазначеного контролю; виділити коло найважливіших заходів, які необхідно реалізувати з метою вдосконалення контролю за ринком алкоголю та тютюну;

– визначено блоки критеріїв оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні: соціальний, організаційно-правовий, матеріально-фінансовий та суспільний;

– обґрунтовано необхідність використання електронних акцизних марок та нанесення на алкогольну та тютюнову продукцію QR-кодів, які дадуть змогу кожній особі за допомогою смартфона із камерою та встановленої на нього спеціальної програми з’ясувати основну інформацію про товар;

удосконалено:

– розуміння основних завдань державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, до яких віднесено наступні: а) забезпечення відповідності якості та технології виробництва спирту, алкогольних і тютюнових виробів вимогам чинного законодавства, технічних та технологічних регламентів; б) отримання об’єктивної та достовірної інформації про стан дотримання законності та дисципліни у зазначеній сфері; в) встановлення причин та умов, що сприяють появі порушень у досліджуваній сфері; г) забезпечення своєчасної та у повному обсязі сплати до відповідних бюджетів усіх обов’язкових платежів,

що пов'язані з виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

– характеристику функцій державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, до яких віднесено наступні: а) регулююча; б) превентивна; в) правоохоронна; г) інформаційно-аналітична;

– розуміння поняття принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, під якими запропоновано розуміти керівні, науково обґрунтовані та законодавчо оформлені засади (основоположні вимоги), відповідно до яких будується та функціонує система контролю у зазначеній сфері;

– характеристику мети взаємодії суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яка полягає у: а) забезпеченні належного рівня законності в зазначених галузях господарської діяльності; б) забезпеченні стабільного надходження коштів до бюджету від сплати акцизних податків; в) захисті здоров'я, життя та законних інтересів споживачів алкогольної та тютюнової продукції, а також інших людей від шкідливого впливу, пов'язаного зі споживанням ними такого роду продукції;

дістали подальшого розвитку:

– узагальнення правових засад державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, під якими запропоновано розуміти сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, в яких закріплюються матеріально-правові і процедурні аспекти організації та здійснення зазначеного контролю;

– систематизація форм та методів державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;

– визначення змісту координації діяльності суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яка являє собою метод (спосіб) управління діяльністю

суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема управління їх взаємодією між собою, з метою забезпечення максимально ефективного, доцільного та дієвого характеру останньої, що досягається, перш за все, шляхом погодження та гармонізації спільних дій і заходів зазначених суб'єктів контролю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як основа для подальшого вивчення особливостей реалізації форм та методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 30.03.2017 р.*);

- правотворчості – під час опрацювання змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими врегульовано діяльність суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні;

- правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні;

- освітньому процесі – в ході підготовки підручників, навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право» й «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються під час проведення занять із зазначених дисциплін у Сумському державному університеті та Харківському національному університеті внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акти впровадження Сумського державного університету від 14.03.2017 р. та Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.04.2017 р.*).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ» (Київ, 2015); «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (Харків, 2016); «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (Київ, 2016); «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» (Харків, 2017).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та чотирьох тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 249 сторінок. Список використаних джерел включає 344 найменування та розміщений на 38 сторінках, додатки розташовано на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ

1.1. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Виробництво та обіг спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів не є життєво необхідними чи першочерговими товарами для суспільства. Однак, незважаючи на це, споживання населенням такої продукції з кожним роком зростає, зазначене підтверджує й статистика. Так, відповідно до звіту Головного управління статистики у Вінницькій області, навіть подорожчання алкогольних напоїв на 25,1% та тютюнових виробів на 46,8% не вплинуло на попит товарів цієї групи. На їх придбання у торговій мережі підприємств (юридичних осіб) населенням області було витрачено коштів більше, ніж на покупку разом взятих: м'ясопродуктів та консервів м'ясних, риби і морепродуктів, кондитерських виробів, хлібобулочних виробів, плодів та ягід, винограду, горіхів та цукру [213]. Такий стан справ робить господарську діяльність у даній сфері надзвичайно привабливою, адже прибутки від неї більш ніж значні.

На жаль, доводиться констатувати, що в умовах сьогодення алкогольні напої та тютюнові вироби належать до товарів, які найбільш часто фальсифікуються, що, знову ж таки, обумовлюється перш за все тими прибутками, які приносить реалізація алкоголю та тютюну.

Прагнучи збагатитися якнайбільше, суб'єкти вдаються до виготовлення та (або) реалізації контрафактної алкогольної продукції, небезпека якої полягає не лише у тому, що вона порушує майнові права інтелектуальної власності інших суб'єктів господарської діяльності у даній сфері та призводить до втрат державного бюджету, а й у тому, що споживання такої

продукції є надзвичайно небезпечним для життя та здоров'я людей, адже вона досить часто виготовляється з порушенням вимог до технологічного процесу. Звісно ж, бездумне, надмірне споживання алкоголю та (або) тютюнових виробів є загрозою для життя і здоров'я людини й у тих випадках, коли вони вироблені із дотриманням технології, однак, порушення останньої значно підвищує ризики від споживання зазначених товарів.

Зрозуміло, що зазначена сфера не здатна до ефективного саморегулювання, тому потребує активного управлінського втручання держави у процес виробництва й поширення алкогольної та тютюнової продукції. Оскільки неодмінним та одним із ключових елементів управління є контроль, а також враховуючи вищезазначене щодо ризиків, які несе у собі сфера господарської діяльності, пов'язаної із виробництвом і розповсюдженням спирту, алкогольної та тютюнової продукції, очевидно, що контроль виступає надзвичайно важливим організаційно-правовим засобом підтримки порядку у зазначеній сфері, забезпечення її належного функціонування та розвитку [40].

Дослідженню проблематики державного контролю взагалі та у різних сферах суспільних відносин приділялась увага у наукових дослідженнях таких вчених: В. Авер'янова, О. Андрійко, Г. Атаманчука, Ю. Битяка, В. Гаращука, Т. Коломоєць, В. Колпакова, Є. Кубко, Н. Нижника, О. Полінця, О. Рябченко, М. Студенікіної, П. Чистякова, Л. Шестака, О. Шоріної та ін. Проте, незважаючи на значні зусилля цих та інших науковців, ряд аспектів державного контролю у окремих сферах суспільної діяльності все ще вимагає більш детального вивчення. Зокрема, це стосується державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, сутність якого ми розглянемо у даному підрозділі.

Перш за все, на нашу думку, доцільним буде розглянути у даному підрозділі дисертаційного дослідження наукові та офіційні підходи до тлумачення таких понять як «спирт», «алкогольні напої» та «тютюнові вироби». Спирт, у загальному розумінні, — це горюча і зазвичай п'янка

рідина, що видобувається особливою перегонкою речовин, що містять цукор або крохмаль. Залежно від початкової сировини спирт підрозділяється на технічний та харчовий. Технічний спирт виробляють з рослинної сировини з високим вмістом клітковини негідролізуемого ферментами дріжджової клітини (тирси, соломи, торфу, моху) і з сульфатних лугів (відходів целюлозно-паперового виробництва), що містять до 1,5% цукру. Технічний етиловий спирт виробляють також синтетичним шляхом — гідратацією (в присутності каталізатора) вуглеводню етилену [287]. Проте, наголосимо, що в контексті нашого дослідження більш доцільно розглядати саме харчовий спирт, який може вироблятися із: зернової сировини і картоплі; цукрової меляси і інших відходів цукрового виробництва; плодів. Саме харчовий спирт використовується у виробництві алкогольних напоїв.

В свою чергу, алкогольними називають напої, до складу яких входить етиловий спирт. У Законі України «Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями і тютюновими виробами» від 19 грудня 1995 р. зазначено, що алкогольні напої — продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 0,5 відсотка об'ємних одиниць, а також які мають вміст спирту етилового 8,5 відсотків об'ємних одиниць та більше [238].

Загальним фізико-хімічним показником якості алкогольних напоїв є об'ємна частка етилового спирту (фортеця), яка нормується у відсотках (%). При проведенні фізико-хімічного аналізу питного етилового спирту і горілок визначають також масову концентрацію альдегідів, сивушних масел, ефірів, лужність (для горілок), зміст фурфуролу (для спирту), роблять пробу на метиловий спирт. При оцінці якості лікєро-горілочаних виробів визначають масові концентрації загального екстракту, цукру і кислот у перерахунку на лимонну [124].

До алкогольних напоїв належать: горілка, лікєро-горілочані вироби, ром, віскі, коньяки, бренді, виноградні вина і пиво. Алкогольні напої залежно від

процентного вмісту етилового спирту підрозділяють на міцноалкогольні, алкогольні і слабоалкогольні напої. Міцноалкогольними слід рахувати напої із вмістом етилового спирту від 30 до 60%. Слабоалкогольними слід вважати напої із вмістом етилового спирту від 1,5 до 7% [185]. На сьогоднішній день українські спиртові та лікєро-горілочні заводи складають потужну і розвинену підгалузь з великим потенціалом. В нашій країні діють близько 70 державних спиртозаводів і сотні суб'єктів господарської діяльності, які мають ліцензії на виготовлення горілочних напоїв. До того ж вони використовують виключно вітчизняну сировину [235].

Щодо тютюнових виробів, то з давніх-давен вони займають важливе місце в житті суспільства. Іще корінні мешканці Америки скріплювали свої угоди про співтовариство, викурюючи «люльку миру». Пізніше тютюнові вироби стали предметом бартерних угод, а потім і товаром [223]. Зараз доводиться констатувати, що тютюнові вироби стали невід'ємною частиною життя багатьох людей.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями і тютюновими виробами» від 19 грудня 1995 р. [238], тютюнові вироби — це сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування. Дещо доповнив запропоноване законодавцем визначення «тютюнових виробів» М.М. Мінаєв, автор зазначає, що під зазначеним поняттям слід розуміти «сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки... та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування, які впливають на фізіологічний стан людини під час вживання» [181]. Запропоноване автором визначення, на нашу думку, є більш повним, адже зазначені вироби містять у своєму складі нікотин, який є надзвичайно сильною рослинною отрутою, що діє переважно на нервову систему, систему травлення, а також дихальну і серцево-судинну

системи. Відомо, що кількість нікотину, який надходить із тютюнового диму в організм, становить приблизно 1/25 вмісту його в тютюні. Має значення, як часто роблять затяжки під час куріння. Якщо тютюн згоряє повільно, у дим переходить 20% нікотину, а якщо швидко — понад 40%. А смертельна доза нікотину для людини — 50–75 мг (1 мг на кілограм маси тіла) [339, с. 203]. Отже, куріння і інші способи вживання тютюнових виробів (жування спресованого листа, нюхання тютюнового пилу) пов'язані з їх здатністю надавати наркотичну дію на організм людини [22].

Далі з'ясуємо зміст таких понять як «контроль» та «державний контроль». Термін «контроль» походить від англ. *control* або франц. *controle*. Цей термін традиційно визначається як перевірка, спостереження з метою перевірки [269, с. 256]. Кореневою основою слова контроль, на думку Л. АCOPEVA, можна визнати більш раннє латинське *contra*, що буквально означає «1) проти, 2) навпаки, на протилежній стороні, 3) всупереч, наперекір навпаки і т.д.». Похідне від *contra* словосполучення *contra-scribo* означає ставити другий підпис, перевіряти написане, контролювати, а *contrascribente* перекладається як «під контролем» [14; 310]. У словнику російської мови С. І. ОЖЕГОВА «контроль» — це перевірка, а також нагляд з метою перевірки; контроль над звітністю і т. ін. [201; 273; 310].

Контроль — це функція управління, для якої характерна система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятним управлінським рішенням, виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, допущених відхилень, коригування [6, с. 234; 171].

З позиції М. С. Студенікіної сутність контролю полягає в спостереженні за відповідністю діяльності підконтрольного об'єкта тим приписам, які об'єкт отримав від керуючої ланки (державного органа, посадової особи) [286, с. 7; 310].

На думку Г. Г. Зайкова, контроль — це своєрідна форма зв'язку, що дозволяє встановити, наскільки точно дотримуються завдані системі параметри. За його допомогою, продовжує автор, вирішуються наступні

управлінські завдання [193, с. 155–156; 128]:

- забезпечення неухильного виконання законів і нормативних актів, регламентуючих діяльність державних органів та інших об'єктів управління;
- досягнення своєрідності і якості виконання прийнятих рішень;
- підвищення виконавської дисципліни, відповідальності за доручену справу;
- своєчасне прийняття заходів до усунення виявлених в процесі контролю недоліків;
- виявлення передового досвіду і впровадження його в практику роботи;
- здійснення необхідної допомоги підпорядкованим апаратам та працівникам [193, с. 155–156; 128].

Відомий вчений-правознавець Б. М. Лазарєв зазначає, що «контроль — це функція, призначення якої полягає в тому, щоб встановити відповідність чи невідповідність фактичного стану та діяльності об'єктів, що управляються, заданому їх стану. Він дозволяє знаходити та ліквідувати відхилення об'єкта від заданого стану чи коректувати рішення, які були прийняті раніше» [307, с.134].

В. М. Плішкін під контролем розуміє «загальну функцію управління, яка являє собою нагляд та перевірку відповідності функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням, визначення результатів їх виконання, виявлення допущених відхилень від відповідних нормативних установлень (законів, стандартів, наказів і т. п.) від принципів організації та регулювання діяльності, яка перевіряється» [226, с. 513; 296].

Ю. П. Нитик, В. М. Гаращук, В.В. Зуй визначають контроль як відслідковування стану справ на підконтрольному об'єкті, що забезпечує систематичну перевірку виконання законів, нормативних актів, додержання дисципліни та правопорядку та виявляється у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних об'єктів, наданні їм

обов'язкових дня виконання вказівок, припиненні, зміні та скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [9, с. 251]. Вчені–адміністративісти Г. Забарний, Р. Калюжний та В. Шкарупа вбачають, що сутність контролю полягає у наступному:

- спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта;
- одержанні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності та дисципліни;
- вживанні заходів щодо запобігання й усунення порушень законності та дисципліни;
- виявленні причин та умов, що сприяють правопорушенню;
- вживанні заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні законності та дисципліни [108, с. 95–96; 120].

З точки зору В. Б. Авер'янова, суть контролю полягає у спостереженні за відповідністю діяльності керованого об'єкта тим приписам, які він отримав від керуючого суб'єкта, та виконанням прийнятих рішень, він є конкретним самостійним видом роботи. Функція контролю в державному управлінні полягає в аналізі та зіставленні фактичного стану в тій чи іншій галузі з вимогами, які поставлені перед ними, відхиленнями у виконанні поставлених завдань та причинами цих відхилень, а також оцінкою діяльності й доцільності саме такого шляху [83, с. 133; 149].

Професор А. Є. Луньов визначає контроль як форму забезпечення законності, яка дозволяє активно втручатися в сферу управління шляхом ухвалення обов'язкових до виконання вказівок про шляхи, способи і терміни усунення порушень законності і обставини, що сприяють цим порушенням [163].

Підсумовуючи вищезазначене, слід погодитись з думкою, яку висловлює І. М. Дудик. З точки зору автора, нечіткість у науковому тлумаченні поняття контроль фактично розмиває правову природу контролю як терміну, створюючи поняттєву плутанину, внаслідок чого зменшується

ефективність нормативно-правового регулювання суспільних відносин, чим ускладнюється механізм державного управління. Незважаючи на вищевикладене, домінуючим в адміністративно-правовій доктрині залишається сприйняття контролю як самостійної й одночасно функціонально специфічної функції державної діяльності, зокрема, державного управління, яка, враховуючи її вагому роль, не може вважатися несуттєвою, другорядною [97, с.38].

Щодо тлумачення поняття державного контролю, то у юридичному науково-практичному словнику-довіднику зазначений термін визначається як діяльність уповноважених суб'єктів (державних органів і посадовців) з перевірки фактичних даних про відповідність (невідповідність) контрольованих об'єктів формально визначеним нормативам (стандартам), що завершується прийняттям рішення про заходи реагування, які є адекватними отриманим результатам [341, с. 143].

Державний контроль, як вказує В. С. Шестак, — це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [334, с. 5].

Деякі автори «державний контроль» визначають як діяльність уповноважених суб'єктів з перевірки фактичних даних про відповідність контрольованих об'єктів формально визначеним нормативам, що завершується прийняттям рішення про заходи реагування, які є адекватними отриманим результатам [341, с. 143].

Т. В. Корнякова пише: «Державний контроль — це відслідковування уповноваженими на це державними органами правопорушень, їх причин та умов, що їм сприяли, у різних сферах життя держави і суспільства, проведення перевірок та інших контрольних заходів з метою виявлення та

усунення негативних явищ і запобігання їм, а також притягнення винуватців до встановленої законом відповідальності; для забезпечення прав і свобод людини і громадянина та інтересів держави» [144, с. 18; 208]. А із останнім визначенням дещо важко погодитись, адже як слушно зауважує В. І. Опацький, що контроль охоплює не лише діяльність щодо «відслідковування уповноваженими на це державними органами правопорушень». Державний контроль має на меті й забезпечення умов неприпустимості таких правопорушень, тобто виступає превентивним заходом [208].

Відповідно до точки зору Ю. П. Битяка, державний контроль — це складова частина (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку і полягає у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, даванні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [10, с. 223–224; 292]. Досліджуючи проблематику державного контролю, Н. В. Макарейко відзначає, що державний контроль — це [166]:

- діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб у межах встановленої компетенції;
- спостереження за функціонуванням підконтрольного об'єкта, що знаходиться в стані підпорядкованості стосовно суб'єкта контрольної діяльності;
- отримання повної, достовірної інформації про стан законності в підконтрольному об'єкті;
- співвіднесення діяльності підконтрольного об'єкта з точки зору як законності, так і доцільності;
- вжиття заходів щодо попередження правопорушень та недопущення шкідливих наслідків;
- виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню

правопорушень, їх нейтралізація і усунення;

- застосування заходів відповідальності (дисциплінарної та матеріально-правової);

- організація найбільш раціонального (ефективного) режиму функціонування підконтрольного об'єкта [166].

На думку Г. К. Залюбовської, державний контроль — це одна з форм реалізації державної влади, яка забезпечує дотримання законодавства і державної дисципліни в різних галузях виробничої, господарської, фінансової, торговельної, соціально-культурної діяльності, діяльності в галузі охорони громадського порядку, безпеки і оборони держави, дотримання прав і свобод громадян, виконання ними своїх обов'язків перед державою [115, с. 37; 66]. Автор виділяє наступну сукупність характерних ознак, що притаманні державному контролю:

- 1) існування між органом (посадовою особою), що контролює, та підконтрольним об'єктом відносин владної підпорядкованості;

- 2) об'єктом контролю є законність та доцільність діяльності підконтрольного об'єкта;

- 3) право контролера застосовувати до підконтрольного заходи вилучення за допущені правопорушення;

- 4) контроль є особливим процесом, який складається з трьох чітко визначених стадій: установка нормативів, співвідношення цих нормативів з реальними діями підконтрольних, корегування виявлених відхилень [115, с. 13; 66].

Таким чином, державний контроль — це діяльність уповноважених органів державної влади, а також їх посадових осіб, що спрямована на з'ясування рівня якості, ефективності та доцільності функціонування підконтрольних суб'єктів, а також стану дотримання ним режиму законності, виявлення у їх діяльності недоліків та вжиття заходів щодо їх усунення. Як слушно зауважує В. Б. Авер'янов, здійснення державного контролю дає можливість Державі отримувати інформацію про стан справ у сфері її

інтересів і результати управлінського впливу, відповідність діяльності об'єкта чи об'єктів управління визначеним завданням, встановленим межах [84]. Автор зазначає, що метою державного контролю у будь-якій сфері діяльності є «підвищення ефективності державного управління шляхом аналізу, перевірки та спрямування діяльності суб'єктів управління відповідно до їхніх завдань та встановлених приписів» [84, с. 344]. Інший вчений, А. С. Васильєв, підкреслює, що метою державного контролю є не тільки отримання оперативно-аналітичної інформації про фактичний стан справ на підконтрольних об'єктах, виявлення та усунення різних правопорушень і відхилень від заданих параметрів, але й аналіз причин та умов відповідних правопорушень та відхилень, а також коригування діяльності відповідних органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності здійснюваної ними управлінської, правоохоронної та правозабезпечувальної діяльності [55, с. 258].

В свою чергу, основною метою державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є:

- 1) виявлення на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності та ефективності, відхилень від прийнятих норм і стандартів;
- 2) попередження правопорушень, що пов'язані з виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- 3) притягнення винних фізичних чи юридичних осіб до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків [71];
- 4) вжиття заходів щодо запобігання таким порушенням у майбутньому.

Наступним питанням, яке слід розглянути в контексті нашого дослідження, є коло завдань, що покладено на державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Так, в загальному розумінні до завдань державного контролю А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський відносять: порівняння фактичного стану у тій чи іншій галузі з вимогами, які поставлені перед нею; виявлення недоліків та помилок в роботі та їх попередження; оцінювання відповідності здійснення інших

функцій управління завданням, що поставлені перед ним [81, с. 138]. Завдання державного контролю, як пише О. Ф. Андрійко, — це «проведення інформаційно-аналітичної роботи стосовно стану чи ситуації, що виникають, перевірка раціональності, економічності, доцільності організації процесу управління та об'єктивності рішень» [18, с. 25].

Спираючись на аналіз існуючих наукових підходів до розуміння основних завдань державного контролю, пропонуємо до ключових завдань державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів віднести наступні:

- забезпечення відповідності якості та технології виробництва спирту, алкогольних і тютюнових виробів вимогам чинного законодавства, технічних та технологічних регламентів;
- отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан дотримання законності та дисципліни у зазначеній сфері;
- встановлення причин та умов, що сприяють появі порушень у досліджуваній сфері;
- забезпечення своєчасної та у повному обсязі сплати до відповідних бюджетів всіх обов'язкових платежів, що пов'язані з виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів [40].

Далі розглянемо функції державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. У філософському і загальносоціальному плані функції — це зовнішній прояв якостей будь-якого об'єкта у визначеній системі відносин [121, с. 65; 172, с. 80].

О. Ф. Андрійко тлумачить функції контролю як сукупності складових елементів, що характеризують її з точки зору [18, с. 439; 327]:

- а) цільової спрямованості;
- б) предмета впливу;
- в) характеру або форми дії;
- г) результату дії [18, с. 439].

Багато вчених відзначають, що контроль є функцією державного управління. Проте, справедливо зауважити, що державний контроль має власні функції [84]. До них, на нашу думку, можна віднести наступні функції: регулююча, превентивна (профілактична), правоохоронна, а також інформаційно-аналітична.

В першу чергу слід відзначити регулюючу функцію державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Як слушно зауважує О. Ф. Андрійко, дана функція спрямовується на те, щоб у разі виявлення розходжень між заданими і фактичними діями, шляхами, обраними для досягнення мети, можна було прийняти рішення і спрямувати його на виправлення ситуації [84, с. 368]. Отже, регулююча функція має позитивний характер, тобто вона спрямована на приведення відносин і процесів у сфері виробництва та/або реалізації спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів у відповідність до встановлених стандартів і правил, виявлення у діях суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність у цих галузях, відхилень від визначеного порядку та спрямування їх поведінки у потрібне русло шляхом прийняття компетентними суб'єктами контролю необхідних рішень та вжиття відповідних заходів.

Наступною функцією державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є превентивна (профілактична). Здійснення її дає змогу виявити і попередити саму можливість невиконання рішень та скоєння правопорушення або ж припинити дії, що порушують встановлені приписи чи прийняті рішення. Метою профілактики є виявлення причин і умов здійснення правопорушення з їх наступним усуненням для недопущення нових протиправних дій [84, с. 345]. Діяльність, що становить зміст даної функції, передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на попередження правопорушень суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність у досліджуваній сфері. Тобто здійснення профілактичної функції має на меті виявлення та

усунення (ліквідацію) чинників, умов та факторів, що прямо спричиняють вчинення правопорушень у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів або сприяють їх скоєнню, щоб не допустити повторного вчинення такого роду протиправних дій у майбутньому.

Оскільки контроль — це один із основних засобів забезпечення законності, то очевидно, що серед його функцій дуже важливе місце посідає правоохоронна. Вона (правоохоронна функція), як зазначає І. В. Сажнев, — це напрямок діяльності держави, що виражає її сутність на даному історичному етапі, спрямований на вирішення основних завдань по забезпеченню охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин і здійснюється у відповідних формах та особливими методами [264, с. 68]. Дана функція пов'язана з притягненням до юридичної відповідальності. Відповідальність, «каральний» вплив — реагування держави, її органів на вчинене правопорушення. Повноваженнями щодо застосування юрисдикційних заходів за виявлені правопорушення держава може наділяти відповідні органи контролю. Але це не дає підстав відносити їх до основних, профільних повноважень цих органів [84]. Отже, правоохоронна функція спрямована на боротьбу (зокрема, через реалізацію інституту юридичної відповідальності) із правопорушенням, що вчиняються у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, захист та відновлення порушеного правового рядку, прав і законних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів.

І остання функція державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів — інформаційно-аналітична. Сутність даної функції полягає у збиранні, накопиченні, обробці та аналізі (вивченні) інформації про відносини і процеси у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів з метою оцінки стану функціонування та перспектив подальшого розвитку як даної сфери в цілому, так і її окремих ланок. Інформаційно-аналітична функція дозволяє

виокремити основні проблемні та позитивні моменти державної політики у досліджуваних галузях, з'ясувати її якість та ефективність, а також встановити рівень виконання суб'єктами господарської діяльності встановлених норм і правил щодо виготовлення та реалізації спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Отже, надзвичайне значення даної функції полягає у тому, що саме в ході її реалізації формується відповідний інформаційний базис, необхідний для прийняття компетентними суб'єктами обґрунтованих, доцільних та ефективних рішень.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо можливим надати авторське визначення поняття державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Це діяльність держави в особі її уповноважених органів управління та їх посадових осіб, спрямована на підтримку режиму законності у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також забезпечення належної якості товарів даної категорії шляхом проведення системного та систематичного спостереження за станом дотримання суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері, встановлених у ній вимог і правил (норм, стандартів, тощо).

Значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів полягає у тому, що він:

- є важливим інструментом протидії правопорушенням у зазначеній сфері;
- сприяє виявленню недоліків та прогалин у державній політиці в галузях виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- забезпечує належний рівень якості відповідної продукції;
- забезпечує стабільне надходження до бюджету обов'язкових внесків та платежів, пов'язаних із господарською діяльністю у досліджуваній сфері.

1.2. Принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Ефективність та дієвість державного контролю залежать від цілого ряду факторів, не останнє місце серед яких належить принципам, що лежать в основі його організації та здійснення. Деякі питання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів розглядалися у наукових дослідженнях таких вчених: Н. М. Анісімової, В. М. Циганова, О. Ю. Бусол, В. В. Макаренка, В. І. Коротун, В. М. Опаріна, А. М. Соколовської та ін. Слід зауважити, що дослідники розглядали лише загальні аспекти контролю в зазначеній сфері, проте, не виправдано мало уваги приділено принципам, відповідно до яких здійснюється державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Саме тому метою даного підрозділу дисертаційного дослідження є дослідження принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Розгляд проблематики, визначеної у даному підрозділі, пропонуємо розпочати із дослідження сутності поняття «принцип». Зауважимо, що на сьогоднішній день в науковій літературі сформовано велику кількість підходів щодо тлумачення зазначеного терміну. Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття принципу як основного вихідного положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [13]. В Українській Радянській Енциклопедії зазначено, що слово «принцип» (з латинської мови «*principium*» — основа, начало) може трактуватись у наступних значеннях: 1) вихідне, основне положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду і т. д.; 2) внутрішнє переконання людини, її усталений погляд на те чи інше питання [306, с. 491].

На думку В. І. Даля, принцип — це наукове чи моральне начало, основа, правило, від якого не відступають, а також основне будь-якої теорії, вчення, науки, тобто вихідна першооснова, основне положення, вихідний

пункт, передумова будь-якої концепції чи теорії [74, с. 431; 165].

Ю. Ю. Пустовіт, узагальнюючи всі підходи, викладені в джерелах довідково-енциклопедичного характеру до визначення «принцип», зазначав, що термін «принцип» є загальним поняттям, яке має чотири основні значення [249, с. 89]:

- 1) є визначальним, основним положенням, з якого беруть початок інші явища і базуються на ньому;
- 2) визначає напрями науки, вчення, концепції, теорії;
- 3) обумовлює світогляд людини та її дії відповідно до цього світогляду;
- 4) лежить в основі регулювання дії технічних і соціальних механізмів [249, с. 89].

Ці значення терміна «принцип», продовжує автор, не є абстрагованими одне від одного, а пов'язані між собою. Вони взаємодоповнюють одне одного. Кожний окремий принцип володіє цією тріадою значень (наприклад, принцип верховенства права є принципом правової держави і одночасно принципом наукової концепції правової держави, принципом механізму її функціонування та принципом правосвідомості громадян такої держави) [249, с. 90].

З філософської точки зору, принципи — це певні керівні положення чи ідеї, установки в будь-якій діяльності [311, с. 382] або ж основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки [202, с. 515]. Заслуговує на увагу позиція С. В. Прийми, відповідно до якої як філософську категорію «принцип» слід розуміти у двох значеннях: по-перше, як підставу, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності; по-друге, як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [291, с. 309; 236].

В юридичній літературі також існує велика кількість підходів щодо визначення сутності зазначеного терміну. Так, О. М. Бандурка наводить таку дефініцію принципів: «це вихідні, основні правила, керівні настанови, норми діяльності» [28, с. 32; 128].

На думку В. Ф. Погорілка та О. Ф. Фрицького, принцип — це об'єктивна закономірність, притаманна будь-якому суспільно-політичному явищу, сформульована у вигляді певної ідеї, правила або засади [188, с. 89; 113].

Я. Ф. Аскін вказує, що принцип — це загальна підстава, причому принципи можуть як характеризувати буття, об'єктивний світ, виступаючи в цьому випадку підставою стосовно інших характеристик матеріальних речей, процесів, станів, властивостей, зв'язків, так і мати значення підстави для здійснення певної пізнавальної та іншої діяльності, для побудови системи знань, викладу того чи іншого вчення [21, с. 11; 127].

Г. Атаманчук зазначає, що принцип — це «...специфічне поняття, в якому містяться не стільки сама закономірність, відносини і взаємозв'язки, скільки наші знання про них..», а далі за текстом: «... це закономірність, відносини чи взаємозв'язок суспільно-політичної природи та інших груп елементів державного управління (системи онтологічних елементів), виражені у вигляді певного наукового положення, що закріплюється у більшості своєї правом та застосовується у теоретичній і практичній діяльності людей з управління» [23, с. 262, 265].

Отже, принципи — це ті основоположні засади (ідеї), на яких засновується здійснення будь-якого виду діяльності. Зауважимо, що характеризуючи поняття «принцип», зазвичай звертається увага на те, що він становить певну ідею. Так, ідея (від грец. *idea* — зовнішність, об'єкт мислення, першообраз) — це форма осягнення світу в думці; у науковій сфері ідеї узагальнюють досвід попереднього розвитку знання в тій чи іншій галузі, вони служать основою, що синтезує знання в цілісну систему, виконують роль евристичних принципів пояснення світу [200, с. 83]. Таким чином, на нашу думку, слід погодитись із позицією С. П. Погребняка, який зазначає, що термін «ідея» відображає генетичний аспект принципу, допомагає продемонструвати, що принципи є інтелектуально-духовними засадами та надають принципам такої риси як універсальність,

самоочевидність, самодостатність [227, с. 25–26; 236].

Щодо принципів контролю, то Т. А. Бутинець вважає, що принципи — це найбільш загальне правило діяльності в контролі, яке забезпечує його об'єктивність і результативність, але не гарантує його однозначність та успіх [52, с. 4-5].

Є. В. Шоріна вказує, що принципи контролю — це розроблені з урахуванням досягнення науки і втілені в практику організаційні і правові основи організації і здійснення контролю, що забезпечують його результативність [337, с. 61; 187; 268]. К. Ф. Гуценко та М. О. Ковальов принципи контролю розглядають як правові вимоги, наголошуючи на тому, що «на відміну від конкретних законодавчих приписів, ці вимоги є обов'язковими не лише для органів, посадових осіб та громадян, які покликані дотримуватися та виконувати закони, а й для законодавчих органів, котрі утворюють нові закони або корегують чинні» [72, с. 117; 16; 268].

Інший вчений, В. Ю. Кобринський, пропонує таке визначення принципів контролю, — це закономірність, відносини або взаємозв'язок суспільно-політичної природи та інших груп елементів контролю, виражена у вигляді наукового положення, закріпленого у нормативно-правовому акті і такого, що застосовується у теоретичній та практичній контрольній діяльності [129, с. 61]. А. Гуляєв визначає принципи контролю як прямо закріплені в нормативно-правових актах або такі, що витікають з них, положення, які визначають найважливіші властивості цієї діяльності [139, с. 13–14].

В. А. Хмельницький зазначає, що принцип контролю — це загальноприйняте правило дії в контрольних ситуаціях, він втілює економічні, соціальні та інші закономірності сфери контролю, визначає вимоги, відповідно до яких формується і функціонує підсистема контролю в системі управління виробництвом, суспільством [323, с. 16–17; 20].

Досліджуючи принципи державного контролю, слід погодитись із

думкою Д. В. Лученка стосовного того, що при визначенні поняття «принципи державного контролю» необхідно: по-перше, враховувати найбільш важливі, об'єктивно необхідні прояви контролю, що відображають його природу і спрямованість, специфіку як самостійного правового утворення; по-друге, відтворювати такі методологічні вимоги, що постійно виявляються і використовуються в процесі проведення контролю, сприяють на практиці підвищенню його ефективності [164, с. 97–98; 187]. В свою чергу, Н. Б. Болотіна зазначає, що принципи державного контролю — це керівні ідеї (засади), які закріплені в нормах або виводяться з них та є такими, що характеризують зміст державного контролю й напрямки його подальшого розвитку [212, с. 85]. Л. В. Дікань розуміє принципи державного контролю як фундаментальні норми та правила організації і здійснення державного контролю, дотримання яких є необхідним для забезпечення ефективності, результативності і доцільності контрольних заходів [90, с. 8; 20].

Таким чином, під принципами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів слід розуміти керівні, науково обґрунтовані та законодавчо оформлені засади (основоположні вимоги), відповідно до яких будується та функціонує система контролю у зазначеній сфері.

В. Ю. Бобринський при дослідженні проблематики класифікації принципів державного контролю пропонує поділяти їх на три групи [212, с. 8–10]:

1) загальні принципи діяльності суб'єкта контролю (складаються з принципів діяльності самого суб'єкта і принципів його діяльності як органу відповідної гілки влади);

2) міжгалузеві принципи державного контролю (утворюються синтезом загальних принципів права і державного управління відповідно до предметної специфіки контрольної діяльності);

3) галузеві принципи контролю.

Принципи державного контролю у сфері національної безпеки він же поділяє на п'ять груп: загальноправові, інформаційні, управлінські, фінансово-економічні та приватні [212, с. 8–10].

Проте, найчастіше в науковій літературі принципи державного контролю традиційно поділяють на дві групи: загальні та спеціальні. На нашу думку, зазначену класифікацію можливо застосувати і до державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. До загальних принципів можна віднести наступні:

1. Принцип законності, який є одним із основоположних принципів діяльності державних органів, громадських організацій, роботи посадових осіб і поведінки громадян [295]. М. М. Рассолов, В. О. Лучин, Б. С. Ебзеєв визначають законність як принцип державного і суспільного життя, що є системою вимог неухильного додержання законів та їх дійсної реалізації державою, усіма її органами, громадськими організаціями, комерційними фірмами, посадовими особами і громадянами. Дослідники законність розуміють у двох вимірах: широкому і вузькому. В широкому сенсі законність розглядається як владарювання законів у суспільному житті, тобто як правовий режим (порядок), за якого норми права здійснюються усіма учасниками правових відносин. У вузькому — як принцип діяльності державних органів [294, с. 348; 233].

Дотримання законності є найважливішим напрямком формування правової держави. Принцип законності — це складне й багатогранне соціальне явище, можна виділити найбільш істотні його риси: 1) загальність вимоги дотримання й виконання державних законів; 2) здійснення всіх державних владних функцій винятково на основі законів при суворому дотриманні посадовими особами прав громадян і гарантій від необґрунтованого притягнення їх до відповідальності або незаконного позбавлення тих або інших благ; 3) рішуче припинення всіх порушень закону, від кого б вони не виходили, забезпечення невідворотності відповідальності за ці порушення [103, с. 57].

Слушною, на нашу думку, є точка зору В. В. Новікова, який зазначає, що законності контролю полягає в здійсненні контрольної діяльності виключно у межах і порядку, встановлених законами або іншими нормативно-правовими актами. Цей принцип, відповідно до точки зору автора, виражається, по-перше, у тому, що контрольна діяльність повинна відповідати правовим приписам, по-друге, в єдиному розумінні і тлумаченні нормативних актів усіма контролюючими суб'єктами [199, с. 50].

В контексті нашого дослідження принцип законності полягає в тому, що державний контроль повинен здійснюватись у межах повноважень, компетентними органами та їх посадовими особами, з дотриманням необхідних процедур та термінів проведення контрольних дій, з належним юридичним закріпленням результатів контролю [322, с. 99–100]. Таким чином, принцип законності є важливою гарантією прав і законних інтересів суб'єктів, що здійснюють свою господарську діяльність у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Так як він вимагає, щоб контроль реалізовувався тільки компетентними, тобто офіційно уповноваженими на це суб'єктами, і лише на підставі, порядку, межах і формах, визначених чинним законодавством. В іншому випадку дії контролюючих суб'єктів мають розцінюватися як зловживання владою, що тягне за собою настання для них відповідних негативних юридичних.

2. Принцип гласності. Гласність — це один з найважливіших проявів демократичності держави, основа демократії, її фундамент, оскільки тільки інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою, виступає як гарант права на свободу слова, на свободу переконань і вільне їх вираження [145]. Вона передбачає створення умов, за яких широкій громадськості стає відомо про результати і наслідки перевірок, постановку актуальних проблем, обговорення проектів управлінських рішень, підготовку громадської думки. Зазначений принцип державного контролю запускає механізм громадського контролю, за допомогою якого широка спільнота вже оцінює роботу контролюючих

суб'єктів та їх реагування на виявлені факти правопорушень [209, с. 312]. В контексті нашого дослідження принцип гласності зобов'язує контролюючі органи доводити інформацію про результати реалізації заходів контролю у досліджуваній сфері до відома громадськості, правоохоронних органів, інших зацікавлених у цьому суб'єктів.

3. Принцип рівності. Правова рівність — це рівність вільних і незалежних один від одного суб'єктів права за загальним для всіх масштабом, єдиною нормою, рівною мірою [234, с. 104; 93].

На думку Р. О. Куйбіди та В. І. Шишкіна, метою принципу рівності є не допустити несправедливої дискримінації, забезпечивши однакове ставлення до осіб, які перебувають в однаковій ситуації де-факто чи де-юре, коли йдеться про реалізацію певного дискреційного повноваження. Якщо різниця в ставленні ґрунтується на правомірних підставах, які об'єктивно можуть її виправдовувати з точки зору переслідуваної мети, тоді це не становить порушення принципу рівності перед законом. Несправедлива дискримінація має місце лише тоді, якщо різниця в ставленні не має розумного виправдання з точки зору переслідуваної мети та передбачуваних наслідків відповідного заходу [210, с. 445–446; 48].

Сутність зазначеного принципу, як зазначає О. А. Коваль, полягає в гарантованій законом рівній можливості усіх суб'єктів користуватися наданими їм правами і свободами, у рівній можливості виконувати свої обов'язки. Зазначений принцип є одним із найважливіших принципів права, оскільки на ньому базується «розподіл» прав та обов'язків між суб'єктами правовідносин [130]. Принцип рівності державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів полягає у тому, що відносно всіх підконтрольних суб'єктів, що здійснюють діяльність у зазначеній сфері, контролюючі органи застосовують однакові форми та методи контролю. Крім того, кожний підконтрольний суб'єкт має рівні права та обов'язки, що визначаються чинним законодавством України. Нікому не можуть надаватися якісь привілеї та переваги, окрім випадків,

коли це прямо передбачено чинним законодавством

4. Принцип систематичності. У загальному розумінні систематичність — це послідовність у діях, вчинках; наявність системи у чому-небудь [58, с. 1126; 69]. Дотримання принципу систематичності, регулярності при здійсненні контролю вносить певний порядок і дисципліну в роботу контролюючого і підконтрольного суб'єктів. Систематичний контроль сприяє кращому орієнтуванню в системі різноманітних господарських правовідносин, відслідковуванню тенденцій їх розвитку, а на цій підставі виробленню певних прогнозів, пошуку резервів і попереджувального впливу на небажані наслідки, постійному аналізу стану справ, виявленню недоліків державного регулювання господарської діяльності [209, с. 310].

5. Принцип взаємодії. У філософському розумінні «взаємодія» — це всезагальна форма зв'язку тіл та явищ в їх взаємному впливі один на одного та зміненні. Без взаємодії неможливе існування яких-небудь матеріальних об'єктів, систем. Вона пов'язує в одне ціле їх елементи, визначає їх склад, структурну організацію і зміни, що в них відбиваються [152, с. 39]. На думку І. Т. Фролова, взаємодія — це процес взаємного впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємообумовленість і навіть у певному сенсі перехід один в одного. Як одна з найбільш загальних та універсальних характеристик буття, взаємодія визначає сутність і структурну організацію будь-якої матеріальної системи. Саме взаємодії лежать в основі матеріальних утворень, виступають джерелом, двигуном їх змін та розвитку [312, с. 93]. Суть принципу взаємодії розглядається як спільні за метою, завданням, місцем, часом і способом виконання дії для досягнення мети операції. Окрім того, взаємодія — це одна із форм спрямованого впливу для досягнення конкретної мети, а також процесу обміну інформацією [196, с. 130]. Таким чином, зазначений принцип передбачає, що контролюючі органи для більш ефективного та якісного виконання своїх завдань і функцій у зазначеній сфері повинні активно взаємодіяти як між собою та іншими державними органами, так і з бізнес-

колами та представниками громадськості.

Отже, зазначене вище дає можливість зробити висновок про те, що загальні принципи визначають основоположні, імперативні підвалини, на яких має ґрунтуватися та яким повинен відповідати досліджуваний контроль. Дані засадничі вимоги застосовуються до більшості проявів державно-владної діяльності, в тому числі контрольно-наглядового характеру, незалежно від сфери та форми її реалізації, саме тому вони мають назву загальних.

Наступним етапом дослідження є розгляд спеціальних принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, до яких можна віднести наступні:

1. Принцип дієвості. У загальному розумінні дієвість — це особлива форма результативності. Вона передбачає швидке реагування контролюючих органів на результати перевірки. В цьому контексті слід погодитись із точкою зору І. С. Орехової, яка зазначає, що необхідно не лише виявляти допущені порушення, але й глибоко їх проаналізувати, зробити висновки щодо можливих наслідків і передумов, дати реальний хід нормативно визначеному державному механізму захисту суспільних інтересів від виявлених порушень чинного законодавства, встановлених норм і правил [209, с. 311].

2. Принцип гнучкості, який означає, що система контролю повинна мати здатність трансформуватися відповідно до вимог ситуації. Організаційно контрольний механізм має бути достатньо гнучким, щоб своєчасно пристосовуватися до змін, що відбуваються, і не втратити при цьому своєї якості та ефективності.

3. Принцип безперервності. Принцип безперервності означає, що всі підконтрольні об'єкти підлягають постійному контролю з боку контролюючих суб'єктів. Це забезпечує постійний нагляд за ходом виконання планів і завдань, вжиття заходів щодо коригування діяльності в міру виявлення відхилень від регламентованих значень (умов) [169].

Безперервність контролю є обов'язковою умовою, без якої неможливо отримати об'єктивну картину ситуації, що склалася. Адже контрольні заходи, які здійснюються нерівномірно, хаотично, не сприяють отриманню достовірних даних про об'єкт контролю, а навпаки, відображають його випадкові характеристики.

4. Принцип об'єктивності. Об'єктивність є визначальною умовою ефективної контрольної роботи. Без об'єктивності втрачається зміст контролю як функції управління, основної форми зворотного зв'язку і бази для прийняття управлінських рішень. Принципу об'єктивності підпорядковані всі інші принципи діяльності органів державного контролю [318]. Відповідно до точки зору С. Ф. Денисюка, «принцип об'єктивності контролю передбачає аналіз реальних фактів та всебічність їх розгляду. Об'єктивність контролю впливає із точного вивчення фактів і документів, заслуховування пояснень, що перевіряються зацікавленими особами, співставлень, виявлення причин порушень, недоліків чи помилок» [80, с. 55; 335]. Отже, змістом даного принципу є дві основні вимоги: по-перше, щоб необхідність здійснення контролю була обумовлена об'єктивно існуючими реаліями суспільного життя; по-друге, щоб компетентні суб'єкти під час здійснення контрольних заходів перевіряли та аналізували тільки реально існуючі факти. Їх висновки мають базуватися на всебічному та глибокому аналізі дійсного стану справ.

5. Принцип реальності. Реальність — філософський термін, який в загальному розумінні означає те, що існує насправді. Відповідно до принципу реальності, в людини є безпосередній доступ до контролю ефективності процесу реалізації своєї кінцевої причинності. Зазначений принцип виступає дієвим показником досягнень чи відставання суспільства у зазначеній сфері, дає можливість визначити реальне становище особи як вищої цінності у державі і суспільстві. Отже, реальність контролю має важливе значення для формування об'єктивної картини про стан справ на підконтрольному об'єкті. Зазначене, в свою чергу, дозволяє суб'єктам

господарювання, що здійснюють діяльність у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, усунути недоліки, які були виявлені під час контрольних заходів, а також обрати правильний стратегічний курс свого розвитку.

6. Принцип професійності, який вимагає, щоб контрольні-наглядні заходи реалізовувалися тільки тими особами, які мають відповідний рівень професійної підготовки, володіють необхідними знаннями, вміннями та навичками. У зв'язку із цим, надзвичайно важливого значення набуває питання забезпечення контролюючих органів необхідною кількістю кваліфікованих кадрів-контролерів, адже від стану кадрового потенціалу перших (тобто контролюючих органів) прямо залежать якість, ефективність та дієвість державного контролю у зазначеній сфері.

7. Принцип результативності. В загальному розумінні результативність — максимізація результату поставленого завдання, а також засіб визначення (вимірювання), за допомогою якого визначається стан, за якого витрачені ресурси приносять необхідний результат [250]. Л. В. Дікань вважає, що принцип результативності «передбачає пристосованість системи контролю до фінансової діяльності господарюючих суб'єктів і залежить від виконання контролюючими суб'єктами вимог: контроль має здійснюватися безперервно, регулярно, систематично; має бути своєчасним, якісним і повним, оперативним, дієвим, гласним і різнобічним» [90, с. 10; 20]. Р. М. Тютюнник розглядає зазначений принцип як результат контрольної діяльності, що повинен бути спрямований не тільки на попередження та подолання порушень, але й на притягнення до відповідальності [303, с. 170; 20].

Даний принцип, на думку І. А. Назаренка, передбачає обов'язковість досягнення намічених цілей і в кінцевому підсумку визначає, наскільки успішним є державний контроль у будь-якій сфері суспільних відносин. Підвищення ефективності контролю залежить від наявності обґрунтованого і чітко сформульованого плану дій, в якому конкретно позначені цілі і способи

дії, правові межі, матеріально-технічне забезпечення і т.д. [191, с. 60]. В контексті нашого дослідження даний принцип вимагає, щоб контроль був цілеспрямованим, тобто здійснювався не заради самого себе (заради процесу), а був орієнтованим на досягнення конкретних позитивних результатів, які до того ж мають виправдовувати обсяги витрачених на цей контроль ресурсів.

8. Принцип індивідуальності, відповідно до якого в ході підготовки та здійснення контролю має враховуватися специфіка об'єкта, на який він націлений.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене у даному дослідженні, можемо стверджувати, що саме в принципах знаходять своє відображення основоположні політико-правові ідеї (засади), на яких ґрунтуються організація та здійснення державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Грамотний підхід до визначення кола ключових принципів зазначеного контролю є важливою умовою забезпечення його законності, високої якості та ефективності.

1.3. Види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Для всебічного вивчення та повноцінної характеристики державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів важливе значення має його видова класифікація. У залежності від того, яку ознаку обрано в якості класифікаційної, можна виділити значну кількість різновидів державного контролю: залежно від об'єкта контролю, суб'єктів, що його здійснюють, характеру, обсягу контрольних повноважень, сфери та характеру відносин суб'єктів контролю з підконтрольними об'єктами, тощо [18, с.135; 327]. Саме тому в контексті даного дослідження, на нашу думку, слід розглянути сутність поняття

«класифікація».

В загальному розумінні класифікація — це впорядкований спосіб асоціації або дисоціації окремих типових понять як категорій мислення у системі чи структурі, які допомагають зрозуміти їх сутність [184]. З точки зору С. С. Митрофонові, класифікація — це поділ предметів на класи, зроблений таким чином, що кожен клас займає стосовно інших точно визначене і міцно закріплене місце. Основне завдання класифікації — систематизація конкретної галузі знання або діяльності для ефективнішого орієнтування в ній [180, с. 523; 261].

Слушною є думка С. В. Познишева, що класифікація — це перший і надзвичайно важливий крок, який повинен зробити дослідник будь-якої великої і різноманітної групи явищ. Як прийом вивчення, класифікація має двояке значення для наукового дослідження: із зовнішнього боку — це прийом, що вносить у дослідження систему і порядок; із внутрішнього боку — це прийом, що визначає повноту і правильність висновків дослідження [229, с. 5].

Щодо визначення терміну «вид», то у загальному розумінні він трактується як підлегле поняття, яке має усі властивості більш загального поняття («роду»), але при цьому для нього характерні деякі специфічні властивості, які відокремлюють його від інших предметів даного роду. В юридичній літературі в основу класифікації видів державного контролю можуть бути покладені різні критерії. Види державного контролю базуються на загальних принципах, зберігають основні риси єдиного родового поняття контролю. Усі види державного контролю тісно пов'язані між собою, можуть накладатися, доповнювати один одного, здійснюватися у різному обсязі, з різних позицій та у різних формах [1, с. 14; 186].

На думку В. М. Гаращука, контроль у державному управлінні можна класифікувати [63, с. 195–196]:

1) за органами, які його здійснюють (контроль з боку органів законодавчої, виконавчої, судової влади, органів місцевого самоврядування, з

боку громадських формувань, громадян);

2) за підконтрольними об'єктами (держструктурами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, окремими особами та ін.);

3) за загальною сферою діяльності, яка підлягає контролю (відомчий, міжвідомчий та надвідомчий (або позавідомчий) контроль);

4) за предметною сферою діяльності, яка підлягає контролю (освіта, охорона здоров'я, використання природних ресурсів, фінансів, основних та обігових засобів та ін.);

5) за формами проведення (ревізія, інвентаризація, рейд, затребування звітів та ін.);

б) за напрямками втручання в оперативну діяльність підконтрольної структури (втручання в господарську діяльність, кадрову політику або у сферу управління підконтрольної структури);

7) за ступенем (глибиною) втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу (пряме (безпосереднє) або непряме (опосередковане));

8) за часом його проведення (попередній, поточний, остаточний);

9) за обсягом (кількістю) видів діяльності підконтрольної структури, які досліджуються (вибірковий або повний);

10) на контроль з використанням технічних засобів і спеціальних приладів (фото-, кіно- та інше документування, проведення експертиз за допомогою хімічних реактивів, спеціальних засобів і приладів) та контроль без використання таких (візуальний, проста робота з документами), тощо [63, с. 195–196].

Крім того, вчений зазначає, що найбільш оптимальним є розподіл контролю на види за сферою діяльності, яка підлягає контролю:

- внутрішній (відомчий);
- міжвідомчий;
- надвідомчий (або позавідомчий) [63, с. 195–196].

О. Ф. Андрійко різні види контролю класифікує за такими ознаками:

- 1) суб'єкти, що здійснюють контроль;
- 2) характер контролю;
- 3) обсяг контрольних повноважень;
- 4) сфери контролю;
- 5) характер відносин суб'єкта контролю з підконтрольним об'єктом, тощо [18, с. 77].

В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко виокремлюють такі види державного контролю:

а) залежно від суб'єкта (що здійснює контроль) в системі державного управління: контроль з боку органів законодавчої влади (парламентський контроль); контроль з боку Президента України та його апарату (президентський контроль); контроль з боку Кабінету Міністрів України (урядовий контроль); контроль з боку центральних органів виконавчої влади; контроль з боку місцевих органів виконавчої влади; контроль з боку органів судової влади; контроль з боку органів місцевого самоврядування; контроль з боку громадськості (громадський контроль);

б) залежно від належності суб'єкта до державних або громадських структур: державний контроль; громадський контроль;

в) залежно від адміністративно-правової компетенції суб'єкта: загальний контроль; відомчий контроль; надвідомчий контроль;

г) залежно від управлінської стадії, на якій здійснюється контроль: попереджувальний контроль; поточний контроль; наступний контроль;

д) залежно від спрямованості контролю: зовнішній контроль; внутрішній контроль;

е) залежно від призначення контролю: загальний, що охоплює всі напрями діяльності суб'єкта, що контролюється; цільовий контроль окремого напрямку роботи [134, с. 525–526].

Отже, з урахуванням вищезазначених наукових позицій пропонуємо виділити наступні види державного контролю в сфері виробництва та обігу

спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Залежно від повноважень суб'єкта контролю та його становища у системі державного управління: загальний та спеціальний контроль.

Загальний контроль здійснюють органи виконавчої влади загальної компетенції: Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації. Він охоплює всі сторони виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів [7]. Щодо спеціального контролю, то він здійснюється тими державними органами, для яких контроль в зазначеній сфері є основним чи одним з основних напрямів діяльності. Вказаний вид контролю може охоплювати окремі аспекти виробництва або обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Залежно від часу здійснення заходів державного контролю в юридичній літературі традиційно виділяють попередній, поточний і подальший контроль. Досить змістовно суть попереднього контролю розкриває М. Нижник, автор визначає його як контроль, що здійснюється до початку реалізації того чи іншого проекту, до приведення акта до виконання. Тому контроль на цій стадії має характер оцінки, аналізу стану чи констатації формального дотримання чинного законодавства. Він повинен забезпечувати ефективний підбор людських, матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для нормального функціонування контрольних органів у процесі досягнення поставлених завдань [195, с. 23–31; 170]. Наведемо приклад попереднього контролю за виробництвом алкогольних напоїв. Так, суб'єкт господарювання на момент початку виробництва є власником або відповідно до інших не заборонених законодавством підстав володіє та/або користується приміщеннями та обладнанням, що забезпечують повний технологічний цикл виробництва алкогольних напоїв, за умови, що використання таких приміщень та обладнання здійснює тільки один суб'єкт господарювання [238]. В цьому випадку органи державного контролю перед тим, як надати дозвіл на здійснення такої діяльності, повинні проконтролювати дотримання технології виробництва, санітарних умов, а також відповідність всієї

необхідної документації нормам чинного законодавства України. Таким чином, попередній контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів дозволяє виявити та попередити негативні явища, що можуть виникнути безпосередньо перед початком виробництва та реалізації зазначених товарів.

Поточний державний контроль здійснюється безпосередньо в процесі виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Він здійснюється постійно і полягає у перевірці дотримання суб'єктами зазначеної сфери діяльності взятих на себе зобов'язань [118]. Завдання такого контролю полягає в перевірці на конкретних стадіях діяльності суб'єкта, виявленні можливих недоліків та попередженні можливих негативних наслідків неправомірних дій [118]. Щодо подальшого контролю, то він включає перевірку реалізованих управлінських рішень, вважається пасивним контролем, оскільки при його реалізації орган влади не здатний запобігти правопорушенню. Подальший контроль забезпечує дотримання принципу невідворотності покарання [47, с. 101].

Наступна класифікаційна ознака для визначення видів державного контролю — за підставами проведення, зокрема, це плановий та позаплановий контроль. Плановий контроль здійснюється за попередньо встановленим терміном та періодичністю, а також проводиться по всіх напрямках або окремих питаннях, за весь або певний період діяльності підконтрольного об'єкта, з метою підтвердити відповідність діяльності суб'єкта господарювання вимогам чинного законодавства. Про проведення планової перевірки об'єкт перевірки може бути попередньо повідомленим [89, с. 148]. Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р., плановий контроль здійснюється відповідно до річних або квартальних планів, що затверджуються органом державного нагляду (контролю) до 1 грудня року, що передує плановому, або до 25 числа останнього місяця кварталу, що передує плановому. Протягом одного року проведення більш як

одного планового заходу державного нагляду (контролю) щодо одного суб'єкта господарювання не допускається [244, ст. 5; 118].

Позаплановий контроль повинен спрямовуватись на перевірку виконання приписів про усунення виявлених порушень при проведенні планового заходу контролю. Водночас, позапланові заходи контролю повинні проводитись також у випадку: отримання інформації про виникнення аварійних ситуацій, про зміни чи порушення технологічних процесів, а також при вихід із ладу споруд, обладнання, які можуть безпосередньо завдати шкоду життю, здоров'ю людей, навколишньому середовищу та майну фізичних і юридичних осіб; виникнення загрози здоров'ю та життю громадян, забруднення навколишнього середовища, пошкодження майна; звернення громадян і юридичних осіб зі скаргами на порушення їх прав і законних інтересів діями (бездіяльністю) контролюючого органу чи інших органів виконавчої влади, які порушили їх права [336, с. 63]. Під час проведення позапланового заходу з'ясовуються лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу, з обов'язковим зазначенням цих питань у посвідченні (направленні) на проведення державного нагляду (контролю) [244, ст. 5].

Далі, в контексті нашого дослідження пропонуємо класифікувати види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів також в залежності від місця проведення такого контролю, зокрема, це контроль виїзний та невиїзний. Виїзний контроль здійснюється безпосередньо на місці здійснення діяльності, зокрема, в контексті нашого дослідження, на місці виробництва спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів чи на місці їх безпосередньої реалізації. Невиїзна перевірка проводиться з метою контролю за дотриманням законодавства суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність в зазначеній сфері, а також виявлення та попередження правопорушень [192, с. 227]. Вказані види перевірки здійснюються посадовими особами органів, що уповноважені здійснювати контроль в зазначеній сфері.

За сферою реалізації державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів слід виділити фінансовий, митний, статистичний, антимонопольний контроль [85, с. 229]. Особливу увагу, на нашу думку, слід приділити саме фінансовому контролю. Ю. А. Крохіна розглядає фінансовий контроль у двох аспектах: широкому та вузькому. У широкому аспекті державний фінансовий контроль — це сукупність заходів державного регулювання, які забезпечують з метою здійснення ефективної державної фінансової політики економічну безпеку країни та дотримання державних і муніципальних інтересів у процесі публічної фінансової діяльності. У вузькому аспекті державний фінансовий контроль — це контроль держави і муніципальних утворень в особі компетентних органів, а також інших уповноважених органів за законністю і доцільністю дій у процесі акумулювання, розподілу та використання грошових фондів держави та муніципальних утворень з метою ефективного соціально-економічного розвитку країни [155, с. 123; 279]. На нашу думку, заслуговує на увагу поняття, запропоноване В. М. Гаращуком, відповідно до його точки зору, фінансовий контроль — це врегульована нормативними актами діяльність державних та недержавних контролюючих органів спеціальної фахової спрямованості, яка здійснюється шляхом проведення ревізій, перевірок, інших процесуально визначених контрольних дій і має на меті забезпечення законності і дисципліни у сфері фінансових та господарських правовідносин, викриття порушень фінансового та господарського законодавства, усунення недоліків у їх застосуванні, притягнення винних до правової відповідальності, а також надання допомоги підконтрольній структурі в налагодженні справи на об'єкті [140, с. 91; 219].

Таким чином, беручи до уваги зазначені вище наукові позиції вчених, можемо констатувати, що фінансовий контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів має важливе значення як для держави, так і для всіх суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері. Адже вказаний вид державного контролю

дозволяє попередити та запобігти фінансовим правопорушенням у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Він забезпечує дотримання законності та фінансової дисципліни суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері суспільних відносин [34].

Вважаємо необхідним також виділити такий важливий підвид фінансового контролю як податковий.

Так, у загальному розумінні податковий контроль — це контроль за дотриманням податкового законодавства. В. Онищенко розглядає його як діяльність посадових осіб податкових органів щодо спостереження за відповідністю процесу організації платниками податків обліку об'єктів оподаткування, методики обчислення й сплати податків і податкових платежів за чинним законодавством, виявлення відхилень, допущених під час виконання норм податкового законодавства, та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання [206, с. 215; 275]. Податковий контроль — це різновид спеціального державного фінансового контролю, який являє собою вид діяльності податкових органів та їх посадових осіб, здійснюється шляхом податкового обліку, проведення податкових перевірок, перевірки даних обліку і звітності, отримання пояснень платників податків та інших зобов'язаних осіб, а також в інших формах, передбачених податковим законодавством з метою додержання податкового законодавства та правильності обчислення (сплати), повноти та своєчасності внесення податків у бюджети податковозобов'язаними особами [207, с. 19].

Змістовне визначення податкового контролю, на нашу думку, надає Д. В. Рева, який визначає його як один із видів фінансового контролю, що здійснюється у сфері державного управління оподаткуванням, який становить собою діяльність уповноважених державою суб'єктів по встановленню стану виконання вимог чинного податкового законодавства особами, на яких покладено обов'язок щодо обчислення, сплати, утримання та перерахування податків, зборів (обов'язкових платежів), виявленню

відхилень у їх діяльності від встановлених вимог, їх припиненню й усуненню, а також по відновленню порушених прав держави та територіальних громад на своєчасне і повне одержання відповідних сум податкових платежів і недопущенню таких порушень у майбутньому [255, с. 7; 177; 275]. Таким чином, податковий контроль у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів має дуже важливе практичне значення для держави, адже за його допомогою вона має можливість забезпечити стабільне залучення значної суми коштів до бюджету.

Наступний вид державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів — антимонопольний. Антимонопольний контроль — це контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захист інтересів суб'єктів господарювання і споживачів від порушень цього законодавства [71]. Таким чином, головною метою такого контролю за виробництвом, обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є попередження та протидія монополюним «зазіханням» з боку окремих суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері суспільних відносин.

Ще одним особливим видом державного контролю у сфері, що досліджується у даному підрозділі дисертаційного дослідження, є митний контроль. На думку Т. В. Корневої, митний контроль — це вид державного контролю, система (комплекс) заходів і дій, спрямованих на забезпечення державними органами, підприємствами та їх службовими особами, а також громадянами (у т.ч. іноземними) встановленого національним законодавством порядку переміщення через митний кордон України товарів, предметів і транспортних засобів [143, с. 3; 301].

На думку Б. М. Габричидзе, митний контроль — це здійснювані митними органами необхідні дії, спрямовані на дотримання юридичними і фізичними особами встановлених законів і правил, що регулюють порядок ввезення, вивезення або транзиту вантажів, транспортних засобів, валюти й

валютних цінностей [62, с. 188; 302].

С. Г. Стеценко вказує, що митний контроль — це сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм чинного законодавства з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України. Митний контроль передбачає проведення митними органами мінімуму митних процедур, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи. Митний контроль товарів, транспортних засобів перевізників у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюється цілодобово відповідно до типових технологічних схем пропуску через державний кордон України автомобільних, водних, залізничних і повітряних транспортних засобів перевізників, що затверджуються Кабінетом Міністрів України [283]. Отже, мета митного контролю частково співпадає з метою податкового контролю, адже його завдання також полягає у забезпеченні поповнення державного бюджету за рахунок коштів, що сплачуються за переміщення товарів (спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів) через митний кордон України. Окрім цього, даний вид контролю запобігає такому явищу як «контрабанда», а також попереджає потрапляння на ринок неякісних товарів, що можуть зашкодити життю та здоров'ю людини.

Статистичний контроль здійснюється органами статистики і часто використовується при здійсненні інших видів контрольної діяльності [5, с. 297; 118]. Статистичний контроль дає уявлення про кількісні характеристики суспільних явищ. Без статистичних даних, без їх наукової обробки неможливо мати достовірну інформацію про стан як керованої, так і управляючої систем, а отже, і організувати ефективне управління ними [220].

Важливим напрямком статистичного контролю, особливо у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є статистичний контроль якості. В основі такого контролю, як зазначає

Е. С. Мінаєв, лежить фундаментальне припущення про те, що ідеальна якість, цілком ймовірно, недосяжна і, мабуть, занадто дорога, щоб до неї прагнути. Теоретично це дійсно так. Як би добре не був побудований виробничий процес, які б не малі були різні допуски, фактичні характеристики продукту (вага, товщина, тощо) будуть дотримуватися законів (швидше за все, нормального) статистичного розподілу [178]. Зауважимо, що якість створюваної продукції визначається не лише якістю сировини, вона також залежить від ефективності управління зазначеною сферою. Традиційно фактори управління якістю поділяються на: якість предметів праці, якість засобів праці і якість самої праці.

Наступна класифікаційна ознака — за суб'єктом ініціативи проведення держаного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, на підставі якої можна виділити такі його (контролю) види:

- за ініціативою суб'єкта господарювання;
- за ініціативою контролюючого органу;
- за скаргою.

За ініціативою суб'єкта господарювання контроль може здійснюватись, зокрема, з метою отримання ліцензії, дозволу для здійснення певного виду діяльності; також за певних обставин проведення перевірки є обов'язковим етапом, наприклад, при припиненні суб'єкту господарювання. За ініціативою контролюючого органу: проведення планових заходів; виявлення та підтвердження недостовірних даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання; перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного нагляду; неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також пояснень про причини, які перешкождали поданню таких документів. [47, с. 102].

За відношенням контролюючого органу до об'єкта контролю як структурної одиниці виділяється внутрішній контроль та зовнішній (контроль органом, що не є частиною об'єкта контролю) [47, с. 101]. Внутрішній контроль — це процес, який визначається і на який впливають особи, наділені повноваженнями управління та найвищого управління, а також інший персонал, який надає обґрунтовану впевненість щодо досягнення цілей суб'єкта господарювання стосовно: 1) достовірності фінансової звітності; 2) ефективності діяльності; 3) дотримання застосовуваних законів та нормативних актів. Отже, внутрішній контроль визначається і реалізується для усунення визначених ризиків бізнесу, які загрожують досягненню з будь-яких визначених цілей [252]. Щодо зовнішнього контролю, то В. Я. Малиновський визначає його як надвідомчий контроль зі сторони виборних органів державної влади, спеціалізованих органів та громадськості за законністю в організаційно не підпорядкованих їм об'єктах, який в основному стосується однієї зі сторін їх діяльності [170, с. 47]. Слід зауважити, що державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є зовнішнім контролем, проте, він повинен завжди комбінуватись із внутрішнім контролем, адже лише тоді контроль може охопити всі аспекти діяльності суб'єктів господарювання в зазначеній сфері.

Залежно від способу контролю: документальний та фактичний контроль. Документальний контроль — це перевірка, при якій зміст об'єкта перевірки та його відповідність установленим вимогам визначаються на основі показників, що знаходяться в документах [142, с. 128]. Л. Є. Клець зазначає, що документальний контроль є важливим видом державного контролю та полягає у перевірці достовірності господарських операцій, яка здійснюється за даними первинної документації, облікових реєстрів, бухгалтерської звітності [125, с. 262]. В такий спосіб з'ясовуються наявність і достовірність певних документів, правильність їх оформлення. Документальний контроль проводиться в хронологічному або

систематизованому порядку в залежності від виду зберігання документів на підприємстві [221].

Фактичний контроль — це контроль, який проводиться безпосередньо на об'єкті контролю і передбачає такі дії щодо реального стану підконтрольного об'єкта як вимірювання, обміри, зважування, лабораторний аналіз та подальше зіставлення їх з нормативними та обліковими даними для виявлення розбіжностей. Фактичному контролю піддаються: готівкові гроші в касі, товарно-матеріальні цінності, основні засоби, готова продукція та незавершене виробництво [125, с. 263].

Таким чином, підводячи підсумок проведеного в даному підрозділі дослідження, слід зауважити, що існує велика кількість видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Проте, зазначений нами перелік не є вичерпним, а кожен з видів контролю може переплітатись один з одним та витікати один з одного. Слід також наголосити, що види державного контролю в зазначеній сфері діяльності не закріплені на законодавчому рівні, що, в свою чергу, ускладнює їх трактування. Виокремлення та закріплення різних видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, на нашу думку, має важливе практичне значення для подальшого розгляду проблематики, що представлена у даному дисертаційному дослідженні.

1.4. Правові засади державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Право є особливим і головним державним регулятором суспільних відносин. Лише за допомогою права досягається така організованість суспільства, при якій реалізується демократія та економічна свобода

особистості. Наявність правового регулювання різних відносин є просто необхідною умовою для забезпечення і гарантування прав та законних інтересів людини і суспільства в цілому. Зазначене вище повною мірою стосується і такої специфічної сфери як виробництво та обіг алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Виклад основного матеріалу даного підрозділу дисертаційного дослідження пропонуємо розпочати з визначення сутності поняття «правові засади». Слово «засади» вживається в українській мові у таких значеннях:

- 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується щонебудь;
- 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки;
- 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [189; 271].

Змістовне дослідження поняття «правових засад» з філософської точки зору здійснив А. Стрехалюк. Наведемо найбільш цікаві, на нашу думку, визначення, запропоновані автором [285]:

– правові засади розуміються Фрідріхом Гаєком, виходячи із розрізнення системних утворень на номос (створений порядок) та космос (спонтанний порядок), і асоціюються саме з останнім. Право у нього можливе як дотримання абстрактних правил, що цілком узгоджується з принципом незнання, запропонованим Гаєком у його праці «Конституція свободи» [320; 285].

– правові засади у філософсько-правових концепціях Джона Ролза, Фрідріха Гаєка та Лона Л. Фуллера постають як сукупність вимог до правової системи або як необхідні умови для існування правової системи та ефективного функціонування «добре впорядкованого суспільства». Тобто засади права мають чітко виражений нормативний характер [285, с. 306; 189].

– правові засади у теорії Фуллера постають як принципи внутрішньої моралі права, що також є принципами законності [189]. Фуллер називає вісім таких принципів, вони є нормативними вимогами до правової

системи. Цими вимогами є вимога загальності, вимога ясності, вимога промульгації, вимога стабільності протягом певного часу, вимога відповідності між правилами і фактичною поведінкою суб'єктів права, заборона зворотної дії закону, заборона суперечностей в нормах [319; 285, с. 306].

З юридичної точки зору, поняття правових засад, як зазначає С. Е. Жилінський, увійшло у вітчизняну теорію і практику, коли намітився захід радянської влади і прийшло надто запізніле усвідомлення необхідності істотного підвищення ролі правового чинника в життєдіяльності суспільства, включаючи його керівну і спрямовуючу силу — правлячу комуністичну партію. Зараз це поняття широко використовується в державно-правовому будівництві. Однак, до сих пір не визначені загальновизнані обсяг і зміст правової основи, чітко не окреслені коло розкритих нею суспільних відносин і її місце в ряду сформованих правових категорій [104]. О. Г. Стрельченко зазначає, що під правовими засадами будь-якої діяльності треба розуміти систему правових настанов (юридичних норм), що містяться в актах різної юридичної сили і визначають параметри належної поведінки суб'єктів цієї діяльності [284, с. 60]. З точки зору кримінального процесу, правові засади — це «правова основа», джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності, що стосуються використання науково-технічних засобів як у боротьбі зі злочинністю загалом, так і в кримінальному судочинстві зокрема [247, с. 13].

Таким чином, під правовими засадами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів слід розуміти сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, в яких закріплюються матеріально-правові і процедурні аспекти організації та здійснення зазначеного контролю. Саме тому далі в контексті нашого дослідження вбачаємо доцільним розглянути сутність понять «норма права» та «нормативно-правовий акт».

Так, на думку О. С. Іоффе і М. Д. Шаргородського, норма права — це

встановлена чи санкціонована державою і така, що охороняється нею, норма загальнообов'язкової поведінки людей як учасників урегульованих нею повторюваних суспільних відносин [117, с. 132; 309].

М. В. Цвік та В. Д. Ткаченко дають таке визначення: «норма права — це соціально обумовлене, спрямоване на регулювання суспільних відносин, обов'язкове для виконання правило поведінки, яке схвалюється або встановлюється державою і у своїй реалізації забезпечується рівнем свідомості виконавців, організаційною та виховною роботою і можливістю застосування державного примусу в разі порушення його вимог. Вона нерозривно пов'язана з сутністю права, оскільки є первинним елементом його структури, безпосереднім втіленням такої його ознаки як нормативність» [110, с. 279; 329].

Отже, норма права — це своєрідна форма закріплення прав та обов'язків, що гарантується державою та яка відображає діапазон свободи дії суб'єктів, що вступають у правові відносини.

Щодо поняття «нормативно-правовий акт», то на думку В. С. Нерсисянца, це поняття охоплює широкий комплекс актів правотворчості, що приймаються органами законодавчої, виконавчої, а іноді й судової влади. Нормативно-правовими актами, продовжує вчений, вони називаються тому, що містять норми права. По суті дане поняття є синонімом поняття «законодавство» в широкому сенсі. Це основне джерело права в країнах романо-германського правового сімейства [246, с. 272].

В. П. Хропанюк відзначає, що нормативно-правовий акт є одним з основних джерел права сучасної держави. В ньому виявляється більшість правових норм, які регулюють найважливіші точки зору особистості, її інтереси і потреби суспільні відносини. В нормативно-правових актах закріплюються норми, які враховують інтереси більшості і меншості у цілому, координують їх залежно від конкретних економічних, соціальних, національних та міжнародних відносин в даний історичний період [325, с. 239; 106].

Нормативно-правовий акт, як зазначає С. С. Алексєєв, — це належним чином оформлене зовнішнє вираження волі держави, її органів, окремих осіб, яке виступає як носій змістовних елементів правової системи — юридичних норм, правоположень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб [17, с. 192–193].

Змістовно суть зазначеного поняття розкриває видатна українська вчена О. Ф. Скакун, яка вважає, що під нормативно-правовим актом слід розуміти офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, який встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин. Або інакше — акт правотворчості, що містить юридичні норми. Отже, продовжує науковець, нормативно-правовий акт являє собою рішення правотворчого органу, спрямоване на встановлення, зміну або скасування дії норм права. Нормативно-правовий акт виконує дві рівнозначні функції: функцію юридичного джерела права і функцію форми права, тобто виступає як спосіб існування і вираження норм права. До ознак нормативно-правового акта автор відносить те, що він:

- 1) приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (референдум);
- 2) завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов'язків;
- 3) приймається з дотриманням певної процедури;
- 4) має форму письмового акта-документа і строго визначені реквізити;
- 5) публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності текстові офіційного зразка [267, с. 338, 339; 329].

Головним нормативно-правовим актом у системі правових засад державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є Конституція України, яка являє собою Основний Закон держави, де визначені основоположні правові підвалини організації та функціонування суспільного життя в країні.

Основний Закон гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Право без обмежень здійснювати діяльність, яка не заборонена законодавством і не суперечить йому, становить один із визначальних принципів господарювання. При цьому, держава, відповідно до статті 42 Конституції України, захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт. Контроль та нагляд з боку держави за діяльністю господарюючих суб'єктів, за дотриманням ними норм і приписів законодавства, правил та стандартів, якістю виробленої продукції та наданих послуг є одним з важливих заходів у реалізації завдань та функцій держави [138].

Отже, Конституція України, являючи собою нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили в державі, разом із тим виступає основою, базисом для побудови всього національного законодавства, в тому числі тієї його частини, що регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Проте, не слід забувати і про міжнародні нормативно-правові документи. Наприклад, Україною підписано ряд угод з іншими державами про взаємодію і обмін інформацією в сфері контролю над виробництвом, імпортом-експортом підакцизної продукції (до якої, як відомо, відносяться спирт, алкогольні напої та тютюнові вироби). Так, в Угоді між Державною податковою адміністрацією України і Головною державною податковою інспекцією при Міністерстві фінансів Республіки Молдова про взаємодію і обмін інформацією в сфері контролю над виробництвом, імпортом-експортом підакцизної продукції зазначено, що сторони будуть здійснювати обмін наявної інформації з наступних питань: про господарську діяльність підприємств — учасників виробництва і обігу підакцизної продукції; про об'єми імпорту і експорту підакцизних товарів між Україною і Республікою Молдова. Сторони забезпечують конфіденційність отриманої документації і інформації про діяльність, що проводиться у сфері контролю над

виробництвом і обігом підакцизних товарів, якщо Сторона, що її передає, оговорює її конфіденційність [305].

Також в контексті нашого дослідження вважаємо необхідним вказати Рамкову конвенцію ВООЗ із боротьби проти тютюну від 21.05.2003 р. Мета цієї конвенції та її протоколів полягає в захисті нинішнього та майбутніх поколінь від руйнівних наслідків для здоров'я людей, а також соціальних, екологічних і економічних наслідків споживання тютюну й впливу тютюнового диму за допомогою забезпечення відповідних рамок для заходів боротьби проти тютюну, що підлягають здійсненню Сторонами на національному, регіональному й міжнародному рівнях, щоб постійно та істотно скорочувати поширеність уживання тютюну й впливу тютюнового диму [253].

Окрім зазначених вище нормативно-правових актів, правові засади регулювання зазначеної сфери визначені і в інших нормативно-правових актах. Так, у Кримінальному кодексі України [153] визначена кримінальна відповідальність за порушення чинного законодавства щодо виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Зокрема, у статті 204 вказаного кодексу [153] зазначається: незаконне придбання з метою збуту або зберігання з цією метою, а також збут чи транспортування з метою збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів, караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; незаконне виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів шляхом відкриття підпільних цехів або з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів, або вчинене особою, яка раніше була засуджена за цією статтею, карається штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само незаконний збут таких товарів, що

призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [153]. Зауважимо, що у зазначеному Кримінальному кодексі України [153] не йде мова конкретно про контрольну діяльність, проте, вказана у ньому можлива відповідальність за здійснення правопорушень у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є ефективним засобом попередження правопорушень у зазначеній сфері.

В контексті зазначеної проблематики обов'язково слід вказати Господарський кодекс України [68], який регулює відносини суб'єктів господарювання як між собою, так і з державними органами влади та суб'єктами господарської діяльності–нерезидентами. Він визначає основні засади господарювання у різних сферах господарської діяльності і різних форм власності. Метою кодексу є забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва та підвищення ефективності суспільного виробництва, утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України, сприяння гармонізації її з іншими економічними системами.

Щодо державного контролю, то у вказаному нормативно-правовому акті визначені органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду [222]. Отже, зазначений нормативно-правовий акт окреслює правову площину, у якій можуть здійснювати свою діяльність контролюючі органи, та їх повноваження у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Особливу увагу в контексті питання, що розглядається у даному дисертаційному дослідженні, слід приділити саме адміністративно-правовому регулюванню. Адже адміністративне право — це галузь права (сукупність правових норм), що регулює з метою реалізації завдань і функцій держави суспільні відносини управлінського характеру, які складаються у

сфері виконавчої і розпорядчої діяльності органів виконавчої влади, внутрішньоорганізаційній діяльності інших державних органів, а також у процесі здійснення громадськими організаціями, їх органами зовнішніх юридично-владних повноважень [134, с. 32; 10]. Отже, вважаємо доцільним розглянути, що представляє собою поняття адміністративно-правового регулювання.

Так, І. О. Ієрусалімова зазначає, що адміністративно-правове регулювання — це особливий вид правового регулювання, специфічність якого визначається об'єктом впливу, тобто відносинами, що регулюються адміністративним правом, обумовлені особливостями його норм. Особливістю адміністративного права, на відміну від інших галузей права, є те, що воно часто регулює порядок застосування норм інших галузей права, зокрема, конституційного [12, с. 92; 216].

В свою чергу, О. П. Рябченко вказує, що адміністративно-правове регулювання — це діяльність, яка складається із послідовно змінюючих одна одну в певному порядку дій. Регулювання протікає за певною процедурою, яка також розглядається як форма щодо змісту цієї діяльності [260]. Вважаємо необхідним погодитись із позицією В. Б. Авер'янова, який виділяє наступні характерні ознаки адміністративно-правового регулювання [2, с. 158]:

- адміністративно-правове регулювання є одним із видів правового регулювання;
- адміністративно-правове регулювання здійснюється різними регуляторами, серед яких першорядну роль відіграють адміністративно-правові норми та інші адміністративно-правові засоби;
- адміністративне право регулює публічні відносини і певним чином впливає на них;
- адміністративно-правове регулювання — це вплив на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою норм позитивного права й інших адміністративно-правових засобів у сукупності, що складають механізм

адміністративно-правового регулювання;

– адміністративно-правове регулювання — це такий вплив на суспільні відносини, що має на меті їх впорядкування;

– адміністративно-правове регулювання має цілком точну мету — забезпечити належний рівень відносин між окремою особою і державою, її органами та посадовими особами. Причому, як наголошує автор, основний акцент адміністративно-правового регулювання цих відносин робиться сьогодні на встановленні саме такого адміністративно-правового регулювання, за яким з максимальною ефективністю були б задоволені права й інтереси окремої особи [2, с. 158–159].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів — це цілеспрямоване впорядкування засобами адміністративного права матеріальних та процедурних аспектів здійснення контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Вивчаючи адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, обов'язково слід вказати Кодекс України про адміністративні правопорушення, в якому визначена відповідальність за порушення чинного законодавства у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Зокрема, така відповідальність передбачена за:

– порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами;

– роздрібну чи оптову торгівлю вказаними товарами без наявності відповідної ліцензії;

– за виробництво спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів без ліцензії на право виробництво;

– порушення встановленого порядку промислової переробки, зберігання, транспортування або знищення конфіскованих спирту етилового,

кон'ячного та плодового, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів [131].

Також, на нашу думку, окремо слід виділити Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [228]. Зазначений кодекс регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [228]. Окрім зазначеного, у вказаному нормативно-правовому акті:

- визначено основні напрямки державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольними напоями та тютюновими виробами;
- окреслено права та обов'язки державних органів, що здійснюють контроль за зазначеною сферою суспільних відносин;
- визначено функції та правові основи діяльності цих контролюючих органів;
- прописаний порядок видачі та припинення ліцензії на виробництво та торгівлю спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами;
- визначено окремі види та форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Ще одним нормативно-правовим актом, що визначає адміністративно-правові засади здійснення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є Митний кодекс України. Зазначений нормативно-правовий документ визначає права митної служби щодо контролю за обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Закріплює за ним обов'язок стягнення митних платежів за імпортом та експортом вказаних видів товарів. В ньому закріплені окремі методи державного контролю за обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Окрім зазначених вище кодифікованих нормативно-правових актів, слід також вказати і закони, які регулюють сферу виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Так, в першу чергу слід вказати Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року [238]. Зазначений нормативно-правовий акт визначає основні засади державної політики щодо регулювання виробництва, експорту, імпорту, оптової і роздрібною торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, забезпечення їх високої якості та захисту здоров'я громадян, а також посилення боротьби з незаконним виробництвом та обігом алкогольних напоїв і тютюнових виробів на території України [238]. Окрім вказаного вище, закон доповнює Податковий кодекс України, в ньому законодавець уточнює та конкретизує: напрямки державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; порядок видачі ліцензії та проведення атестації суб'єктів, що здійснюють виробництво, оптову та роздрібну торгівлю спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами та ін. [35].

Також обов'язково в контексті нашого дослідження слід вказати Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V [244]. Закон визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) [244]. Слушну думку стосовно даного нормативно-правового акту висловлює П. Д. Петренко, який зазначає, що з набуттям чинності закону почався новий етап у формуванні цілісної

загальнодержавної системи нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, єдиного узгодженого правового поля, яким регулюються порядок проведення контрольних перевірок різних видів господарської діяльності суб'єктів господарювання, механізм прийняття рішень та вчинення дій контролюючими органами за наслідками проведення ними перевірок [147; 222]. Закон, продовжує автор, є рамковим, встановлює загальні принципи і правила проведення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності та регулює порядок проведення заходів державного нагляду (контролю), забезпечуючи цим самим можливість контролюючим органам працювати ефективно та результативно в рамках існуючої правової бази. Вперше на законодавчому рівні запроваджуються основні, єдині для всіх державних органів та суб'єктів господарювання, засади державного нагляду (контролю) та перспективні європейські принципи його здійснення [147; 222]. Зазначене вище повною мірою стосується і державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Наступний нормативно-правовий акт — Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 листопада 1991 року № 1023-ХІІ [243]. Закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [243]. Зазначений нормативно-правовий акт уточнює правові засади громадського контролю за зазначеною сферою господарської діяльності. Визначає права споживачів щодо отримання інформації стосовно якості алкогольних напоїв та тютюнових виробів, дотримання якості їх виробництва та щодо дотримання законодавства, пов'язаного з реалізацією зазначених товарів.

Окрім вказаних вище нормативно-правових актів, основні засади державного контролю щодо виробництва, оптової і роздрібної торгівлі

алкогольними напоями, забезпечення їх високої якості та захисту здоров'я громадян визначають:

– постанови Кабінету Міністрів України:

а) «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями» від 30 липня 1996 р. №854 [242]. Правила визначають основні вимоги до роздрібної торгівлі горілкою і лікєро-горілочаними виробами, вином виноградним та плодово-ягідним, коньяком, шампанським, вином ігристим і спрямовані на забезпечення прав споживачів щодо належної якості товару і рівня торговельного обслуговування;

б) «Про затвердження Порядку визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом» від 29 серпня 2002 р. № 1266 [240]. Даний нормативно-правовий акт установлює процедуру визначення виробників і покупців спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, спирту етилового ректифікованого денатурованого, спирту етилового денатурованого (спирту технічного), абсолютованого спирту, біостанолу, фракції головної етилового спирту, а також механізм здійснення контролю за обігом спирту, і поширюється на суб'єктів підприємницької діяльності, постачальників, у тому числі виробників, і тих, що провадять його закупівлю, незалежно від форми власності [240];

в) «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування населення» від 15 червня 2006 р. № 833 [241]. Вказаний Порядок та правила визначають загальні умови провадження торговельної діяльності суб'єктами оптової торгівлі, роздрібною торгівлі товарами, в тому числі і спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами.

Таким чином, підсумовуючи все зазначене у даному підрозділі нашого дисертаційного дослідження, слід констатувати, що саме адміністративне право займає ключове місце у питанні врегулювання державного контролю

за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Що є цілком зрозумілим, враховуючи управлінський характер даного виду діяльності. Завдяки засобам адміністративного права встановлюються права та обов'язки учасників контрольних правовідносин, визначаються процедури їх реалізації, а також механізми охорони і захисту.

Висновки до розділу 1

Дістало подальшого обґрунтування, що контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів виступає надзвичайно важливим організаційно-правовим засобом підтримки порядку у зазначеній сфері, забезпечення її належного функціонування та розвитку.

До ключових завдань державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів віднесено наступні: а) забезпечення відповідності якості та технології виробництва спирту, алкогольних і тютюнових виробів вимогам чинного законодавства, технічних та технологічних регламентів; б) отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан дотримання законності та дисципліни у зазначеній сфері; в) встановлення причин та умов, що сприяють появі порушень у досліджуваній сфері; г) забезпечення своєчасної та у повному обсязі сплати до відповідних бюджетів всіх обов'язкових платежів, що пов'язані з виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

До основних функцій державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів віднесено наступні: а) регулююча (спрямована на приведення відносин і процесів у сфері виробництва та/або реалізації спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів у відповідність до встановлених стандартів і правил, виявлення у діях суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність у цих галузях, відхилень від визначеного порядку та спрямування їх поведінки у потрібне

русло шляхом прийняття компетентними суб'єктами контролю необхідних рішень та вжиття відповідних заходів); б) превентивна (профілактична) функція (передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на попередження правопорушень суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність у досліджуваній сфері, та має на меті виявлення та усунення (ліквідацію) чинників, умов та факторів, що прямо спричиняють вчинення правопорушень у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів або сприяють їх скоєнню, щоб не допустити повторного вчинення такого роду протиправних дій у майбутньому); в) правоохоронна (спрямована на боротьбу (зокрема, через реалізацію інституту юридичної відповідальності) із правопорушеннями, що вчиняються у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, захист та відновлення порушеного правового рядку, прав і законних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів); г) інформаційно-аналітична (полягає у збиранні, накопиченні, обробці та аналізі (вивченні) інформації про відносини і процеси у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів з метою оцінки стану функціонування та перспектив подальшого розвитку як даної сфери в цілому, так і її окремих ланок).

Під поняттям «державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» запропоновано розуміти діяльність держави в особі її уповноважених органів управління та їх посадових осіб, спрямовану на підтримку режиму законності у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також забезпечення належної якості товарів даної категорії, шляхом проведення системного та систематичного спостереження за станом дотримання суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері, встановлених у ній вимог і правил (норм, стандартів, тощо).

Доведено, що значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів полягає у тому, що

він: а) є важливим інструментом протидії правопорушенням у зазначеній сфері; б) сприяє виявленню недоліків та прогалин у державній політиці в галузях виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; в) забезпечує належний рівень якості відповідної продукції; г) забезпечує стабільне надходження до бюджету обов'язкових внесків та платежів, пов'язаних із господарською діяльністю у досліджуваній сфері.

Під принципами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розуміти керівні, науково обґрунтовані та законодавчо оформлені засади (основоположні вимоги), відповідно до яких будується та функціонує система контролю у зазначеній сфері.

Принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів об'єднано у дві групи: загальні та спеціальні. До загальних принципів віднесено: а) принцип законності; б) принцип гласності; в) принцип рівності; г) принцип систематичності; ґ) принцип взаємодії. Наголошено, що загальні принципи контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів визначають основоположні, імперативні підвалини, на яких має ґрунтуватися та яким повинен відповідати досліджуваний контроль. До спеціальних принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, запропоновано віднести наступні: а) принцип дієвості; б) принцип гнучкості; в) принцип безперервності; г) принцип об'єктивності; ґ) принцип реальності; д) принцип професійності, є) принцип результативності; ж) принцип індивідуальності.

Запропоновано виділити такі види державного контролю в сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: а) залежно від повноважень суб'єкта контролю та його становища у системі державного управління: загальний та спеціальний контроль; б) залежно від часу здійснення заходів державного контролю: попередній, поточний і подальший контроль; в) за підставами проведення: плановий та

позаплановий контроль; г) залежно від місця проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль виїзний та невиїзний; г) за суб'єктом ініціативи проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, на підставі якого можна виділити: контроль за ініціативою суб'єкта господарювання, контроль за ініціативою контролюючого органу, контроль за скаргою; д) залежно від способу контролю: документальний та фактичний контроль.

Акцентовано увагу, що види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів не закріплені на законодавчому рівні, що, в свою чергу, ускладнює їх трактування. Виокремлення та закріплення різних видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів має важливе практичне значення.

Під правовими засадами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розуміти сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, в яких закріплюються матеріально-правові і процедурні аспекти організації та здійснення зазначеного контролю.

Адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів визначено як цілеспрямоване впорядкування засобами адміністративного права матеріальних та процедурних аспектів здійснення контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Доведено, що саме норми адміністративного права займають ключове місце у питанні врегулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що є цілком зрозумілим, враховуючи управлінський характер даного виду діяльності, адже завдяки адміністративно-правовим нормам встановлюються права та обов'язки суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту,

алкогольних напоїв і тютюнових виробів, визначаються процедури здійснення такого контролю, а також механізми охорони і захисту прав підконтрольних суб'єктів.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ

2.1. Рівні та напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

У першому розділі дисертаційного дослідження ми неодноразово наголошували на особливому значенні сфери виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів з точки зору фінансового благополуччя окремих регіонів та держави взагалі. Також відмічали, що функціонування зазначеної сфери неможливе без належного контролю з боку держави. У даному підрозділі дисертаційного дослідження нами будуть розглянуті рівні та основні напрямки контролюючої діяльності за зазначеною сферою.

В юридичній літературі традиційно виділяють три основні рівні державного контролю: загальнодержавний, регіональний та локальний. На нашу думку, зазначене також стосується і сфери виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Загальнодержавний рівень контролю, як зазначає О. М. Вінник, застосовується для забезпечення функціонування економіки країни в цілому та визначення параметрів діяльності її складових (суб'єктів господарювання, їх об'єднань, органів управління різного рівня) і т.д. [61, с. 15]. Загальнодержавний контроль буває: президентський, парламентський, урядовий і судовий.

Президент України є найвищою посадовою особою держави та гарантом дотримання державного суверенітету, територіальної цілісності України, Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Крім того, Президент України щорічно видає велику кількість указів, розпоряджень та доручень, які є невід'ємною частиною правового поля

держави і обов'язкові для виконання на території України. Відповідно, найвищим проявом президентського контролю є контроль за дотриманням вимог Основного Закону України всіма суб'єктами суспільно-правових відносин: громадянами та їхніми об'єднаннями, недержавними установами, органами місцевого самоврядування й органами державної влади та управління [280]. Слушною, на нашу думку, є позиція О. П. Гетьманець, яка зазначає, що президентський контроль — це притаманне державному управлінню явище, діяльність, що здійснюється на підставі Конституції України, законодавства України Президентом особисто або через його консультативні, дорадчі та інші органи і служби щодо отримання, аналізу, вивчення, обстеження, оцінки інформації про діяльність, рішення, нормативно-правові акти органів і посадових осіб публічної влади, підприємств, установ та організацій, вжиття на основі цієї інформації передбачених Конституцією та законами України заходів реагування [64, с. 192].

С. Ківалов та М. Орзіх характеризують парламентський контроль як функцію і напрям діяльності суб'єктів парламентського контролю по його здійсненню, виділяючи окремо саме поняття «контроль». Під ним вони розуміють систему нагляду і перевірки процесу створення, функціонування, встановлення відповідальності за діяльність (бездіяльність), припинення повноважень суб'єкту контролю [122, с. 69; 29; 326].

В. Б. Авер'янов відмічає, що парламентський контроль є особливою формою державного контролю, котра виходить за межі традиційного уявлення про державний контроль як засіб забезпечення законності у державному управлінні. Верховна Рада України як суб'єкт контролю діє без будь-яких доручень, безпосередньо на підставі Конституції і законів України, в межах власної компетенції щодо будь-яких об'єктів контролю — за виключенням судів та правоохоронних органів при провадженні оперативно-розшукової роботи, досудового слідства, здійснення правосуддя за окремими справами [7, с. 365].

Урядовий контроль здійснюється Кабінетом Міністрів України. Урядовий контроль є способом забезпечення законності і відіграє важливу роль у здійсненні ефективного державного управління. Удосконалення контрольної діяльності Кабінету Міністрів України та вирішення проблемних питань з метою реалізації поставлених державою завдань та забезпечення законності має важливе значення для розбудови Української держави та її виходу на європейський рівень. Контрольна діяльність Кабінету Міністрів України стосовно органів виконавчої влади не повинна зводитися лише до перевірки виконання як такого, а має враховувати якість виконання, своєчасне виявлення проблем та концентрацію зусиль на коригування ситуації, застосування заходів щодо забезпечення виконання завдань [274].

Г. Завистовська, у розрізі фінансового контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, пише, що урядовий контроль є частиною державного внутрішнього фінансового контролю, а органи, що його здійснюють, безпосередньо здійснюють контроль за рухом і витрачанням державних фінансових ресурсів незалежно від здійснення такого контролю підрозділами відомчого контролю. Далі дослідниця зазначає, що урядовий фінансовий контроль — це частина централізованого державного внутрішнього фінансового контролю, який здійснюється безпосередньо підрозділами адміністрації (секретаріату) уряду, створеними урядом тимчасовими міжвідомчими комісіями або спеціальними органами державного фінансового контролю, що входять до системи органів виконавчої влади [109].

Особливе місце належить судовому контролю. В. М. Гаращук визначає, що судовий контроль — це заснована на законі діяльність судів з перевірки правомірності актів та дій органів виконавчої влади (державного управління), їх посадових осіб, відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб (підтримання режиму законності в державі та суспільстві в цілому), а в необхідних випадках — застосування до порушників правових санкцій [63, с. 249; 326].

Слід відмітити, що загальнодержавний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів можна розподілити на надвідомчий (або міжвідомчий) та відомчий. Перший реалізується суб'єктами загальної компетенції, тобто Президентом, парламентом, урядом, а також судами України. Тобто для даних суб'єктів зазначений контроль не є основним напрямком діяльності, вони безпосередньо не реалізують конкретних контрольних заходів у досліджуваній сфері. Однак, Глава держави, парламент та уряд реалізують свої контрольні повноваження у ній через належні їм нормотворчі, організаційно-установчі та координаційні повноваження. Що стосується судів, то вони здійснюють контроль у розрізі виконання правосудної діяльності.

Другий вид загального контролю — відомчий — здійснюється органами влади зі спеціальною компетенцією, такими є в основному структурні ланки виконавчої гілки влади, різного роду міністерства, служби, інспекції, тощо. Саме дані суб'єкти займаються питаннями безпосередньої реалізації завдань і функцій контролю, зокрема, у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Наступним рівнем державного контролю у досліджуваній сфері є регіональний, якій здійснюється компетентними суб'єктами у межах певної території з урахуванням специфіки господарської системи конкретного регіону. Регіональні органи державного контролю за виробництвом та обігом спирту та алкогольних напоїв здійснюють контроль за:

- відвантаженням спирту етилового підприємствам — виробникам продуктів органічного синтезу;
- виробництвом парфумерно-косметичної продукції з використанням спирту етилового;
- додержанням норм виходу спирту та його втрат при виробництві алкогольних напоїв;
- додержанням стандартів, технічних умов, рецептур, регламентів і технологічних інструкцій та інших нормативних документів щодо

виробництва спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

- показниками спиртовимірвальних апаратів, за пломбуванням місць можливого доступу до спирту на брагоректифікаційних апаратах підприємств — виробників спирту та спиртовмісної продукції всіх форм власності;

- відвантаженням спирту та за наявністю спеціальних технічних пристроїв, які фіксують в електронному вигляді дані про обсяг відвантаженого спирту та використання денатуруючих домішок;

- дотриманням спеціальних умов щодо зберігання, продажу, обліку і використання марок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби, контроль за додержанням правил маркування [238; 228; 41].

Окрім вказаного вище, зазначені органи:

1. Здійснюють перевірку роботи представників органу державної фіскальної служби України на акцизних складах підприємств — виробників спирту та лікєро-горілочаної продукції.

2. Застосовують у випадках, передбачених законодавством, фінансові санкції до суб'єктів господарювання за порушення вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

3. Запобігають незаконному виробництву та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також незаконному виробництву парфумерно-косметичної продукції з використанням спирту етилового.

4. Сприяють розвитку спиртової, лікєро-горілочаної та виноробної промисловості [238; 228].

Крім того, на регіональні державні органи покладено наступні функції в сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [238; 228]:

- організовують та беруть безпосередню участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним виробництвом та обігом спирту, спиртовмісної продукції, алкогольних напоїв та тютюнових

виробів;

- сприяють розвитку спиртової, лікєро-горілочаної, виноробної промисловості та тютюнової галузі;

- здійснюють перевірки суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог чинного законодавства, під час виробництва, оптової торгівлі спиртом, оптової торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами;

- здійснюють видачу та анулювання довідок про реєстрацію місць зберігання алкогольних напоїв та/чи тютюнових виробів, що відокремлені від роздрібної торговельної мережі;

- здійснюють контроль за надходженням коштів від сплати за ліцензії на виробництво та обіг спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, сплати сум фінансових санкції, відрахування від сум коштів витрачених на рекламу тютюнових виробів та алкогольних напоїв, до бюджету;

- здійснюють продаж, зберігання та облік марок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби, а також контроль за дотриманням правил маркування та зберігання марок акцизного збору встановленого зразка;

- здійснюють контроль за цільовим використанням спирту;

- здійснюють контроль за відвантаженням спирту етилового денатурованого (спирту технічного) для потреб підприємств — виробників продуктів органічного синтезу;

- беруть участь у проведенні атестації виробництва спирту та алкогольних напоїв;

- здійснюють контроль за застосуванням законодавства з питань зберігання, транспортування та реалізації спирту, спиртовмісної продукції, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [238; 228].

Таким чином, регіональний рівень державного контролю за

виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів охоплює майже всі аспекти діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері. Але, крім цього, слід також відзначити їх діяльність, пов'язану із забезпеченням реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним виробництвом та обігом спирту, спиртовмісної продукції, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, а також діяльність, що спрямована на сприяння розвитку зазначеної сфери в регіоні [39].

І останній рівень державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів — локальний (місцевий) рівень. Справедливо зауважити, що органи державного контролю, уповноважені здійснювати контролюючу діяльність у зазначеній сфері, виконують майже ті ж самі функції та завдання, що покладено на регіональні органи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Окрім зазначеного вище, можемо додати, що на місцевому рівні органи державного контролю:

- здійснюють державний контроль за дотриманням суб'єктами господарювання порядку та правил провадження діяльності, що ліцензується (наприклад, контроль за наявністю касового апарату у точках продажу зазначених товарів);

- здійснюють видачу, призупинення, поновлення та анулювання ліцензій на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами;

- здійснюють контроль за сплатою акцизного податку. На нашу думку, це особливо важлива функція, адже кошти від сплати акцизного податку йдуть до місцевих бюджетів.

Звернемо увагу на те, що на регіональному та місцевому рівні також можна виділити суб'єктів надвідомчого та відомчого контролю. Перший здійснюється відповідними органами місцевого самоврядування, у той час як другий — компетентними службами та інспекціями, що належать до виконавчої гілки влади.

З'ясувавши рівні державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, можемо перейти до визначення напрямків такого контролю. Вважаємо, що доцільно виділити дві групи напрямків: перший пов'язаний безпосередньо з виробництвом зазначених товарів, другий — з їх обігом. Розглянемо більш детально вказані напрямки.

Отже, напрямками державного контролю, що пов'язані з виробництвом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є:

1. Контроль, на основі якого суб'єктам господарювання видається ліцензія на виробництво зазначених видів товару, тобто проведення атестації. Атестація виробництва — офіційне підтвердження наявності необхідних і достатніх умов виробництва певної продукції, які забезпечують стабільність виконання заданих у нормативних документах вимог [270]. Відповідно до статті 8 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року, суб'єкти господарювання, виробничі цехи, дільниці, лабораторії та інші структурні підрозділи, які здійснюють виробництво і контроль за виробництвом спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, підлягають обов'язковій атестації на відповідність вимогам, що встановлені чинними законодавчими актами України щодо забезпечення життя та здоров'я людей, охорони навколишнього природного середовища, повного технологічного циклу виробництва коньяку, алкогольних напоїв за коньячною технологією і тютюнових виробів, а також відповідність санітарним, пожежним, екологічним нормам і правилам [238, ст. 8]. За результатами проведення атестації видається ліцензія на право виробництва зазначених вище товарів, яка є чинною протягом терміну її дії. Вимоги до повних технологічних циклів виробництва коньяку, алкогольних напоїв за коньячною технологією і

тютюнових виробів встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, а вимоги до місць зберігання спирту — центральним органом виконавчої влади, уповноваженим Кабінетом Міністрів України [238, ст. 8]. Таким чином, контрольна діяльність державних органів у зазначеному напрямку має важливе значення, оскільки саме на цьому етапі держава, в особі компетентних органів і посадових осіб, здійснює первинну оцінку відповідності характеристик суб'єктів, що мають намір пов'язати свою господарську діяльність із сферою виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, встановленим у законодавстві вимогам. Блокуючи доступ до даної сфери суб'єктам, які не пройшли означеного контролю чи отримали за його результатами негативні висновки, держава таким чином попереджає потрапляння на ринок алкогольних та тютюнових товарів сумнівної якості, які можуть нести загрозу для здоров'я та життя людей.

2. Контроль за цільовим використанням сировини, а також готової продукції. Виробництво алкогольних напоїв здійснюється з використанням спирту етилового ректифікованого, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового. Використання інших видів спирту для виробництва алкогольних напоїв і харчових продуктів забороняється. Також виробництво парфумерно-косметичної продукції здійснюється з використанням спирту етилового ректифікованого денатурованого. Використання неденатурованого спирту для виробництва парфумерно-косметичної продукції не допускається [238, ст. 12].

3. Контроль за нормами витрат та виходу спирту та алкогольних напоїв. Під нормою витрат, як зазначає М. І. Небава, слід розуміти гранично допустиму величину сировини, матеріалів, палива, енергії, яка може бути витрачена для випуску одиниці продукції (або для виконання певної роботи)

визначеної якості за певних організаційно-технічних умов. Отже, продовжує автор, норми витрат регламентують величину виробничих витрат матеріалів, сировини, напівфабрикатів, палива, енергії [194]. Відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року, норми втрат і виходу спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового та алкогольних напоїв затверджуються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. За понаднормативні втрати, не виправдані згідно з чинним законодавством, та незабезпечення виходу продукції суб'єкти господарювання сплачують акцизний податок у розмірі, визначеному законом [238, ст. 13].

4. Контроль за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил під час виробництва спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [230]. Спирт етиловий, коньячний і плодовый, спирт етиловий ректифікований виноградний, спирт етиловий ректифікований плодовый, спирт-сирець виноградний, спирт-сирець плодовый, алкогольні напої та тютюнові вироби повинні відповідати вимогам затверджених і зареєстрованих у встановленому законодавством порядку нормативних документів, які діють в Україні [238]. Технічний регламент, зазначає М. М. Кузьміна, — це правовий акт нормативного характеру, що відображає ризики стосовно споживачів, довкілля та природних ресурсів у разі невідповідності продукції та процесів обов'язковим вимогам безпеки, приймається Кабінетом міністрів України, має особливу структуру та процедуру розроблення [157, с. 94]. В свою чергу, стандартизація — діяльність з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній галузі шляхом встановлення положень для загального й багаторазового використання щодо реально існуючих чи можливих завдань [176, с. 93]. Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 р.

№ 1315-VII, стандартизація — це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [245]. Метою стандартизації в Україні є: 1) забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; 2) керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; 3) забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур; 4) забезпечення охорони життя та здоров'я; 5) забезпечення прав та інтересів споживачів; 6) забезпечення безпеки праці; 7) збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів; 8) усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції [245]. Зазначимо, що безпосередній контроль, наприклад, за відповідністю рівнів вмісту смол та нікотину встановленим чинним законодавством України показникам, здійснюють акредитовані згідно із законодавством випробувальні лабораторії усіх форм власності відповідно до методик, визначених Міжнародною організацією стандартизації (ISO).

5. Контроль за якістю продукції. Л. П. Клименко зазначає, що контроль якості продукції — це встановлення відповідності продукції та процесів вимогам нормативно-технічної документації, зразкам-еталонам; інформація про перебіг виробничого процесу та підтримання його стабільності; захист підприємства від постачань недоброякісних матеріалів, енергоносіїв та ін.; виявлення дефектної продукції на ранніх етапах; запобігання випуску недоброякісної продукції. Показники якості продукту, продовжує автор, формуються в нормативах на стадії маркетингу, уточнюються в конструкторській документації на стадії НДДКР, матеріалізуються на стадії виробництва, використовуються (реалізуються) на стадії експлуатації [176, с. 93]. В свою чергу, авторський колектив підручника «Методи визначення фальсифікації товарів» вказує, що контроль якості — це діяльність, яка

включає проведення вимірів, експертизи, випробування або оцінку однієї чи декількох характеристик товару та порівняння отриманих результатів із встановленими вимогами для визначення, чи досягнуто відповідності з кожної із цих характеристик. Контроль якості проводиться представниками компетентних контрольних органів (державний, відомчий, внутрішньофірмовий) [96, с. 17]. Отже, контроль за якістю виробництва спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів має важливе значення з точки зору попередження потрапляння до кінцевого споживача неякісної продукції, яка б могла зашкодити життю та здоров'ю людини.

Таким чином, контроль за виробництвом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів беззаперечно є надзвичайно важливим напрямком контролюючої діяльності державних органів у зазначеній сфері. Адже здійснюючи його, держава не лише відстоює свої фінансові інтереси, а й піклується про життя та здоров'я своїх громадян.

Наступною ключовою групою напрямів державного контролю є сфера обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. До таких, на нашу думку, можна віднести наступні:

1. Контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо оптової торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами. Оптова торгівля, відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року, — це діяльність по придбанню і відповідному перетворенню товарів для наступної їх реалізації суб'єктам господарювання роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам господарювання [238, ст. 1]. Оптова торгівля, як зазначає В. В. Селезньов, є найважливішою частиною системи розподілу і призначена для оптового постачання товарів на ринок. Автор зазначає, що оптовий ринок представлений: 1) підприємствами, що закуповують товари для їх подальшої переробки; 2) торговими посередниками, що купують товари для їх перепродажу з метою одержання прибутку; 3) державними установами, що

здійснюють закупки з метою забезпечення виконання своїх функцій [266, с. 233]. Оптовий продаж спирту-сирцю виноградного і спирту-сирцю плодового здійснюється їх виробниками суб'єктам господарювання, які одержали ліцензію на виробництво спирту етилового ректифікованого виноградного або спирту етилового ректифікованого плодового.

2. Контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо роздрібною торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами. Роздрібна торгівля — діяльність по продажу товарів безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків, у тому числі на розлив у ресторанах, кафе, барах, інших суб'єктах господарювання громадського харчування [238, ст. 1]. Для роздрібною торгівлі характерні такі ознаки: вона є самостійною, ініціативною, здійснюваною на власний ризик діяльністю юридичних осіб та громадян з метою отримання прибутку; головним змістом торговельної діяльності є продаж товарів, зокрема, спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; товари реалізуються безпосередньо громадянам або іншим кінцевим споживачам для особистого некомерційного використання; у роздрібній торгівлі можуть продавати лише товари певного асортименту (зауважимо, що цей асортимент вужчий, ніж в оптовій торгівлі, але набагато ширший, ніж у сфері громадського харчування); для роздрібною торгівлі важливим є наявність торгового місця; роздрібна торгівля ґрунтовно регламентована законодавчими та нормативно-правовими актами [262, с. 132]. Таким чином, державний контроль за роздрібною торгівлею спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами спрямовано на дотримання встановлених чинним законодавством правил роздрібною торгівлі суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері. На відміну від оптового продажу, тобто від закупівлі товарів для подальшого перепродажу або професійного використання, приводом для купівлі в роздрібній торгівлі є задоволення власних потреб покупця у куплених товарах.

3. Контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами, вимог законодавства щодо максимальних роздрібних цін на тютюнові вироби, встановлених виробниками або імпортерами таких виробів [228, ст. 19]. Максимальні роздрібні ціни — ціни, встановлені на підакцизні товари (продукцію з урахуванням усіх видів податків (зборів)). Акцизний податок з реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів не включається до максимальної роздрібною ціни. Максимальні роздрібні ціни на підакцизні товари встановлюються виробниками або імпортерами товарів шляхом декларування таких цін у порядку, встановленому Податковим кодексом України. Продаж суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, на які встановлюються максимальні роздрібні ціни, не може здійснюватися за цінами, вищими за максимальні роздрібні ціни, збільшені на суму акцизного податку з роздрібною торгівлю підакцизних товарів [228, ст. 14, пп. 14.1.106].

Контролюючі органи здійснюють контроль за тим, щоб встановлена виробником або імпортером максимальна роздрібна ціна на тютюнові вироби була нанесена на пачку, коробку або сувенірну коробку тютюнових виробів разом з датою їх виготовлення. Ціна наноситься визначеним виробником способом у визначеному виробником місці і складається з її цифрового виразу та скороченого найменування грошової одиниці України. Окрім зазначеного вище, здійснюється контроль за тим, щоб на упаковку була нанесена дата виробництва товару. Нанесення максимальної роздрібною ціни та дати виготовлення на упаковку тютюнових виробів, призначених для вивезення (експортування) за межі митної території України, здійснюється згідно з умовами відповідної угоди на експорт. Таким чином, зазначений вид державного контролю дозволяє захистити права споживачів від не виправдано завищених цін на зазначені види товарів.

4. Контроль за наявністю акцизних марок на пляшках (упаковках) з алкогольними напоями і пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх

транспортування, зберігання і реалізації. У загальному розумінні акцизна марка — це спеціальний знак, що ним маркують підакцизні товари (алкогольні напої та тютюнові вироби), наявність якого підтверджує сплату акцизного збору, легальність ввезення та право реалізації цих виробів на території держави. Під маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів слід розуміти наклеювання марки акцизного податку на пляшку (упаковку) алкогольного напою чи пачку (упаковку) тютюнового виробу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України щодо виробництва, зберігання та продажу марок акцизного податку [228]. Якщо в результаті перевірки контролюючими органами були виявлені нестачі марок акцизного податку в їх покупця (у зв'язку з їх розкраданням, знищенням, маркуванням алкогольних напоїв і тютюнових виробів, призначених для продажу на експорт, тощо), покупці марок несуть повну майнову відповідальність у розмірі розрахункової суми податку, яка повинна бути сплачена до бюджету в разі реалізації зазначених товарів, для маркування яких придбавалися марки акцизного податку. Зазначені суми нараховуються за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику [228]. Отже, контроль за маркуванням алкогольних напоїв та тютюнових виробів має важливе значення, оскільки маркований товар свідчить про те, що за нього сплачено акцизний податок і він відповідає всім нормам і стандартам, пов'язаним з виробництвом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

5. Контроль за сплатою суб'єктами господарювання акцизного податку. Під акцизним податком слід розуміти непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції). Об'єктами оподаткування акцизним податком є операції з: реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції); реалізації (передачі) підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки,

здійснення внесків до статутного капіталу, а також своїм працівникам; ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України; реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави; реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законодавством; обсяги та вартість втрачених підакцизних товарів (продукції), що перевищують встановлені норми втрат [228].

Органи Державної фіскальної служби України за місцем реєстрації платників акцизного податку організовують роботу щодо контролю за правильністю та своєчасністю подання такими платниками декларацій акцизного податку та інших документів, пов'язаних з обчисленням сум податку, ведуть облік та складають звіти про надходження акцизного податку до відповідного бюджету, здійснюють реєстрацію платників податку, які отримали відповідну ліцензію, в т.ч. імпортерів, та видають їм відповідні посвідчення, здійснюють інші заходи в частині контролю за правильністю нарахування і сплати акцизного податку до бюджету [137]. Отже, контроль за сплатою акцизного податку за виробництво та обіг алкогольних напоїв та тютюнових виробів має важливе значення для держави в першу чергу з фінансово-економічної точки зору, адже враховуючи об'єми реалізації даних видів товарів, підтримка належного рівня законності зазначеній сфері забезпечує стабільне поповнення бюджетів всіх рівнів значною сумою коштів, що позитивно відображається на фінансовому благополуччі як окремих регіонів, так і всієї країни взагалі.

Підсумовуючи проведені дослідження, можемо говорити про те, що у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових

виробів існує досить багато аспектів, які потребують окремого ретельного контролю. Здійснюючи перевірку функціонування даної сфери на декількох рівнях та за різними напрямками, держава таким чином забезпечує комплексний підхід до забезпечення:

- по-перше, потрапляння на український ринок тільки якісних товарів зазначеної категорії;
- по-друге, стабільного надходження коштів до бюджетів різних рівнів;
- по-третє, належного рівня законності під час здійснення господарської діяльності у галузях виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Якщо говорити про нормативно-правове регулювання окремих напрямків досліджуваного контролю, то воно є більш-менш якісним, оскільки чинним законодавством передбачені основні процедури проведення контрольних заходів з приводу перевірки стану законності та відповідної дисципліни у галузях виробництва й обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

2.2. Система суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Як неодноразово наголошувалось у передніх підрозділах дисертаційного дослідження, державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів має важливе значення як для всієї держави, так і для окремо взятої особи. При цьому, очевидно, що здійснення ефективного державного контролю за зазначеною сферою неможливе без існування відповідних державних органів. Слід також відзначити, що чинним законодавством України визначена система суб'єктів, які уповноважені здійснювати контроль за виробництвом та обігом спирту,

алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Проте, перш ніж перейти безпосередньо до розгляду основного питання представленого у даному підрозділі дисертаційного дослідження, слід розглянути сутність такого поняття як «суб'єкт».

Дослідженню проблеми суб'єктів державного контролю за різними сферами приділяли увагу у своїх дослідженнях різні вчені. Проте, єдиного комплексного дослідження системи суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів так зроблено і не було. Саме тому зазначена у даному підрозділі дисертаційного дослідження проблематика є актуальною та потребує подальшої уваги з боку вітчизняних вчених.

Виклад основного матеріалу пропонуємо розпочати з визначення сутності поняття «суб'єкт». Так, з етимологічної точки зору, слід зазначити, що своїм історичним корінням поняття «суб'єкт» (від латинської мови «subjectus», від sub — під і jacio — кидаю, закладаю основу) сягає античних часів. Деякі вчені відмічають, що сучасне трактування поняття «суб'єкт» бере свій початок від Декарта, в якого різке протиставлення суб'єкта й об'єкта виступило вихідним пунктом аналізу пізнання й, зокрема, обґрунтування знання з точки зору його достовірності. Глумачення поняття «суб'єкт» як активного початку в пізнавальному процесі відкрило шлях до дослідження умов і форм цього процесу, його суб'єктивних передумов [313, с. 633]. Зауважимо, що поняття «суб'єкта» має міждисциплінарний характер, так як використовується у багатьох науках — філософії, психології, соціальному управлінні, антропології, педагогіці, часто концепції з різних дисциплін не тільки взаємно доповнюють, але й суперечать одна одній, надаючи категорії суб'єкта різні значення, смисли і визначення [232, с. 166]. Так, з точки зору філософії, поняття «суб'єкт» (від лат. subjectum — лежить в основі) визначається у декількох значеннях [315]:

- 1) індивід, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і впливає на нього в своїй практичній діяльності;

2) людина, консолідована група осіб (наприклад, наукове співтовариство), суспільство, культура або навіть людство в цілому, протиставлювані пізнаваним або перетворюваним об'єктам;

3) людина як носій певної кількості властивостей; особистість;

4) в юридичному сенсі — носій прав і обов'язків, фізична або юридична особа;

5) предмет судження, логічний підмет [315].

З точки зору психології, «суб'єкт» — індивід або група як джерело пізнання і перетворення дійсності; носій активності, який здійснює зміни в інших людях і в собі самому як іншому. Суб'єктність людини проявляється в її вітальності, діяльності, спілкуванні, самосвідомості [45]. В юридичних науках суб'єкт — це насамперед «суб'єкт права», під яким розуміється особа (фізична та юридична), що володіє по закону спроможністю мати і здійснювати безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки [46, с. 662–663].

Більшість вчених-правознавців під суб'єктом права розуміють учасників правовідносин, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки [111]. В. О. Котюк констатує, що суб'єкт права — це особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах, має властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [148, с. 70; 168]. В. В. Копейчиков зазначає, що суб'єкт права — це учасник правових відносин, який має суб'єктивні права та виконує юридичні обов'язки [111, с. 192]. Відповідно до позиції С. С. Алексеєва, суб'єкт права — це особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин [17]. На нашу думку, слід погодитись із точкою зору З. С. Голована, який, проаналізувавши ряд визначень, що надаються різними теоретиками права, стверджує, що суб'єкти права: 1) є певними особами (юридичними, фізичними); 2) наділені правосуб'єктністю: правоздатністю, тобто здатністю мати права та нести обов'язок, та дієздатністю, тобто здатністю самостійно реалізовувати права та обов'язки; 3) можуть бути учасниками певних

правовідносин на підставі юридичних норм [65, с. 23].

Щодо суб'єкту контролю, то у загальному розумінні — це той, хто здійснює контрольну діяльність. На думку В. А. Бабенко, Н. М. Стоянової та М. І. Шутова, під суб'єктами контролю слід розуміти визначені законодавством особи та органи, що мають повноваження на здійснення контролю за виробничою та фінансовою діяльністю підприємства (установи, організації), а також право втручатися в його оперативну діяльність та притягувати винних до відповідальності [340, с. 13–14; 70]. Суб'єкт контролю — це особа, соціальна спільнота, організація або орган держави, який має повноваження (право) здійснювати контрольну діяльність. В умовах демократизації суспільства коло суб'єктів контролю розширюється за рахунок інституцій громадянського суспільства, які мають реальні можливості спостерігати за державою та її органами [335].

Отже, підсумовуючи зазначене вище, вважаємо можливим надати визначення поняттю «суб'єкт державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів». Це спеціально уповноважений орган державної влади, який відповідно до чинного законодавства наділено сукупністю певних прав та обов'язків щодо здійснення контрольних заходів у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. У своїй сукупності суб'єкти контролю в зазначеній сфері суспільних відносин складають певну систему [42].

У загальному розумінні система — сукупність взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє з середовищем як єдине ціле і відокремлена від нього. В. Д. Могилевський наводить таке визначення: «система» — це особлива організація спеціалізованих елементів, об'єднаних у єдине ціле для вирішення конкретного завдання. Основна якість організації системи (цілісність) в тому, що її якості не зводяться до якостей її елементів і навпаки [182, с. 8; 159]. О. М. Бандурка вказує, що під терміном «система» варто розуміти цілісний комплекс відмежованих, взаємопов'язаних і

взаємодіючих один з одним елементів, який утворює особливу єдність із середовищем та є одночасно елементом системи більш високого порядку [28, с. 16–17]. Отже, система — це щось ціле, створене з окремих частин і елементів для цілеспрямованої діяльності. Система характеризується: безліччю елементів; єдністю головної мети для всіх елементів; наявністю зв'язків між елементами; цілісністю і єдністю елементів; структурою та ієрархічністю, відносною самостійністю; чітко вираженим управлінням [162]. Для будь-якої системи характерні такі властивості:

- система прагне зберегти свою структуру (ця властивість заснована на об'єктивному законі організації — законі самозбереження);
- система має потребу в управлінні;
- у системі формуються складні зв'язки в залежності від індивідуальних властивостей її елементів [162, с. 243].

Таким чином, система суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів включає в себе органи і організації, що тісно взаємодіють між собою та діяльність яких спрямована на контроль у зазначеній сфері суспільних відносин. До системи суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів входять: Державна фіскальна служба України та Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів [42].

Першочергову роль у здійсненні державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів відіграє Державна фіскальна служба України (ДФС). Зазначений центральний орган виконавчої влади було утворено Постановою Кабінету Міністрів від 21 травня 2014 року шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів. Державна фіскальна служба об'єднала повноваження податкової служби, митниці та фінансової міліції [231]. Вона є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері оподаткування, митної справи й адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування, а також займається боротьбою з правопорушеннями у трьох вищезазначених сферах. Поява Державної фіскальної служби України обумовила необхідність розроблення та внесення гармонічних змін до деяких законів та інших нормативно-правових актів України в сфері фіскальної та митної політики, а також окреслила коло питань, що потребують нагального теоретичного та практичного вирішення [338, с. 447].

У своєму науковому дослідженні «Фіскальний контроль як інструмент забезпечення дотримання законодавства у сфері оподаткування» Н. І. Козьмук виділяє наступні характерні ознаки, що притаманні ДФС як суб'єкту державного контролю [133]:

- вона створюється у встановленому законом порядку спеціально для здійснення управлінських функцій;
- цільовим призначенням її є практична реалізація державної політики у певній галузі чи сфері оподаткування, здійснення виконавчо-розпорядчої (управлінської) діяльності шляхом безпосереднього й повсякденного керівництва економічним соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом у державі;
- свою діяльність у межах наданої компетенції здійснює від імені держави;
- наділена державно-владними повноваженнями, наявність певного обсягу прав та обов'язків у сфері державного управління, тобто володіння відповідною адміністративною правосуб'єктністю;
- наділена для здійснення своїх завдань і функцій правом широкого застосування заходів державного, зокрема, адміністративного, фінансового примусу, наявність спеціального апарату примусу;
- це відповідно оформлена державна субстанція, частка державного апарату, що має свою внутрішню структуру та штат;
- специфічна організаційно-структурна відокремленість та оперативна самостійність дій у певних територіальних межах чи галузях;

– цей суб'єкт державної власності утримується, як правило, за рахунок Державного бюджету;

– має статус юридичної особи, є самостійним учасником адміністративно-правових відносин — участь в адміністративно-правових відносинах для органу виконавчої влади є не тільки можливістю (правом), але й обов'язком [133].

У Податковому кодексі України від 02.10.2010 р. визначено наступні завдання, що покладено на органи Державної фіскальної служби України [214]:

1) реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону;

2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування:

– державної податкової політики;

– державної політики у сфері державної митної справи;

– державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і

зборів, митних та інших платежів;

– державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

– державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску;

– державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону [214].

Отже, перед Державною фіскальною службою України стоїть ряд важливих завдань, від ефективності виконання яких прямо залежить фінансовий стан всієї країни. Вона виконує контроль за багатьма напрямками діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі і у сфері, що досліджується у даному дисертаційному дослідженні [37]. Так, контролюючі органи державної фіскальної служби в рамках реалізації державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюють:

1. Контроль за виробництвом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, на основі якого суб'єктам господарювання видається ліцензія на виробництво зазначених видів товару.

2. Контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо оптової та роздрібною торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами.

3. Контроль за цільовим використанням сировини а також готової продукції у сфері виробництва, обігу та реалізації спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [238, ст. 12].

4. Контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами, вимог

законодавства щодо максимальних роздрібних цін на тютюнові вироби, встановлених виробниками або імпортерами таких виробів [228, ст. 19].

5. Контроль за наявністю акцизних марок на пляшках (упаковках) з алкогольними напоями і пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх транспортування, зберігання і реалізації.

6. Контроль за сплатою суб'єктами господарювання акцизного податку.

7. Здійснює контрольні заходи щодо запобігання та виявлення порушень стосовно норми втрат та виходу спирту та алкогольних напоїв.

Отже, Державна фіскальна служби України наділена цілим рядом повноважень щодо здійснення контролю за виробництвом, обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Її контролююча діяльність розпочинається з моменту початку діяльності суб'єкта господарювання у досліджуваній сфері та закінчується (припиняється) лише після їх роздрібної реалізації кінцевому споживачеві [37].

Вище ми зазначали, що Державна фіскальна служба України об'єднала повноваження податкової служби та митниці, а також вона наділена широким колом повноважень щодо контролю за здійсненням митних платежів і т.д. Митні структури у складі ДФС України:

- здійснюють контроль за виконанням зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладених відповідно до закону;

- здійснюють митний контроль за оформленням товарів (спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів), що переміщуються через митний кордон України;

- здійснюють контрольну діяльність щодо потрапляння на український ринок контрабандних товарів. Під контрабандою слід розуміти незаконне переміщення спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;

- здійснення контролю за дотриманням чинного законодавства

України щодо правил переміщення через митний кордон спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;

– здійснення контролю щодо правильності обчислення, своєчасності та повноти сплати акцизного податку, застосування заходів щодо їх примусового стягнення у межах повноважень, визначених Митним кодексом, Податковим кодексом України та іншими актами законодавства України.

Таким чином, контрольна діяльність митних органів ДФС України у зазначеній сфері в основному спрямована на дотриманням законодавства щодо переміщення спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів через митний кордон України, тобто контроль здебільшого спрямовано саме на обіг зазначених товарів [36].

Наступним важливим органом, який уповноважено здійснювати державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів (Держспоживінспекція). Основними завданнями Держспоживінспекції України є [230]:

1) реалізація державної політики у сферах:

а) державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері;

б) державного ринкового нагляду;

в) державного нагляду за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил;

2) внесення на розгляд міністра пропозицій щодо формування державної політики у сферах діяльності Держспоживінспекції України.

Держспоживінспекція України у сфері державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснює:

– контроль за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил [230];

- контроль за якістю продукції;
- контроль за дотриманням законодавства суб'єктами господарювання під час реалізації продукції.

Відзначимо, що Держспоживінспекція України у сфері державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових наділена широким колом повноважень, зокрема, за результатами контрольної діяльності має право [230]:

1. Забороняти суб'єктам господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізацію споживачам продукції в разі: відсутності документів, що засвідчують її відповідність вимогам нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим; відсутності сертифіката відповідності або свідоцтва про визнання відповідності такої продукції, якщо її внесено до переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації; ввезення такої продукції на територію України без документів, які підтверджують її належну якість; коли строк придатності продукції не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, чи коли такий строк закінчився; коли продукція є фальсифікованою.

2. Приймати рішення про припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, до усунення виявлених недоліків.

3. Тимчасово припиняти діяльність суб'єктів господарювання сфери торгівлі (секцій, відділів) і послуг, у тому числі ресторанного господарства, складів підприємств оптової і роздрібною торгівлі та організацій незалежно від форми власності, що систематично реалізують товари неналежної якості, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання і транспортування товарів, до усунення виявлених недоліків.

4. Опломбовувати виробничі, складські, торговельні та інші приміщення суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, а також несправні, з неправильними показаннями, з пошкодженим повірочним тавром або без нього чи з таким, строк дії якого закінчився, засоби вимірювальної техніки, за допомогою яких здійснюється обслуговування споживачів [230].

Таким чином, контрольна діяльність Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів спрямована на попередження та припинення порушень суб'єктами господарювання встановлених чинним законодавством України вимог щодо технічних норм і стандартів у сфері виробництва та обігу зазначених видів товарів, що, в свою чергу, дозволяє попередити потрапляння до кінцевого споживача неякісних товарів, які можуть зашкодити його життю та здоров'ю.

Підсумовуючи зазначене вище, зауважимо, що у даному підрозділі ми розглянули тільки тих суб'єктів, для яких контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є одним із важливих, основних напрямків їх діяльності. Тобто це ті органи влади, які займаються організацією та безпосередньою реалізацією відповідних контрольних заходів. Саме тому досліджена нами система має небагато складових ланок. Однак, навіть за таких обставин слід наголосити, що забезпечити посправжньому якісний, ефективний та дієвий контроль у досліджуваній сфері можливо лише за наявності тісної та продуктивної взаємодії зазначених суб'єктів між собою, а також з іншими органами влади, представниками бізнес-кіл та громадськості.

2.3. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів як різновид державно-управлінської та соціальної діяльності взагалі реалізується у певних формах та із використанням відповідних методів, які ми й розглянемо у даному підрозділі. Зауважимо, що у юридичній літературі має місце ототожнення термінів «форма державного контролю» й «метод державного контролю». Проте, на нашу думку, такий підхід є невірним. Саме тому виклад основного матеріалу даного підрозділу дисертаційного дослідження пропонуємо розділити на дві частини: в першій ми розглянемо форми, а у другій — методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Питання форм державного контролю в юридичній літературі є дискусійним, адже й досі науковці не дійшли єдиної думки щодо їх визначення. Так, термін «форма» означає зовнішнє відображення змісту або будь-чого іншого [272, с. 1427]. З філософської точки зору, під формою мається на увазі зовнішній тривимірний контурний вигляд чи конфігурація певної речі — на противагу матерії, змісту чи матеріалу, з якого вона складається [317].

У юридичній літературі, як зазначає А. В. Малько, правова форма в тій чи іншій мірі властива будь-якій юридично значимій діяльності. З його точки зору, форма слугує однією з гарантій точного та неухильного застосування, дотримання та виконання юридичних норм. Юридична форма регламентує як правову діяльність громадян, організацій, посадових осіб і компетентних органів, так і офіційні документи, в яких закріплюються підсумки цієї діяльності [293, с. 399; 57].

Щодо форм контролю, то В. Ф. Журко і В. Б. Ястребов зазначають, що це конкретне поєднання особливостей його організації та здійснення,

взаємозв'язку і взаємодії прийомів контролю з метою виявлення й розкриття певного змісту [107, с. 151].

На думку Ф. Ф. Бутинця, форма контролю — це зовнішнє вираження конкретних дій, вчинених суб'єктами контролю. Автор розрізняє три форми контролю — кількісна, якісна і вартісна, яким нібито властиві свої визначені способи і прийоми [53, с. 99; 49].

Ю. С. Шемшученко визначає форму контролю як зовнішнє виявлення конкретних однорідних дій контрольних органів, здійснюваних з метою практичної реалізації поставлених перед ними завдань [333; 324].

Слід погодитись із точкою зору М. І. Іншина та О. М. Музичука, відповідно до якої конкретна форма реалізації контролю залежить від мети та завдань контролю, а також його предмета. Науковці виокремлюють основні, загальні та спеціальні форми контролю. Зокрема, до основних форм контролю вони відносять перевірку; спостереження; ознайомлення зі статистичною звітністю; вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ; до загальних — інспектування, ревізію, інвентаризацію та аудит [327, с. 148–150; 259]. Вважаємо, що вказані науковцями форми державного контролю також є актуальними і для сфери виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Проте, окрім зазначених вище форм, на нашу думку, слід виділити і спеціальні форми державного контролю щодо виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Розглянемо більш детально кожен із вказаних форм державного контролю у досліджуваній сфері.

Найпоширенішою формою контролю у будь-якій сфері суспільних відносин є перевірка. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «перевірка» — це комплекс прийомів, за допомогою яких надається можливість пересвідчитись у чомусь, огляд, дослідження, переконання та ін. [59, с. 719]. І. Б. Стефанюк стверджує, що перевірка — це форма контролю, яка становить систему обов'язкових контрольних дій, пов'язаних із проведенням документального обстеження окремих ділянок

фінансово-господарської діяльності підприємства, установи та організації з метою виявлення незаконної мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів [282, с. 47; 70]. Отже, об'єктами перевірки, як форми контролю, виступає діяльність суб'єктів господарювання у зазначеній сфері суспільних відносин. В свою чергу, предметом перевірки є певна область, сектор фінансово-господарської діяльності, що підлягає контрольному вивченню тими чи іншими державними органами [44].

Наступною формою контролю є спостереження, яке, на відміну від перевірки, передбачає втручання безпосередньо у діяльність суб'єктів господарювання. Так, відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР, виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового та алкогольних напоїв здійснюється за наявності внесених до Єдиного реєстру місць зберігання спирту. При цьому, приміщення, в яких здійснюється виробництво спирту етилового, та місця зберігання спирту, розташовані на державному підприємстві, яке виробляє спирт етиловий, вважаються акцизним складом. Акцизним складом також вважаються виробничі приміщення на території суб'єкта господарювання, де суб'єктом господарювання виробляються, обробляються (переробляються) горілка та лікєро-горілчані вироби, та його складські приміщення, в яких зберігаються, одержуються чи відправляються горілка та лікєро-горілчані вироби. Акцизні склади повинні бути обладнані витратомірами — лічильниками обсягу виробленого спирту етилового, які зареєстровані в Єдиному державному реєстрі витратомірів — лічильників обсягу виробленого спирту етилового. Відпуск спирту етилового без наявності витратоміра — лічильника обсягу виробленого спирту етилового забороняється. Порядок ведення Єдиного державного реєстру витратомірів — лічильників обсягу

виробленого спирту етилового встановлюється Кабінетом Міністрів України [238]. Зауважимо, що на акцизних складах постійно діють представники контролюючого органу за місцем розташування цього складу, які, власне, і здійснюють безпосереднє спостереження.

Ознайомлення зі статистичною звітністю є важливою формою державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Суть даної форми контролю полягає у тому, що контролюючий орган наглядає за тим, щоб звітність подавалася у встановлені строки й відображала головні питання діяльності підконтрольних об'єктів, відповідала б дійсному стану справ на місцях. Статистичний контроль дає уявлення про кількісні характеристики суспільних явищ. У процесі організації статистичного контролю збираються та обробляються різні види даних про функціонування суб'єкта виробництва та обіг алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Без статистичних даних, без їх наукової обробки неможливо отримати достовірну інформацію про стан як керованої, так і управляючої систем, а отже, й організувати ефективне управління [259, с. 140].

Наступною формою контролю є вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ. Контролюючі органи у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюють контроль за добросовісністю реклами, що стосується зазначених видів товарів. Вони мають право вимагати від рекламодавців публікації відомостей, що уточнюють, доповнюють рекламу, та звертатися з позовом до суду щодо протиправних дій рекламодавців, виробників та розповсюджувачів реклами, заборони відповідної реклами та її публічного спростування [230]. Отже, така форма державного контролю в першу чергу допомагає захистити та попередити порушення прав споживачів. Адже саме через недобросовісну рекламу, яка є заздалегідь неправдивою, покупець може бути введено в оману щодо якості та властивостей вказаних товарів, що, в свою чергу, суперечить чинному законодавству України [43].

До загальних форм державного контролю у досліджуваній сфері ми відносимо: інспектування, ревізію, інвентаризацію та аудит. У своєму тлумачному словнику С. І. Ожегов зазначає, що інспектування — це перевірка правильності чиєї-небудь діяльності в порядку нагляду та інструктування [204, с. 248; 215]. Я. А. Здир визначає наступні ознаки інспектування: 1) оперативність у діях інспекторів, тобто контроль і надання безпосередньої допомоги на місці під час виконання вказівок керівних органів; 2) наявність достатніх повноважень інспектора, що дозволяє вирішити організаційні питання на місці без затримки та надлишкового листування, у зв'язку з цим інспектування повинні проводити лише відповідальні працівники зі знаннями та досвідом, яким надані відповідні повноваження; 3) швидке й ефективне усунення виявлених недоліків і досягнення позитивного результату; 4) залучення громадськості до роботи з усунення недоліків, які були виявлені під час інспектування [116, с. 15; 25]. Таким чином, інспектування сприяє виявленню фактів порушення законодавства, що регулює виробництво та обіг спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Розповсюдженою формою державного контролю є ревізія. Зазначимо, що у науковій літературі єдиного визначення поняття «ревізія» не існує. Так, одні вчені вказують, що ревізія це, по суті, комплексна перевірка всієї фінансово-господарської діяльності підприємства за звітний період [73, с. 35], інші — дещо деталізують це поняття, зазначаючи, що це «всеохоплюючий метод фінансового контролю, що являє собою детальне дослідження фінансово-господарської діяльності підконтрольного об'єкта на предмет її законності, доцільності й ефективності» [119, с. 79; 92, с. 191; 263]. Під час проведення ревізії перевіряються первинні документи, бухгалтерська звітність, плани, звіти, фактична наявність коштів, цінних паперів, товарно-матеріальних цінностей і основних фондів; проводяться інвентаризації (як часткові, так і повні), опечатуються склади, каси; залучаються фахівці та експерти; від посадових і матеріально відповідальних осіб відбираються

письмові пояснення; проводяться й інші дії [279, с. 67]. Таким чином, основною метою ревізії за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є визначення законності, правильності та доцільності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері.

Інвентаризація проводиться шляхом перевірки в натурі наявності майна (господарських засобів) підприємства через описування, перерахунку, зважування, виміру і оцінки їх залишків і порівняння одержаних результатів з даними бухгалтерського обліку. Це дозволяє встановити розбіжність між даними обліку і фактичною наявністю засобів, тобто надлишки або нестачі, які оформляють відповідними документами і відображають в обліку. Основними завданнями інвентаризації є [299, с.78]:

- виявлення фактичної наявності господарських засобів, зокрема, матеріальних цінностей в натурі;
- встановлення надлишку або нестачі цінностей і їх регулювання та відображення в обліку;
- виявлення товарно-матеріальних цінностей, які втратили свою первісну якість, застаріли і не використовуються;
- перевірка дотримання умов і порядку зберігання господарських засобів;
- перевірка достовірності і реальності вартості зарахованих на баланс активів і пасивів підприємства [299, с. 78].

Отже, інвентаризація відіграє важливу роль не тільки у справі підтвердження достовірності даних бухгалтерського обліку, але і є дуже важливим інструментом контролю за збереженням майна підприємств. Особливо корисною є ревізія при розслідуванні корисливих злочинів.

Наступною важливою формою державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є аудит. Аудит — це незалежний фінансовий контроль, який здійснюється спеціалізованими аудиторськими фірмами і службами [105, с. 38]. Він

полягає в аналізі фінансової звітності підприємства, порядку ведення бухгалтерського обліку з точки зору відповідності господарських та фінансових операцій законодавству держави [105, с. 39; 335]. Ю. А. Данилевський вважає, що аудит — це зовнішній, незалежний фінансовий контроль, який здійснюється незалежними аудиторами, які не працюють на даному підприємстві [75, с. 3]. В Законі України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. зазначено, що аудит — це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам [237]. Таким чином, аудит у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів виступає важливим інструментом (засобом) підвищення об'єктивності та незалежності досліджуваного контролю.

До спеціальних форм державного контролю традиційно в юридичній літературі відносять форми, які визначаються спеціальним законодавством. Це ж значною мірою стосується і сфери виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів. До них належать: прийняття державних та галузевих стандартів та затвердження технічних умов у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів; сертифікація відповідності або свідоцтва про визнання відповідності, виданих на спирт етиловий, коньячний і плодовий, спирт етиловий ректифікований виноградний, спирт етиловий ректифікований плодовий, алкогольні напої та тютюнові вироби; атестація виробництва спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; ліцензування зазначеної діяльності; встановлення стандартів щодо маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів [238].

Підсумовуючи зазначене вище, справедливо буде зауважити, що на

законодавчому рівні закріплено основні форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, необхідні для змістовного та дієвого оцінювання стану функціонування та перспектив розвитку зазначеної сфери.

Наступним етапом дослідження є розгляд методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. У загальноприйнятому розумінні, як зауважує В. К. Колпаков, термін «метод» означає спосіб чи прийом здійснення чогонебудь. Виходячи з цього, продовжує дослідник, під методами будь-якої діяльності слід розуміти способи, прийоми і засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності [135, с. 180; 233]. З філософської точки зору, метод — це спосіб побудування й обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного та теоретичного освоєння діяльності [313, с. 358; 187].

Поняття методу, зазначає В. Л. Петрушенко, як правило, застосовують для пояснення пізнання, наукового пошуку або ж для окреслення таких інтелектуальних та практичних дій, які передбачають високий рівень усвідомлення того, що ми робимо, чому це робимо саме так і чому результат повинен мати саме такі очікувані характеристики. Сам термін «метод» сходить до давньогрецького виразу «мета — одоїс», що можна перекласти як «через вистежений (або підготовлений) шлях» [224, с. 223]. На думку О. В. Крушельницької та Д. П. Мельничука, метод — це спосіб впливу на колектив або окремого працівника для досягнення поставленої цілі, координації його діяльності в процесі виробництва [156, с. 19; 183]. В державному управлінні під методом розуміють засоби практичної реалізації завдань та функцій виконавчої діяльності органів управління. Інакше кажучи, метод управління — це спосіб здійснення управлінських функцій, впливу суб'єкта управління на об'єкт [8, с. 70].

Щодо визначення сутності поняття «методу контролю», то Д. В. Лученко вважає, що метод контролю слід розглядати як спосіб його

здійснення, тобто як реалізуються завдання, що покладаються на контролюючих суб'єктів. Таким чином, під методами контролю розуміються конкретні способи, прийоми практичного здійснення покладених на контролюючих суб'єктів завдань, тобто фактичний зміст контрольної діяльності. Автор також зазначає, що методи контролю — це способи організації організаційно-правового впливу на підконтрольний об'єкт. А в основі такого впливу лежить той або інший спосіб контролю. Методи, які застосовуються суб'єктами контролю в їхній практичній діяльності, різноманітні та численні, постійно вдосконалюються, що підвищує їх ефективність в досягненні мети контрольного процесу [164, с. 64].

Розглядаючи сутність внутрівідомчого контролю, В. В. Новіков зазначає, що одні автори під методами контролю розуміють специфічні прийоми, вироблені практикою на основі досягнень економічної науки, які формуються залежно від цільової функції науки та її загальнонаукових прийомів і характеризуються взаємним проникненням в однорідні галузі наук [32, с. 57; 199]. Інші під методом контролю розуміють систему способів попереднього, поточного і наступного вивчення предмета контролю з точки зору дотримання законності, загальнонародної доцільності і якості управління [316, с. 19; 199].

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, вважаємо можливим визначити «методи державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» як сукупність законодавчо установлених способів та приймів, за допомогою яких компетентні органи державної влади здійснюють даний контроль. Через використання відповідних методів контролюючі органи впливають на процес реалізації контрольних заходів, визначають його характер та зміст [44].

Методи державного контролю у зазначеній сфері можна поділити на загальні та спеціальні.

Розглядаючи методи контролю, К. В. Шоріна зробила висновок, що загальні методи контролю є похідними від загальних методів управління.

При цьому, для них є характерною своя особливість, яка визначається особливістю контрольної діяльності. Серед загальних методів контролю вона виділяє методи переконання та примусу, а також називає методи координації, колегіальності, одноосібності, тощо [337, с. 70–73]. На нашу думку, до загальних методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів можна віднести наступні:

– метод примусу. Як слушно зазначає В. Мурза, провідне місце через владну природу державного контролю й нагляду належить саме методів примусу, оскільки функціонування держави обумовлене категорією володарювання, державний контроль і нагляд як одна з функцій держави є владно-примусовою діяльністю [190, с. 112]. Владність контрольно-наглядової функції, продовжує автор, проявляється в наявності в її суб'єктів повноважень, пов'язаних із можливістю: а) перевіряти, тобто втручатися в діяльність та інтереси контрольованого суб'єкта; б) давати підконтрольним суб'єктам обов'язкові для виконання вказівки про усунення виявлених вад; в) ставити перед компетентними інстанціями питання про притягнення до відповідальності винних у виявлених порушеннях осіб; г) безпосередньо застосовувати в ряді випадків примусові заходи [190, с. 113]. Отже, без методу примусу здійснення будь-якої контрольної діяльності, в тому числі за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів, є просто неможливим. Адже саме даний метод дозволяє компетентним суб'єктам державного контролю за наявності законних підстав втручатися у діяльність підконтрольного суб'єкта незалежно від його волевиявлення. Так, зокрема, в ході досліджуваного контролю компетентні державно-владні суб'єкти мають право втручатись у процес виробництва та реалізації спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів шляхом призупинення діяльності суб'єкта господарювання у разі, якщо було виявлено певні правопорушення, про які ми говорили у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження;

– метод переконання. Зазначений метод державного контролю тісно переплітається з методом примусу. С. Т. Гончарук вважає, що метод

переконання — це такий спосіб цілеспрямованого впливу на свідомість і поведінку учасників управлінських відносин, який проявляється в комплексі роз'яснювальних, рекомендаційних, виховних та заохочувальних заходів, що застосовуються з метою забезпечення правомірності їхньої поведінки, підвищення їхньої правосвідомості та законслухняності, зміцнення дисципліни, соціальної організованості, а також із метою профілактики правопорушень [67, с. 82]. В арсеналі методу переконання перебувають такі способи стимулювання як заохочення, рекомендації, роз'яснення, виховання, договори, тощо. Сьогодні органи державного контролю й нагляду недостатньо ефективно оперують цими способами впливу на підконтрольні об'єкти. Звітність контрольних і наглядових органів констатує різні відхилення, аномалії, порушення норм; містить факти про притягнення винних до відповідальності [190, с. 113]. Зазначений метод державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів успішно застосовують органи Державної фіскальної служби, які через сервісні центри проводять роз'яснювальну та консультаційну роботу із суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність у зазначеній сфері;

– метод збору інформації. Загальновідомою є фраза: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». У своєму тлумачному словнику С. І. Ожегов дає наступне визначення поняття інформації: 1) це відомості про оточуючий світ і процеси, що протікають у ньому, які сприймаються людиною чи спеціальним пристроєм; 2) повідомлення, які повідомляють про стан речей, про стан будь-чого [203, с. 457]. Таким чином, метод збору інформації є невід'ємним для здійснення контрольної діяльності за будь-якою сферою суспільних відносин, тому числі і у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Завдяки його використанню контролюючі органи формують інформаційний базис, який є необхідною умовою прийняття дієвих та ефективних управлінських рішень під час організації та реалізації контрольних заходів;

– метод координації. Метод координації забезпечує прийняття юридично значущих рішень за згодою сторін, кожна із яких не вправі нав'язувати свої умови іншій стороні; рішення приймається на основі компромісу (укладення господарського договору).

Таким чином, загальні методи державного контролю — це такі прийоми і способи, які властиві для контролю у більшості сфер суспільних відносин, в тому числі і для сфери виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Наступною групою методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів є спеціальні методи, до яких, на нашу думку, слід віднести наступні:

– метод обліку. У загальному розумінні облік — належним чином організована система збору, нагромадження, обробки, групування, узагальнення і реєстрації (фіксації) необхідної інформації або її сукупних даних, що відображають кількісну чи якісну характеристику подій, явищ, фактів, процесів, об'єктів, тощо [343]. Як зазначає Б. М. Лазарєв, облік — це вироблення і фіксація у кількісній формі проміжних і підсумкових даних про наявність, якість і витрату ресурсів (людських, матеріальних і грошових), про хід і результати виконання планів та інших управлінських рішень, про наявність і рух документів [160, с. 162]. Зазначений метод є досить специфічним та використовується в основному для контролю за фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Крім того, зазначений метод надає можливість проконтролювати витрати на виробництво та реалізацію зазначеної продукції шляхом вимірювання та визначення собівартості виробів. В свою чергу, зазначене вище дозволяє проконтролювати доцільність використання сировини, необхідної для виробництва спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;

– тарифний метод. Тарифний метод пов'язаний із сплатою митних платежів. Мито справляється державними митними органами при ввезенні

товару на територію даної країни або вивезенні товару з цієї території, це обов'язковий внесок, що є невід'ємною умовою такого ввезення або вивезення [102]. Отже, встановлення мита здійснюється з метою регулювання операцій з імпорту та експорту спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, в тому числі для захисту внутрішнього ринку України та стимулювання позитивних змін на ньому;

– нетарифний метод контролю. Зазначені методи широко розповсюджені в торговій практиці. Заходами нетарифного регулювання, відповідно до Податкового кодексу України, є: застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну; процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів; процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту — спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; дозвільна система служби експортного контролю; сертифікація товарів, що ввозяться в Україну [228]. Одним із важливих спеціальних заходів є квотування. Відповідно до Митного кодексу України, квота — визначений обсяг товару, в межах якого ввезення або вивезення такого товару здійснюється за пільговою ставкою мита або без застосування мита [179]. За напрямом дії квоти поділяються на: експортні, котрі вводяться урядом країни для запобігання вивезенню з України продукції. Ці квоти застосовуються рідко; імпортні квоти, що вводяться урядом країни для захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції, для досягнення збалансованості торгового балансу, регулювання попиту та пропозиції усередині країни [132, с. 426]. Отже, нетарифний метод, в основному використовується у межах контролю переміщення спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів через митну територію України;

– метод ліцензування. У загальному розумінні ліцензування — це надання дозволу на здійснення певного виду діяльності. Російський вчений Д. Н. Бахрах вважає, що ліцензування — це адміністративно-правовий режим, що опосередковує особливий порядок діяльності виконавчої влади, необхідний насамперед для забезпечення безпеки [4, с. 263; 30].

О. М. Олійник зазначає, що ліцензування — це правовий режим початку здійснення окремого, визнаного законодавством виду підприємницької діяльності, що припускає: 1) державне підтвердження і визначення меж права на ведення господарської діяльності; 2) державний контроль за здійснюваною діяльністю; 3) можливість припинення діяльності на особливих підставах органами держави [60]. Отже, для того, щоб суб'єкти господарювання могли здійснювати діяльність у сфері виробництва, обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, вони повинні отримати спеціальний дозвіл — ліцензію. Даний документ засвідчує те, що виробничі процеси під час виготовлення зазначених товарів відповідають всім встановленим державним нормам і стандартам, а торгівля здійснюється відповідно до чинного законодавства України.

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, справедливо буде зауважити, що запропонований нами перелік форм і методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів не претендує на вичерпність. Проте, на нашу думку, саме у них найбільш повно та змістовно відображається сутність контрольної діяльності органів державної влади у зазначеній сфері. Проведене нами дослідження у даному підрозділі підтверджує запропоновану нами позицію щодо того, що не можна ототожнювати «форми державного контролю» та «методи державного контролю». Адже форми — це зовнішній прояв, контрольної діяльності її вираження у об'єктивній дійсності, у той час як методи характеризують коло тих прийомів і способів, якими наповнюються ці форми та з використанням яких вони реалізуються.

2.4. Взаємодія та координація між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Наявність не одного, а одразу декількох суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, які у своїй сукупності утворюють систему або механізм, обумовлює актуальність та необхідність аналізу таких питань як взаємодія та координація між цими суб'єктами щодо здійснення зазначеного контролю.

Справедливо буде відмітити, що проблематика взаємодії та координації органів влади між собою, а також із громадськістю не є новою для вітчизняної науки, зокрема, її досліджували В. Б. Авер'янов, Ю. Ф. Кравченко, В. К. Колпаков, Ю. П. Битяк, Д. М. Бахрах, О. М. Бандурка, Л. В. Бородич, І. В. Письменний, С. В. Ситнік, Х. П. Ярмака, В. В. Дедюхіна, В. Я. Малиновський та ін. Втім, у контексті контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів дані питання не віднайшли належного опрацювання. Саме тому у даному підрозділі ми маємо на меті встановити поняття й призначення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Розпочати дослідження ми вважаємо за доцільне із встановлення загальнотеоретичної сутності таких явищ як взаємодія та координація. У словнику сучасної української мови до термінів взаємодія та координація наводяться наступні визначення:

1. Взаємодія:

- взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь;
- взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху [59, с. 125].

2. Координація:

- погодження, зведення до відповідності, установавання взаємозв'язку контакту у діяльності людей, між діями, поняттями, тощо;
- узгодження рухів дій і т. ін. [59, с. 572].

Окрім тлумачних словників, визначення даних понять можна знайти й у іншій спеціальній словниковій літературі. Так, наприклад, у філософському словнику за редакцією О. О. Грицанов надається визначення категорії «соціальна взаємодія» — процес безпосереднього або опосередкованого впливу соціальних об'єктів один на одного, в якому сторони, що взаємодіють, пов'язані циклічною причинною залежністю. Соціальна взаємодія як вид зв'язку являє собою інтегрованість дій, функціональну координацію їх наслідків, тобто систему дій. Виникає соціальна взаємодія із спільної участі об'єктів взаємодії у складній, рухомій мережі соціальних відносин, задаючи способи реалізації спільної діяльності, виступаючи підставою суспільної солідарності [197, с. 656]. Г. В. Осипов тлумачить соціальну взаємодію (або соціальну інтеракцію) як процес, при якому індивіди і групи в ході комунікації своєю поведінкою впливають на інших індивідів і інші групи, викликаючи відповідні реакції. Це процес взаємообумовленого впливу індивідів, груп, соціальних систем, суспільств один на одного [277, с. 145]. Л. Ф. Ільчєв у своєму філософському енциклопедичному словнику визначив взаємодію як філософську категорію, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємний перехід один в одного, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія представляє собою вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв'язків [314, с. 80].

З викладеного видно, що основними властивостями взаємодії є те, що в ході її здійснення:

- по-перше, між взаємодіючими сторонами (об'єктами, суб'єктами) встановлюються (формується, виникають) відповідні взаємні зв'язки, через які, власне, взаємодія і стає можливою;

– по-друге, сторони здійснюють певний вплив відносно один одного, в результаті чого кожна із них зазнає певних змін. Тобто взаємодія є тим фактором, який перетворює будь-яку систему у рухливий механізм, елементи якого перебувають у динамічних зв'язках один із одним. З цього приводу слушно відмічає А. М. Авер'янов, що взаємодія обумовлює встановлення динамічного зв'язку, у процесі якого змінюються один або всі пов'язані елементи [3, с. 3–4].

Термін взаємодія застосовується практично у всіх сферах теорії та практики (фізиці, хімії, біології, історії, економіці, управління, правознавстві, тощо). Втім, у таких галузях як право та державне управління, як правило, йдеться не просто про взаємодію, а про соціальну взаємодію, тобто таку, учасниками якої є індивіди, їх групи (об'єднання) та суспільства в цілому. Соціальна взаємодія — це форма соціальної комунікації чи спілкування, що являє собою систему соціальних дій щонайменше двох осіб чи соціальних спільнот або індивіда і соціальної спільноти. Більше того, соціальна взаємодія — це будь-яка поведінка індивіда чи групи індивідів, що має значення для інших індивідів і груп індивідів чи суспільства в цілому в даний момент і в майбутньому. Категорія «соціальна взаємодія» виражає характер і зміст відносин між людьми і соціальними групами як постійними носіями якісно різних видів соціальної діяльності, що розрізняються за соціальними позиціями (статусами) і соціальними ролями (функціями) [158]. Л. Д. Климанська та В. Є. Савка пишуть, що соціальна взаємодія — це система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших суб'єктів [126]. О. О. Піменова розуміє соціальну взаємодію як форму спілкування осіб, соціальних спільностей, верств, угруповань, за якою систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, сенсу дій і певний ступінь солідарності або згоди між ними. Соціальна взаємодія —

систематичні, досить регулярні соціальні дії суб'єктів, спрямовані один на одного, що мають за мету викликати цілком певну відповідну реакцію, а відповідна реакція породжує нову реакцію впливаючого, тобто відбувається обмін діями [278]. С. П. Черних вважає, що під взаємодією слід розуміти найважливішу та найбільш розвинену форму відносин між суб'єктами соціального середовища (соціальної системи), основними ознаками якої є демократичний характер взаємозв'язків, наявність певної вигоди для усіх суб'єктів взаємодії, взаємна узгодженість у діях суб'єктів соціальної системи для досягнення наміченої цілі [328, с. 84].

Окремим проявом соціальної взаємодії виступає взаємодія управлінська, тобто така, що виникає та реалізується в ході здійснення діяльності із соціального управління, зокрема, державного. І. В. Письменний пише, що управлінська взаємодія — це участь у спільній діяльності суб'єктів управління в процесі досягнення суспільно необхідних цілей. Автор підкреслює, що зважаючи на те, що управління є соціальним явищем, дана взаємодія тісно пов'язана із соціальною взаємодією, яка є більш широким видом соціальних зв'язків. У процесі соціальної взаємодії відбувається взаємовплив та взаємообумовленість окремих соціальних явищ, унаслідок чого вони змінюються, доповнюють один одного і формують єдину цілісну соціальну систему. Головним призначенням управлінської взаємодії є об'єднання зусиль суб'єктів управління в напрямі задоволення соціальних потреб, зумовлених суспільно необхідними цілями [99, с. 82]. В. Г. Афанасьєв у контексті суспільного управління охарактеризував взаємодію як дію одного, орієнтовану на іншого. Встановити взаємодію між двома частинами цілого, двома організаціями — це значить визначити, які дії другого та їх результати потрібні для першого. Дії ж першої організації та їх результати є відповіддю на запит другої організації, яка бере участь в роботі по досягненню спільної цілі [24, с. 272]. На думку М. В. Пундика, управлінська взаємодія — вплив суб'єктів управлінських взаємовідносин один на одного, що виникає внаслідок встановлення управлінських

взаємовідносин та формування єдиної управлінської системи [248, с. 47].

Отже, взаємодії, що відбувається у сфері державного управління, так само як і соціальній взаємодії, притаманні такі ознаки як:

- наявність відповідних зв'язків між суб'єктами взаємодії, через які вони встановлюють контакт між собою та отримують необхідну інформацію один від одного;

- наявність взаємного впливу один на одного, який дозволяє кожній стороні отримувати від іншої відповідну реакцію на дії першої;

- реалізується у активній формі, тобто у вигляді вчинення на користь один одного чи спільних дій.

Разом із тим, для управлінської взаємодії необхідними є й такі властивості як:

- наявність спільної мети (або єдності мети взаємодії), яка, власне кажучи, і спонукає сторони до встановлення відповідних форм та напрямків взаємозв'язків. Не можна не погодитися із твердженням про те, що взаємодія виникає там і тоді, де й коли такий зв'язок об'єднано спільною метою [88, с. 17]. Також слушною з даного приводу виглядає позиція Ю. М. Ратишевського, який вказує, що обов'язковою ознакою взаємодії є наявність спільних інтересів та спільних завдань [254, с. 17];

- узгодженість спільних дій за рядом умов та факторів, зокрема, таких як: завдання, напрямки, форми, методи діяльності, час, місце та ін. Звісно, у кожному випадку сторони взаємодії самостійно визначають ті аспекти, за якими слід узгодити свої дії, втім, на наше переконання, найважливішими серед них є саме завдання, напрямки та форми, оскільки саме вони роблять взаємодію цілеспрямованою та зрозумілою. Хоча ми ні в якому разі не заперечуємо та не применшуємо значення погодження взаємодії за часом, місцем методами, тощо. Разом із тим, у даному контексті не можна не відмітити точку зору Ю. Ф. Кравченка про те, що наявність у визначенні взаємодії ознаки погодженості за метою, місцем та часом обмежує обсяг визначуваного поняття та зводить його лише до окремих видів

взаємодії. У практиці зустрічаються й такі види, при яких визначається тільки загальне завдання і погоджуються шляхи його виконання, а місце та час проведення відповідних дій вибираються самими взаємодіючими органами. В інших випадках, навпаки, погоджуються місце або час виконання загальних завдань, а шляхи та методи розв'язання задач вибираються суб'єктами самостійно [297, с. 501–502];

– урегульованість нормами права, зокрема, адміністративного. Слід відмітити, що деякі дослідники наголошують на тому, що для взаємодії така її ознака як нормативно-правова регламентація не є обов'язковою. Вони посилаються на те, що практиці відома достатня кількість випадків взаємодії, яка здійснюється не внаслідок заздалегідь скоординованої діяльності і не через відповідну регламентацію її в нормативному акті, а в результаті ініціативи одного із суб'єктів взаємодії [297, с. 501–502]. На наше переконання, такий підхід є не зовсім вірним, адже дійсно, у ряді випадків взаємодія може виникати та реалізовуватися поза безпосередньою детальною правовою регламентацією, втім, вона все одно має відбуватися у межах правового поля, тим більше коли йдеться про взаємодію державно-владних суб'єктів, які зобов'язані діяти виключно на підставі, у порядку та межах, визначених конституцією і законодавством. Забезпечити якісну та змістовну взаємодію, особливо за участю носіїв державної влади, без належної нормативно-правової регламентації дуже важко, адже саме через останню визначаються матеріально-правові та процедурні аспекти протікання взаємовідносин співпрацюючих сторін. Нормативно-правове регулювання досліджуваної взаємодії є важливою гарантією її належної якості та законності.

На підтвердження того, що вищезначені властивості є необхідними аспектами взаємодії, можна навести ряд визначень останньої, що пропонуються дослідниками у контексті аналізу тієї чи іншої діяльності органів державної влади. Так, скажімо, О. М. Васильєв свого часу писав, що сутністю взаємодії є організація певної діяльності, вона — шлях до мети на

основі узгодженості дій суб'єктів. При цьому, автор звертав увагу на те, що стадія організації взаємодії передбачає такі заходи: нормативно-правове забезпечення взаємодії; реалізація нормативно-правового забезпечення: створення координаційних центрів, безпосереднє планування заходів по взаємодії та ін. [56, с. 99–102]. В. В. Дедюхин та Ф. Г. Канцарин визначали взаємодію як погоджені спільні дії, засновані на законі і підзаконних актах [78, с. 13]. С. І. Данілова вважає, що взаємодія — це заснована на законах та підзаконних нормативних актах, узгоджена за цілями, місцем та часом діяльність різноманітних виконавців щодо сумісного вирішення поставлених перед ними завдань [76, с. 6]. О. О. Ткаченко у своїх дослідженнях характеризує взаємодію у контексті діяльності суб'єктів із забезпечення безпеки органів державної влади та вищих посадових осіб як погоджену у часі та місці спільну діяльність даних суб'єктів, спрямовану на формування сприятливих умов для реалізації національних інтересів визначеними об'єктами, формування керованих алгоритмів управлінських загрозами та небезпеками, системи прогнозування та моніторингу, профілактики протиправної діяльності, що перешкоджає реалізації компетенції даними об'єктами, притягнення винних у скоєнні таких порушень до юридичної відповідальності, усунення причин та умов, які сприяють вчиненню таких порушень, та відновлення порушених прав і свобод, законних інтересів вищих посадових осіб, іміджу органів державної влади [300, с. 349; 332, с. 127]. На думку О. О. Аксьонова, взаємодія — це спільна діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямована на вирішення загальних завдань, які займають рівноправне положення [15, с. 13].

Спираючись на вищезазначене, можемо говорити про те, що взаємодія суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів являє собою специфічний прояв державно-управлінської діяльності, що полягає у здійсненні суб'єктами даного контролю на засадах рівноправності відповідно до чинного законодавства погоджених за певними умовами спільних або на користь один

одного заходів, спрямованих на досягнення загальної спільної мети (цілей).

Такими цілями, на нашу думку є:

- забезпечення належного рівня законності у зазначених галузях господарської діяльності;
- забезпечення стабільного надходження коштів до бюджету від сплати акцизних податків;
- захист здоров'я, життя та законних інтересів споживачів алкогольної та тютюнової продукції, а також інших людей від шкідливого впливу, пов'язаного із споживанням першими такого роду продукції.

Значення взаємодії в процесі організації та реалізації контролю важко переоцінити, адже змістовне та конструктивне співробітництво суттєво підвищує якість, ефективність та дієвість контролю, що пояснюється перш за все можливістю об'єднання сторонами своїх зусиль і ресурсів, для більш швидкого та успішного вирішення відповідних питань. Також не можна не відмітити й той факт, що взаємодія полегшує не лише досягнення спільних цілей, але й розв'язання сторонами своїх власних завдань, оскільки взаємодіючі сторони отримують доступ (у певних межах, звісно ж) до ресурсів одна одної.

Щодо «координації», то дане поняття у спеціальній словниковій та енциклопедичній літературі має такі визначення:

- взаємозв'язок, узгодженість, поєднання, приведення у відповідність;
- узгодження, становлення функціональної взаємозалежності дій і засобів досягнення цілей, одна з функцій управління [277, с. 145];
- узгодження, поєднання, приведення до певного порядку чи відповідно до поставлених завдань складових частин чогось (понять, дій, речей, тощо);
- функція соціального управління, яка полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління [342];

– метод управління, суттю якого є встановлення між суб'єктами та об'єктами державного управління горизонтальних зв'язків, тобто поєднання двох і більше однорівневих з точки зору визначеного критерію дій, що забезпечують досягнення запланованого результату [99, с. 346].

Т. Нейман визначає координацію як свідому діяльність, спрямовану на поєднання, синхронізацію розрізнених зусиль таким чином, щоб вони перебували у гармонії при досягненні організацією своїх намірів [344, с. 123].

В.С. Основін сутність координації як однієї із загальних функцій управління вбачає у сукупності дій уповноважених суб'єктів, що забезпечують узгодженість і взаємодію різних органів і осіб, що беруть участь у вирішенні загального завдання [211, с. 69; 91, с. 305]

Є. В. Кубко пише, що координація є функцією соціального управління, яка полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління. Координація у державному управлінні — одна з основних управлінських функцій, зміст якої полягає у забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань. Здійснюється на всіх рівнях управління державою керівниками відповідних державних органів або спеціальними координаційними підрозділами цих органів [342]. Автор відмічає, що у процесі координації можуть утворюватися координаційні відносини, що регулюються різними галузями права. Координаційні відносини розглядаються як різновид організаційних відносин і можуть не бути врегульовані правовими нормами та здійснюватися на основі управлінських традицій, звичаїв та організаційно-технічних правил [342]. О. М. Бандурка у розрізі діяльності правоохоронних органів зазначає, що координація діяльності правоохоронних органів полягає у об'єднанні їх зусиль в справі попередження злочинів і на цій основі досягнення більших результатів у більш стислий термін і з меншою витратою часу; створенні єдиного фронту боротьби зі злочинністю й іншими правопорушеннями, що є необхідною умовою успіху [27, с. 292].

З викладеного видно, що поняття координації за своїм змістом дуже схоже із розглянутим поняттям взаємодії, тому не дивно, що деякі автори їх ототожнюють і використовують дані терміни як тотожні. Так, наприклад, у працях А. А. Аксьонова, К. К. Єрмакова, В. М. Шванкова та ін. розглядаються окремі аспекти цієї проблеми, але в них відсутнє єдине і ясне уявлення про самі поняття взаємодії та координації. На думку одних авторів, взаємодія та координація — це слова-синоніми, які означають погодженість; на думку других, взаємодія — це більш широке поняття, ніж координація; на думку третіх, навпаки, більш широким поняттям є координація; четверті вважають координацію за організацію взаємодії [297, с. 498, 504]. Тим не менш, більшість дослідників все ж таки наголошують на тому, що взаємодію та координацію необхідно розрізняти. Ю. В. Харченко з цього приводу відмічає, що координації притаманна система відносин, яка будується на підпорядкуванні. Тобто є координуючий суб'єкт, який має адміністративно-владні повноваження щодо суб'єктів, діяльність яких координується. У взаємодії ж сторони рівні [321, с. 72]. Ю. Ф. Кравченко також вважає, що у поняттях «координація» та «взаємодія» є істотні відмінності. Більш того, не зовсім логічна (правомірна) навіть сама постановка питання про порівняння цих понять, оскільки це цілком різнопорядкові поняття, співвідношення яких з відомою часткою умовності може бути відображено в схемі: причина (координація) — наслідок (взаємодія), з урахуванням того, що не завжди наслідком координації може бути взаємодія, також як причиною останнього — координація, і що можливо взаємопроникнення їх одне в одного [297, с. 504]. З позиції, яку займає В. П. Пивненко, координація являє собою функцію одного із суб'єктів системи, у той час як взаємодія — це принцип діяльності, засіб їх контактів із суб'єктами інших служб і підрозділів [225, с. 159]. С. П. Черних підкреслює, що суб'єктами координації, на відміну від взаємодії, є щонайменше три органи (особи), один із яких наділений владними повноваженнями щодо двох інших. Щодо суб'єктів взаємодії, то в субординаційному аспекті вони мають рівні права та

обов'язки [328, с. 84]. На думку І. В. Озерського, взаємодія від координації відрізняється періодичністю застосування. Тобто перша (взаємодія) носить одноразовий характер, вона виникає при взаємовідносинах різних служб, а при необхідності узгодження їх дій кожного разу організовується знову. У свою чергу, друга (координація) реалізується періодично [205, с. 543]. На думку І. В. Арістової, сутність термінів «координація» і «взаємодія» схожа, вони різняться тим, що при координації одна сторона організовує відносини, а інша лише виконує умови відносин. При взаємодії обидві сторони зобов'язані організувати відносини, бо небажання одного з учасників припиняє існування відносин. У кожному конкретному випадку одна чи друга сторона відносин бере на себе функцію організації відносин. При координації перша сторона — організатор виступає як керуючий компонент системи, тобто є суб'єктом управління, а друга сторона є керованим компонентом, тобто об'єктом управління, якому немає потреби нести організаторський тягар [19, с. 54; 332, с. 127]. Також існує точка зору, згідно з якою під час взаємодії, на відміну від координації, у її учасників, як правило, відсутні нормативно визначені обов'язки по виробленню і застосуванню погоджених заходів, по розподілу сил і засобів, щодо встановлення відповідальності за виконання рекомендованих заходів, не завжди виділяється постійно діючий спеціальний представник, який має повноваження щодо взаємного погодження проведених дій [141, с. 5–6].

Зважаючи на розглянуті наукові позиції щодо сутності координації та її співвідношення із взаємодією, вважаємо, що слід розрізняти зазначені поняття. Разом із тим, різко відмежовувати координацію від взаємодії не можна, адже вони тісно пов'язані одна із одною, перша виконує організуючу роль по відношенню до другої: завдяки координації взаємодія набуває злагодженого, цілеспрямованого та послідовного характеру. На нашу думку, координація — це метод управління взаємодією, яка, у свою чергу, є формою взаємовідносин рівноправних сторін. Якісна та продуктивна взаємодія у сфері державного управління без грамотно організованої координації

неможлива. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що хоча, на наше переконання, координація присутня у будь-якій взаємодії у зазначеній сфері, втім, вона не завжди є настільки явною, яскраво вираженою, особливо коли відсутній спільний координаційний центр і взаємодія координується через керівні ланки співпрацюючих сторін.

Отже, координація у контексті досліджуваної нами проблематики являє собою метод (спосіб) управління діяльністю суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема, управління їх взаємодією між собою з метою забезпечення максимально ефективного, доцільного та дієвого характеру останньої, що досягається перш за все шляхом погодження та гармонізації спільних дій і заходів зазначених суб'єктів контролю.

Сучасний стан взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів далекий від ідеального. Адже сьогодні вони мають фрагментарний, ситуативний, непослідовний та неперіодичний характер, що аж ніяк не сприяє здійсненню комплексного, ефективного та своєчасного контролю у зазначених галузях. Головною причиною цього, на нашу думку, є те, що в Україні досі не сформовано якісне та змістовне адміністративно-правове підґрунтя, яке б визначало основні організаційно-правові аспекти підготовки та реалізації досліджуваної взаємодії й координації. Звісно ж, не йдеться про повну відсутність нормативно-правових актів, які регламентують відносини взаємодії та координації у процесі здійснення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, однак, у більшості із них або лише зазначається, що відповідний контролюючий суб'єкт взаємодіє з іншими органами виконавчої влади та (або) місцевого самоврядування із вказаних питань, або регулюються процедурні питання здійснення окремих контрольних заходів між певними суб'єктами. Тобто відсутній комплексний підхід до питання нормативно-правового врегулювання взаємодії і координації між суб'єктами

державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. На нашу думку, нормотворцю слід більш серйозно та ретельно підійти до вирішення даного питання, слід розробити правові документи, в яких би визначалися: основні учасники даної взаємодії, її ключові принципи, напрямки та форми здійснення, координаційні центри та їх координаційні повноваження, основні форми, в яких здійснюється ця координація, порядок та гарантії виконання рішень, прийнятих суб'єктами координації, тощо. Все це необхідно для того, що сукупність розрізнених контролюючих органів, що час від часу допомагають один одному, перетворити у єдиний, злагоджений та ефективний контролюючий механізм.

Висновки до розділу 2

Виокремлено такі рівні державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів:

а) загальнодержавний (реалізується суб'єктами загальної компетенції, тобто Президентом України, парламентом, урядом, судами України, а також здійснюється органами влади зі спеціальною компетенцією);

б) регіональний (здійснюється компетентними суб'єктами у межах певної території з урахуванням специфіки господарської системи конкретного регіону);

в) локальний (місцевий) рівень (суб'єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів на місцевому рівні здійснюють контроль: за дотриманням суб'єктами господарювання порядку та правил провадження діяльності, що ліцензується (наприклад, контроль за наявністю касового апарату у точках продажу зазначених товарів); здійснюють видачу, призупинення, поновлення та анулювання ліцензій на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами; здійснюють контроль за сплатою акцизного податку).

Запропоновано виділяти дві групи напрямків діяльності суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: перший пов'язаний безпосередньо з виробництвом зазначених товарів, другий — з їх обігом.

До першої групи віднесено: а) контроль, на основі якого суб'єктам господарювання видається ліцензія на виробництво зазначених видів товару, тобто проведення атестації; б) контроль за цільовим використанням сировини, а також готової продукції; в) контроль за нормами втрат та виходу спирту та алкогольних напоїв; г) контроль за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил під час виробництва спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; г) контроль за якістю продукції. До другої групи напрямів державного контролю у досліджуваній сфері віднесено: а) контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо оптової торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами; б) контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо роздрібною торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами; в) контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами, вимог законодавства щодо максимальних роздрібних цін на тютюнові вироби; г) контроль за наявністю акцизних марок на пляшках (упаковках) з алкогольними напоями і пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх транспортування, зберігання і реалізації; г) контроль за сплатою суб'єктами господарювання акцизного податку.

Під поняттям «суб'єкт державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» запропоновано розуміти спеціально уповноважений орган державної влади, який відповідно до чинного законодавства наділено сукупністю певних прав та обов'язків щодо здійснення контрольних заходів у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

До основних суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів віднесено Державну фіскальну службу України та Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів.

Акцентовано увагу, що контролюючі органи державної фіскальної служби в рамках реалізації державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюють: а) контроль за виробництвом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, на основі якого суб'єктам господарювання видається ліцензія на виробництво зазначених видів товару; б) контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо оптової та роздрібною торгівлі спиртом, алкогольними напоями та тютюновими виробами; в) контроль за цільовим використанням сировини а також готової продукції у сфері виробництва, обігу та реалізації спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; г) контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами; г) контроль за наявністю акцизних марок на пляшках (упаковках) з алкогольними напоями і пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх транспортування, зберігання і реалізації; д) контроль за сплатою суб'єктами господарювання акцизного податку; е) контрольні заходи щодо запобігання та виявлення порушень стосовно норми втрат та виходу спирту й алкогольних напоїв.

Встановлено, що контрольна діяльність Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів спрямована на попередження та припинення порушень суб'єктами господарювання, встановлених чинним законодавством України, вимог щодо технічних норм і стандартів у сфері виробництва та обігу зазначених видів товарів, що, в свою чергу, дозволяє попередити потрапляння до кінцевого споживача неякісних товарів, які можуть зашкодити його життю та здоров'ю.

Під формами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розуміти зовнішній прояв контрольної діяльності, її вираження у об'єктивній дійсності, у той час як методи характеризують коло тих прийомів і способів, якими наповнюються ці форми та з використанням яких вони реалізуються.

Наголошено, що основними загальними формами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є: а) перевірка (об'єктами перевірки, як форми контролю, виступає діяльність суб'єктів господарювання у зазначеній сфері суспільних відносин, а предметом перевірки є певна сфера (сектор) фінансово-господарської діяльності, яка підлягає контрольному вивченню тими чи іншими державними органами); б) спостереження; в) ознайомлення зі статистичною звітністю; г) вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ, зокрема, під час виготовлення рекламної продукції; г) інспектування; д) ревізія; е) інвентаризація; є) аудит.

До спеціальних форм державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів віднесено: а) прийняття державних та галузевих стандартів та затвердження технічних умов у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів; б) сертифікацію відповідності або свідоцтва про визнання відповідності, виданих на спирт етиловий, коньячний і плодовий, спирт етиловий ректифікований виноградний, спирт етиловий ректифікований плодовий, алкогольні напої та тютюнові вироби; в) атестацію виробництва спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; г) ліцензування зазначеної діяльності; г) встановлення стандартів щодо маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Методи державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів визначено як сукупність

законодавчо установлених способів та приймів, за допомогою яких компетентні органи державної влади здійснюють даний контроль.

Методи державного контролю у досліджуваній сфері запропоновано поділити на загальні та спеціальні. Відзначено, що загальні методи державного контролю — це такі прийоми і способи, які властиві для контролю у більшості сфер суспільних відносин, в тому числі і для сфери виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. До таких методів віднесено: метод примусу, метод переконання.

До спеціальних методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів віднесено: а) метод обліку; б) тарифний метод контролю; в) нетарифний метод контролю; г) метод ліцензування.

Встановлено, що взаємодія суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів являє собою специфічний прояв державно-управлінської діяльності, що полягає у здійсненні суб'єктами даного контролю на засадах рівноправності відповідно до чинного законодавства погоджених за певними умовами спільних або на користь один одного заходів, спрямованих на досягнення загальної спільної мети (цілей).

Удосконалено розуміння мети взаємодії суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яка полягає у: а) забезпеченні належного рівня законності в зазначених галузях господарської діяльності; б) забезпеченні стабільного надходження коштів до бюджету від сплати акцизних податків; в) захисті здоров'я, життя та законних інтересів споживачів алкогольної та тютюнової продукції, а також інших людей від шкідливого впливу, пов'язаного із споживанням першими такого роду продукції.

Акцентовано увагу, що значення взаємодії в процесі організації та реалізації контролю важко переоцінити, адже змістовне та конструктивне співробітництво суттєво підвищує якість, ефективність та дієвість контролю,

що пояснюється перш за все можливістю об'єднання сторонами своїх зусиль і ресурсів для більш швидкого та успішного вирішення відповідних питань.

З'ясовано, що координація діяльності суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів являє собою метод (спосіб) управління діяльністю суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема, управління їх взаємодією між собою, з метою забезпечення максимально ефективного, доцільного та дієвого характеру останньої, що досягається перш за все шляхом погодження та гармонізації спільних дій і заходів зазначених суб'єктів контролю.

З метою вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів обґрунтовано необхідність розробити відповідні нормативно-правові акти, в яких би визначалися: основні учасники даної взаємодії, її ключові принципи, напрямки та форми здійснення, координаційні центри та їх координаційні повноваження, основні форми, в яких здійснюється ця координація, порядок та гарантії виконання рішень, прийнятих суб'єктами координації, тощо. Все це необхідно для того, щоб сукупність розрізнених контролюючих органів, що час від часу допомагають один одному, перетворити у єдиний, злагоджений та ефективний контролюючий механізм.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИРОБНИЦТВОМ ТА ОБІГОМ СПИРТУ, АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ

3.1. Зарубіжний досвід державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та можливості його використання в Україні

Україна має багату та тривалу історію становлення і розвитку своєї державності, втім, як незалежна країна вона є доволі молодою, більш того, набуття нашою державою незалежності припало на період кардинальних і глибоких змін у її соціально-політичній та економічній системах: розпочався процес демократизації суспільства та переходу від планової (командно-адміністративної) економіки до ринкової, який, до речі, триває й досі. Адже незважаючи на низку проведених у цьому напрямку заходів, повністю позбутися пережитків радянської епохи, які проявляються як у державно-владнаному механізмі, так і у суспільному житті, досі не вдалося. Така ситуація пояснюється цілою низкою аспектів, зокрема, відсутністю в Україні необхідної кількості та якості досвіду, оскільки той, що залишився їй у спадок від радянської імперії, був малокорисним в умовах курсу на розбудову державності на основі демократичних принципів, а національної економіки — на ринкових засадах.

У зв'язку із зазначеним, дуже важливим моментом для забезпечення нормального розвитку українських держави і суспільства у наміченому напрямку є вивчення та використання відповідного досвіду іноземних країн. Сучасний стан суспільно-політичного, соціально-економічного, правового, наукового та культурного розвитку свідчить про те, що наразі існує ціла низка проблемних питань, для конструктивного та ефективного вирішення

яких слід звернутися до позитивного зарубіжного досвіду. Одним із таких питань є контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, важливість змістовного та якісного вирішення якого обумовлена тим, що, з одного боку, алкогольний та тютюновий ринки є суттєвим джерелом надходжень до бюджету, а з іншого — регулювання виробництва й обороту алкогольної та тютюнової продукції виступає одним із засобів забезпечення здоров'я (як фізичного, так і духовного) та культурного розвитку населення України. З цього приводу варто відмітити точку зору, яку висловлює А. Н. Тимошин, що формування ринку алкоголю пов'язане безпосередньо із основними напрямками його функціонування — фіскальним (надходження акцизів до бюджету), виробничим (збереження спиртової галузі, забезпечення ефективної роботи спиртових заводів, поліпшення якості продукції) і соціальним (коригування споживання для зниження алкоголізації населення) [298]. Також слушною у даному контексті видається думка Л. А. Деткової про те, що на етапі формування ринкової економіки, який переживає сьогодні Україна, на особливу увагу заслуговує проблема державного регулювання виробництва та обігу алкоголю та тютюну. Визначаючи правові інституції, покликані врегулювати виробництво і продаж спиртних напоїв та тютюнових виробів, держава виконує декілька складних і взаємовиключних завдань: демонструє ступінь реалістичності й виваженості своєї політики з цієї проблеми; виконує завдання наповнення дохідної частини бюджету; дбає про фізичне і духовне здоров'я нації; захищає інтереси споживачів від шкоди, заподіяної недоброякісною продукцією, тощо [87, с. 295].

Слід відмітити, що проблематика контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів не є новою для вітчизняної науки, втім, тривалий час вона розроблялася без особливої уваги до міжнародного досвіду у цій сфері. Останні роки теоретики та практики все частіше наголошують на тому, що необхідно вивчати досвід провідних іноземних держав щодо здійснення регулювання алкогольного та

тютюнового ринків. Нагальна потреба у дослідженні зарубіжного досвіду у цій сфері обумовлюється двома основними факторами: по-перше, тим, що ті міри і заходи, які вживаються українською владою для протидії незаконному виготовленню та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також у цілях підвищення якості даної продукції та зменшення обсягів її споживання населенням, є недостатньо ефективними та дієвими; по-друге, прагнення нашої держави стати повноправним учасником тих міжнародних інтеграційних процесів, що відбуваються у сучасному світі, вимагає від неї приведення національних соціально-економічної та політико-правової систем у відповідність до встановлених у високорозвиненому західному світі норм і стандартів. Варто погодитися із точкою зору, яку висловлює О. О. Стельмашенко, що останніми роками більшість змін, що здійснюються на ринку слабоалкогольних напоїв України, зумовлені законотворчим процесом, метою якого є скорочення обсягів споживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв. Але багато з цих змін здійснювалось без попереднього дослідження взаємодії та взаємовпливу соціально-економічних чинників, що спричиняють особливості поведінки споживачів цього виду продукції в умовах соціальної кризи та недостатньої розвиненості ринкових процесів. Саме це потребує аналізу світового досвіду здійснення державного регулювання виробництва та обігу алкогольної та слабоалкогольної продукції на ринку різних країн на різних етапах їх розвитку [281, с. 86]. Також справедливо пише О. І. Мельничук, що потужний виробничий та сировинний потенціал спиртової галузі України, зростання потреб внутрішнього ринку в продукції, що тут виробляється, а також перспективи ефективної участі в процесі економічної глобалізації вимагають формування відповідної державної політики щодо подальшої розбудови даного сектора АПК країни. Підвищена увага до підприємств спиртової промисловості правомірно зумовлена їх належністю до державної форми власності, соціальною та економічною вагомістю ефективного управління діяльністю даних господарюючих суб'єктів [175]. Деякі дослідники не ведуть мови

безпосередньо про вдосконалення контролю за алкогольним та тютюновим ринками всередині держави, втім, наголошують на необхідності приведення вітчизняної податкової системи, зокрема, механізму справляння акцизного податку, у відповідність із європейськими офіційними вимогами і правилами у цій сфері. Зокрема, В. І. Короту, розглядаючи питання гармонізації специфічного акцизного оподаткування України до вимог Європейського Союзу, зазначає, що податкова система кожної країни відображає конкретні умови: рівень розвитку економіки, соціальної сфери, зовнішньої і внутрішньої політики, традицій народу, географічне положення і безліч інших чинників. У зв'язку з цим, склад податкової системи, структурні співвідношення окремих податків, порядок обчислення, форми розрахунків, організація податкової служби можуть значно відрізнитися. У системі оподаткування кожної країни наявні свої особливості, на які необхідно звертати увагу Україні в процесі подальшого реформування податкової системи. Крім того, як наголошує автор, обрання курсу нашої держави на євроінтеграцію вимагає здійснення цілого ряду кроків щодо удосконалення вітчизняного законодавства, що безпосередньо стосується і акцизного збору. Розгляд законодавства ЄС у галузі оподаткування акцизним збором набуває актуальності ще через наявність останніми роками значних процесів реформування специфічного акцизного оподаткування в Україні [146]. С. П. Карпенко зазначає, що необхідність та форми застосування акцизів є одним із найбільш дискусійних питань як вітчизняної, так і світової теорії та практики оподаткування. Сьогодні у цивілізованому світі відбувається формування іншого підходу до визначення ролі акцизного оподаткування — поступова переорієнтація від суто фіскального підходу до гармонізації фіскальних та регулюючих ефектів акцизів. Автор відмічає, що хоча вітчизняні фахівці зробили вагомий внесок у дослідження еволюції оподаткування, механізмів функціонування акцизних податків, їх впливу на економічний розвиток нашої країни. У той же час поглиблених досліджень потребують проблеми розвитку акцизного оподаткування в Україні у

контексті інтеграції в ЄС [289, с. 116]. М. М. Теліщук, аналізуючи означену проблематику, звертається до досвіду країн Митного союзу. При цьому, автор наголошує на необхідності та корисності формування спільного досвіду управління основними сферами суспільного життя. Зокрема, М. М. Теліщук пише, що економічні потрясіння, що відбуваються останні роки то в одній, то в іншій країні на пострадянському просторі, відсутність відчутних результатів у подоланні кризових явищ змушують політиків усе частіше звертатися до досвіду спільного ведення господарства в умовах керованої інтеграції. Навіть благополучні економічно країни давно вже обрали для себе шлях багатоступінчастої інтеграції, яка, за задумом її ініціаторів, веде до політичного зближення. Саме міждержавним, економічним, торговельним, валютно-фінансовим об'єднанням західні країни зобов'язані своїм стабільним і поступальним розвитком [94]. Далі дослідник відмічає, що одним із ключових кроків в таких інтеграційних процесах має стати узгодження організації та функціонування податкових механізмів, зокрема, справляння акцизів. Специфіка цих податків полягає в тому, що акцизи, як жоден інший вид податків, пристосовані для державного регулювання виробництва і споживання широкого спектра товарів. Сьогодні акцизи займають важливе місце як у податкових системах країн, які розвиваються, і країн з перехідною економікою, так і в податкових системах розвинених країн. Акцизи виступають одними з небагатьох важелів впливу держави на економічні процеси. Удосконалення оподаткування у сфері акцизів може виступати однією з найважливіших умов поліпшення економічної ситуації, поповнення бюджету. А з урахуванням останніх інтеграційних процесів на території країн СНД (створення Митного союзу і Єдиного економічного простору) необхідно уніфікувати законодавство країн-учасниць, яке регулює справляння акцизів, для досягнення найбільшої ефективності цього платежу [94]. Звісно, наразі наша держава більше орієнтована на участь у тих інтеграційних процесах, що відбуваються у Західній Європі, аніж на території СНД, тож більший інтерес для неї

становить досвід контролю за ринком підакцизних товарів саме західноєвропейських країн. Тим не менш, це не заперечує та не применшує необхідності вивчення зарубіжного досвіду, в тому числі країн СНД, в частині контролю за ринком підакцизних товарів, зокрема, алкогольною та тютюновою продукцією.

В Європейських країнах, зокрема, таких як Фінляндія, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Італія, Греція, Туреччина, Франція, Англія, питанням регулювання виробництва, продажу і споживання алкогольної продукції приділяється надзвичайно багато уваги. В них постійно удосконалюється законодавча база, що регулює виробництво і продаж алкоголю [175]. Це ж стосується й виробництва та реалізації тютюнової продукції, які також досить жорстко контролюються у високорозвинених західних країнах.

О. О. Стельмашенко, аналізуючи механізми регулювання та розвитку ринку пива в іноземних країнах, відмічає, що весь зарубіжний досвід використання інструментів державного регулювання щодо алкогольного ринку можна поділити на кілька специфічних груп, у яких найбільш чітко простежуються можливості пристосування держави до особливостей потреб споживачів [281, с. 86]. Так до першої групи, на думку автора, можна зарахувати ринки алкогольної продукції скандинавських країн, де наявний вагомий прямий вплив держави за рахунок монополізації ринку [281, с. 86]. О. О. Стельмашенко цілком справедливо, на нашу думку, виокремлює держави Скандинавії (а саме: Фінляндію, Швецію та Норвегію) як такі, яким притаманна специфічна алкогольна політика, особливість якої полягає перш за все у тому, що протягом майже всього ХХ століття виробництво, оборот і споживання алкогольних напоїв жорстко регулювалися в рамках державних монополій [298]. І тут важливо відмітити, що ці монополії були створені не стільки в фіскальних цілях, скільки з метою забезпечення належної охорони здоров'я населення і зменшення негативних наслідків зловживання алкоголем [298]. Однак, слід відмітити, що після вступу Швеції та Фінляндії до Європейського Союзу їм довелося дещо змінити існуючий у них підхід до

управління національними алкогольними ринками. Зокрема, у даних країнах було скасовано державні монополії на виробництво алкогольної продукції та її оптовий продаж. Тим не менш, і у Фінляндії, і в Швеції зберігається монополія держави на роздрібну торгівлю алкоголем. Так, в Швеції державній компанії «Сістембулагет» надано право на монопольну торгівлю алкогольною продукцією в роздрібній торгівлі, яку вона здійснює на всій території країни через мережу магазинів (їх 420, час роботи магазинів обмежений). А у Фінляндії виключне право на роздрібний продаж алкогольної продукції надано державній компанії «Алко Ой». Аналогічна ситуація і в Норвегії, де некомерційна державна компанія «Вінмонополет» має виняткове право на поширення вина, алкогольних напоїв і міцного пива по всій території країни. В Ісландії право на продаж спиртних напоїв мають тільки магазини мережі Vinbud, що належать державному монополістові з виробництва алкоголю та тютюну ATVR [298]. Крім того, у державах Скандинавського півострова здійснюється досить жорсткий контроль з боку представників влади за рекламою алкогольної продукції. Зокрема, у Швеції Закон з маркетингу алкогольних напоїв забороняє рекламу міцних напоїв, вина і міцного пива, спрямовану на широкі верстви населення. Помірний маркетинг алкогольної продукції допускається в магазинах монополії і ресторанах, а реклама дозволена тільки в спеціалізованих виданнях [281, с. 87].

Отже, у скандинавських країнах контроль за ринком алкогольної продукції, незважаючи на певні поступки, обумовлені законодавчими вимогами Євросоюзу, залишається надзвичайно централізованим та суворим. Так, скажімо, у Фінляндії один головний орган відповідає за проведення в життя і дотримання цього законодавства і його підзаконних актів — Міністерство соціального розвитку та охорони здоров'я. За допомогою підлеглих йому Агентства з контролю за продукцією, «Алко» і державних регіональних відділень міністерства забезпечується ліцензування виробництва, імпорту, опту, роздрібу, продаж в мережі громадського

харчування, розробляється цінова і податкова політика, визначається розміщення пунктів продажу та зберігання етилового спирту і алкогольної продукції, виходячи із цілей діяльності установ охорони здоров'я і наглядових завдань, контролюється реклама і різні промоушен-ініціативи, затверджуються методи аналізу, визначається тематика досліджень, включаючи вивчення негативних наслідків споживання і виховання грамотного стереотипу споживання [173].

Досвід скандинавських країн (зокрема, Фінляндії, Швеції, Норвегії) у сфері управління ринком алкогольної продукції свідчить про те, що застосування повної державної монополії на дану сферу у поєднанні із жорстким централізованим контролем з боку органів виконавчої влади за виробництвом, імпортом та реалізацією алкогольної продукції, підвищення акцизів та боротьба із самогонварінням не лише забезпечують стабільні та значні надходження коштів до бюджету, але й, що найважливіше, сприяють ефективній протидії надмірному споживанню населенням алкоголю, а також гарантують високу якість товарів такого роду.

До другої групи О. О. Стельмашенко відносить деякі країни Північної Америки, в яких, на відміну від скандинавських країн, немає державної монополії на виробництво й обіг алкогольної продукції на федеральному рівні. Разом із тим, слід відмітити, що оскільки країни даної групи мають федеральний устрій, то йдеться про відсутність державної монополії на зазначену продукцію на федеральному (або загальнодержавному) рівні. На рівні ж окремих суб'єктів федерації така монополія існує [281, с. 87]. Головними представниками цієї групи є США та Канада. США виступає другим після Бразилії виробником спирту етилового в світі. В цій країні близько 85% етилового спирту виробляють синтетичним шляхом із етилену методами прямої сірчаноокисlotної гідратації. Переважає метод сірчаноокисlotної гідратації етилену. Харчовий спирт із меляси в США не виробляють. Етиловий спирт для горілчаних виробів у США отримують лише із зерна. Відмінна особливість обліку виробництва етилового спирту в

США полягає в тому, що спирт, виготовлений для алкогольних напоїв, не включається в загальне виробництво спирту. Виготовлення цього виду спирту визначається за даними про випуск алкогольних виробів [251, с. 38; 175]. За відсутності державної монополії у США виробництвом, спродажем та імпортом алкогольної продукції може займатися будь-який суб'єкт господарювання, який отримав у встановленому порядку у контролюючих органах влади, а саме у Бюро з питань алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї і вибухових речовин Міністерства юстиції США, відповідну ліцензію. Втім, у 18 штатах США все ж таки існує державна монополія на оптову й роздрібну торгівлю алкогольною продукцією. Найсуворіші правила діють у штаті Юта, де вся продукція з вмістом алкоголю вище від 3,2% реалізується тільки через спеціальні державні магазини. У штатах Мен, Міссісіпі і Монтана продаж алкогольної продукції здійснюється приватним сектором на підставі виданих місцевою владою ліцензій. У штаті Айдахо монополія на продаж поширена тільки на алкогольні напої із вмістом спирту вище від 16%. У деяких зі штатів, де є державна монополія на продаж алкогольної продукції, продаж пива і сухого вина дозволений у супермаркетах, продовольчих магазинах і в магазинах при бензоколонках. У таких штатах як Алабама, Аляска, Флорида, Канзас і Огайо застосовується режим повної заборони на продаж і вживання алкоголю [281, с. 87].

У Канаді, яка також є федерацією, дещо інша ситуація. У даній країні система непрямих податків, зокрема, акцизів, функціонує на двох державних рівнях: федеральному і провінційному. Уряд стягує 7-відсотковий податок на товари і послуги, який являє собою податок на додану вартість на всі товари і послуги, а ряд реалізованих в Канаді товарів (алкогольні напої, тютюнові вироби, ювелірні вироби, бензин) обкладаються так само і акцизним збором, В Онтаріо провінційний податок становить 8% [298].

Державної монополії на виробництво алкогольної продукції у Канаді не існує, однак, вона застосовується по відношенню до імпорту такого роду товарів. Крім того, роздрібна торгівля у провінціях Канади, також є

абсолютною прерогативою держави, окрім хіба що провінції Альберта, де частина алкогольного ринку передана приватному бізнесу. Монополія алкогольних напоїв, в тому числі імпорту, реалізується через державні корпорації, підконтрольні тільки провінційним властям [298]. Отже, управління алкогольним ринком та контроль за його функціонуванням у Канаді здійснюються на двох рівнях: федеральному та регіональному. В кожній провінції є своя структура, уповноважена державою, яка здійснює монопольну торгівлю цією продукцією. У кожній провінції встановлені свої регулятивні заходи, хоча в питаннях стандартів якості продукції, маркування та упаковки вони підкоряються єдиним федеральним нормам [298]. Так, на провінційному рівні регулювання алкогольного ринку передбачає:

- пропаганду і заохочення чесної, відкритої й етичної політики в галузі контролю, продажу і придбання алкогольних напоїв;
- взаємодію з усіма провінційними, територіальними і федеральними агентствами, що відповідають за контроль, продаж і оподаткування алкогольних напоїв;
- поліпшення системи контролю і поширення алкогольних напоїв шляхом кооперації та вільного поширення інформації [281, с. 87].

Провінційна влада, у свою чергу, уповноважує муніципальні і місцеві органи влади на ліцензування продажу алкоголю [298]. Так, наприклад, у провінції Онтаріо питаннями управління, в тому числі здійснення контролю за оборотом алкогольної продукції, займається Комісія Онтаріо з алкогольного та грального бізнесу (*Alcohol and Gaming Commission of Ontario — AGCO*), яка, у свою чергу, підзвітна Міністерству взаємодії із споживачем і бізнесом (*Ministry of Consumer and Business Services*) [298]. У функції комісії входять ліцензування всіх видів діяльності, пов'язаної з обігом і виробництвом алкогольної продукції, обстеження організацій на предмет видачі ліцензій і дозволів, проведення перевірок і моніторинг ліцензованих організацій, аудит ліцензованих організацій, проведення судових слухань по запропонованим дисциплінарним стягненням (відмова у видачі,

призупинення, відновлення, позбавлення ліцензії), взаємодія з ЗМІ, відпрацювання спільно з Ministry of Consumer and Business Services законодавчої бази і поправок до неї, перерахування всіх зібраних доходів на урядовий консолідований прибутковий рахунок [174].

До сфер діяльності, що пов'язані із алкогольною продукцією і відповідно до канадського законодавства потребують ліцензування, належать такі:

- продаж спиртного в барах, клубах, ресторанах, готелях. Ліцензія дає право власнику продавати й обслуговувати алкогольними напоями в ліцензованому приміщенні, де є в наявності легка їжа (асортимент і вибір їжі обмовляється). У таких випадках необхідні додаткові дозволи: оформлення тимчасового розширення приміщення, відновлення або переоформлення цієї ліцензії в зв'язку зі зміною законодавства, передача ліцензії новому власнику або при перетворенні в партнерство, корпорацію і навпаки, зміна назви бізнесу з обов'язковим повідомленням AGCO, ремонт та перепланування ліцензованого приміщення (установка або переміщення дверей, вікон перегородок і т.д.), супроводжувані розширенням ліцензованого приміщення, збільшенням клієнтських місць;
- надання виробничих площ і обладнання для виробництва пива і вина фізичним особам для особистого споживання;
- виробництво, продаж міцних спиртних напоїв, пива і вина через роздрібну мережу, що знаходиться у віданні Control Board of Ontario (LCBO);
- продаж алкогольних напоїв через агентів або представників іноземних та канадських постачальників;
- відкриття пункту продажу виробником для реалізації продукції власного виробництва;
- доставка спиртних напоїв особі, яка має право на їх продаж, через уповноваженого агента [174].

У роздрібній мережі працюють як приватний, так і державний сектор. Державні магазини підпорядковані регіональній урядовій акціонерній

організації Liquor Control Board Онтаріо (LCBO), яка відає роздрібною реалізацією алкогольних напоїв у державних магазинах провінції Онтаріо, здійснює розподіл і роздрібний продаж всього спектру місцевих та імпортованих алкогольних напоїв в провінції через 598 спеціалізованих магазинів, 196 ліцензованих агентських відділень і підпорядкована Міністерству вдосконалення суспільної інфраструктури. У функції LCBO входить як продаж алкогольної продукції, так і пропаганда розумного споживання у співпраці з органами охорони здоров'я, поліцією, ЗМІ, громадськими організаціями, центрами освіти, постачальниками, готельним бізнесом. Сертифікована лабораторія забезпечує аналіз і перевірку всієї продукції LCBO на підтвердження якості [298; 174].

У канадській провінції Британська Колумбія діє Закон про контроль і ліцензування операцій з алкогольною продукцією, який встановлює правила виробництва і обороту алкоголю на її території. У частині заходів по боротьбі з незаконним виробництвом та обігом алкогольної продукції зазначений закон передбачає для осіб, що мають ліцензію на придбання алкогольної продукції, заборону на виготовлення з неї фальсифікованих напоїв, а також на передачу придбаної алкогольної продукції іншим особам, які можуть її фальсифікувати. Крім того, згідно із законом розбавлення і змішування алкогольних напоїв можливе лише за згодою клієнтів. За порушення встановлених правил особа підлягає кримінальній відповідальності з призначенням покарання у вигляді штрафу в розмірі до 100 тис. канадських доларів або позбавлення волі на строк до одного року [79].

Отже, досвід Канади яскраво свідчить про те, що для того, щоб забезпечувати ефективний контроль за виробленням та оборотом алкоголю, тотальна державна монополія у цій сфері є необов'язковою. Грамотне поєднання централізованого та децентралізованого (регіонального) регулювання алкогольного ринку, а також залучення до цього процесу приватного бізнесу гарантує збалансований та виважений підхід до

управління даною сферою, за якого враховуються як інтереси виробників та продавців алкогольної продукції, так і її споживачів, що, у свою чергу, дозволяє змістовно поєднувати у державній алкогольній політиці фінскальний та соціальний аспекти.

До третьої групи країн, що мають характерні риси державного регулювання ринку алкогольної та слабоалкогольної продукції, О. О. Стальмашенко відносить країни Південної Америки, зокрема, Аргентину та Бразилію. В цих країнах не існує державної монополії на виробництво та продаж спирту, алкогольної продукції. Тим не менш, держава в особі компетентних органів влади здійснює серйозний контроль за якістю алкогольної продукції, що виробляється у країні, а також встановленим порядком її реалізації. Так, скажімо, в Аргентині усі лікеро-горілчані заводи і заводи з виробництва інших продуктів, до складу яких входить етиловий або метиловий спирт, зобов'язані надавати всю необхідну комерційну документацію представникам контролюючої організації з метою здійснення належного контролю за якістю алкогольної продукції [281, с. 87–88]. А, наприклад, у Бразилії:

- усі підприємства алкогольної промисловості проходять обов'язкову реєстрацію, яка дійсна впродовж 10 років;
- на такий самий термін реєструється продукція підприємств;
- реєстрація може бути анульована у випадках порушення правил упаковки, маркування і етикетування продукції. Крім цього, всі підприємства зобов'язані мати у своєму штаті відповідального фахівця з виробництва, що має профільну освіту і реєстрацію в спеціалізованій Раді за фахом, яка є органом, що контролює якість усієї алкогольної та слабоалкогольної продукції, виробленої та реалізованої в країні [281, с. 88].

Особливий інтерес для мети нашого дослідження становлять країни останньої, четвертої, групи — це країни Європейського Союзу (окрім вже згаданих вище Фінляндії та Швеції). В усіх країнах Євросоюзу монополія на виробництво й обіг алкогольної продукції в той чи інший проміжок часу

протягом ХХ ст. була скасована. Загальноєвропейським законодавством регулюються загальні умови доступу товарів на ринок алкогольної продукції і порядок ціноутворення. Але в межах кожної держави, що входить до складу Євросоюзу, є свої особливості функціонування ринку алкогольної продукції. У кожній країні існують інструменти, що спрямовують вплив держави на виробництво, реалізацію, рекламу чи заборону засобів нав'язування й використання цієї продукції [281, с. 88]. Розглянути особливості управління ринком алкоголю у кожній країні–учасниці Євросоюзу у межах одного підрозділу неможливо, тому ми поглянемо лише декілька його найбільш яскравих представників, а саме: ФРН, Великобританію та Францію.

О. І. Мельничук, досліджуючи світовий досвід управління ринком продукції спиртової галузі, відмічає, що у Німеччині (єдиній країні в Європейському Союзі) зберігається державна монополія по регулюванню обороту етилового спирту, який виробляється великою кількістю дрібних і середніх селянських господарств із сировини сільськогосподарського походження. За своїм змістом держмонополія є регулятором ринку спирту з соціально-політичною установкою, а за формою — це фінансова монополія. Вказані функції здійснює Федеральне монопольне управління (ФМУ) оборотом етилового спирту. Це відомство знаходиться в компетенції федерального міністерства фінансів. ФМУ було створене на основі федерального закону про монополію за оборотом спирту в 1951 році в якості правонаступника Імперського монопольного управління [175]. Втім, такий стан справ назвати монополією можна доволі умовно, адже у Німеччині відсутня традиційна державна монополія на виробництво та обіг етилового спирту і алкогольної продукції, а Федеральне монопольне управління за обігом спирту Німеччини відповідно до Закону «Про монополії на спирт» має повноваження на здійснення закупування спирту у німецьких виробників, перерахованих в законі, за фіксованою ціною [298]. Головними засобами контролю за виробництвом та оборотом алкогольної продукції є ліцензування відповідного напрямку діяльності у галузі алкогольної

продукції та застосування акцизів до такого роду виробів. В цілому державний контроль у ФРН у даній сфері спрямований не стільки на вирішення фіскальних потреб держави, скільки на забезпечення здоров'я нації, а також у цілях державної підтримки малого та середнього бізнесу, що виробляє спирт.

Що стосується Великобританії, то у ній основними формами контролю за алкогольною галуззю є ліцензування окремих видів діяльності, а також обкладення усієї алкогольної продукції акцизом. Першому, тобто ліцензуванню, підлягають такі види діяльності як роздрібний продаж алкоголю, постачання алкогольної продукції в роздрібну мережу, забезпечення останньою розважальних заходів закусочних, які працюють у нічний час. Дані вимоги поширюються на наступні типи закладів:

- паби й нічні клуби;
- закриті спортивні споруди;
- заклади, що продають напої, споживання яких передбачено за межами закладу;
- ресторани, що пропонують алкогольні напої при обслуговуванні відвідувачів з 23.00 до 5.00 год.;
- готелі;
- приватні громадські клуби, театри і стаціонарні майданчики;
- кінотеатри [281, с. 88].

Слід відмітити, що ліцензії, які видаються для приміщень, де здійснюється продаж алкоголю, мають безстроковий характер, окрім випадків, коли робиться відповідна заява про обмежений час заходу. Також у Великобританії існують персональні ліцензії, що видаються для самостійної торгівлі і надаються окремо від ліцензій для приміщень, у яких продаються алкогольні напої. Вони діють протягом 10 років, однак, в разі потреби суб'єкт може продовжити цю ліцензію на такий же термін [281, с. 89].

Франція є одним із найбільших виробників етилового спирту у Європі, за цим показником вона поступається тільки Російській Федерації та Україні.

У даній країні також відсутня державна монополія на виробництво та продаж спирту та алкогольної продукції, виключення становить тільки оптовий продаж брендів. У Франції виробництво й обіг алкогольної продукції регулюються правилами вільного ринку на підставі попиту і пропозиції. Внутрішні ціни на алкоголь встановлюються в умовах конкуренції між виробниками натурального і синтетичного спирту. Для поширення алкогольної продукції юридична особа повинна мати спеціальний дозвіл для цього виду діяльності [281, с. 89]. Варто відзначити, що окрім акцизів на алкогольну продукцію, у Франції нараховуються такі збори як спеціальний збір на профілактику алкоголізму, застосований до алкогольних напоїв із вмістом спирту понад 25% (1,6 євро за літр), і податок на суміш алкогольних і безалкогольних напоїв (11 євро за декалітр чистого спирту). Контроль на всіх стадіях виробництва й обігу алкоголю здійснює Генеральна дирекція митниць і непрямих податків Франції [281, с. 89].

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене з приводу державного управління алкогольним ринком у різних країнах світу, можемо з упевненістю стверджувати, що у більшості сучасних демократичних країн, які сповідають принципи ринкової економіки, основними формами контролю за виробництвом та оборотом спирту і алкогольних напоїв є ліцензування відповідної діяльності у цій сфері, а також обкладання даної продукції акцизним податком та нагляд за його сплатою. А тому можемо говорити про те, що ті методи, які використовуються в Україні, в цілому відповідають світовій практиці. Разом із тим, механізм реалізації цих методів в нашій країні далекий від ідеального і потребує подальшого вдосконалення. При цьому, було б корисним звернути увагу на такі моменти досвіду іноземних країн у цій сфері:

– контроль за алкогольним ринком має бути збалансованим, тобто він має переслідувати не лише фіскальні, але й соціальні цілі, більш того, останні повинні бути пріоритетними, оскільки вони пов'язані із здоров'ям нації та її культурним розвитком, підтримкою громадського порядку;

– до управління алкогольною галуззю, зокрема, до процесу розробки форм, методів і заходів контролю за нею мають активно залучатися представники бізнесу, які ведуть господарську діяльність у цій сфері. З цього приводу справедливо відмічає А. Н. Тимошин, що відмінною рисою закордонного регулювання алкогольної галузі є проведення збалансованої концепції розвитку і регулювання алкогольного ринку за участю федерального центру, регіонів і бізнес-спільноти, яка закріплена на законодавчому рівні. Алкогольний бізнес за кордоном є досить консолідованим, останнім часом простежується посилення цієї тенденції. Про це свідчить діяльність численних національних, міжрегіональних і міжнародних об'єднань, асоціацій і союзів виробників, дистриб'юторів і продавців алкогольної продукції. Дані професійні об'єднання алкогольного бізнесу взаємодіють з владними структурами і формують національну і міждержавну алкогольну політику, що враховує інтереси держави і бізнесу. Таким чином, відмінною рисою розвитку алкогольного ринку за кордоном є вплив професійних об'єднань алкогольного бізнесу на рішення його численних проблем [298];

– в умовах боротьби із надмірним споживанням населенням алкоголю в країні, можливо, було б доцільним посилити державну монополію на ринку алкогольної продукції, наприклад, запровадити державну монополію на оптовий продаж алкогольних напоїв. Це, з нашої точки зору, має позитивно вплинути на якість та ефективність контролю за оборотом алкогольної продукції та зменшити її несанкціоновану (тіньову) реалізацію;

– посилити боротьбу із самогонварінням;

– створення спеціального органу влади, який би займався питаннями контролю за виробництвом та обігом спирту і алкогольних напоїв, а також розробляв програми профілактики надмірного споживання населенням алкоголю;

– запровадження надійної електронної системи стеження за рухом

(переміщенням) спириту та алкогольних напоїв. Так, наприклад, у державах–членах ЄС також обіг сировини та алкогольної продукції можливий лише через акцизні склади, облік і відпуск на яких здійснюється не за участю представників фіскальних чи інших державних органів, а самостійно суб'єктами господарської діяльності, що мають відповідну ліцензію податкового органу. В державах–членах ЄС за допомогою електронного обміну інформацією відстежується рух від виробника до пунктів продажу алкогольної продукції. Учасники ринку через систему вносять інформацію про факт отримання чи відвантаження продукції, а у разі, якщо від покупця такий факт не підтверджено, то обов'язок сплати відповідної суми акцизу виникає у продавця. Таким чином, участь у тіньовому обігу алкогольних товарів заздалегідь не вигідна господарюючим суб'єктам Євросони, оскільки, крім фінансової відповідальності, вони взагалі можуть втратити право на здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню [51, с. 15].

Далі декілька слід сказати про досвід іноземних країн у сфері контролю за обігом тютюнових виробів. Одразу ж слід відзначити, що сьогодні світова спільнота приділяє дуже багато уваги проблематиці паління. Адже так само як і алкогольний, тютюновий ринок є значним джерелом надходжень до бюджету. Так, наприклад, в Україні з 2009 по 2013 роки роль акцизу в бюджеті збільшилася вдвічі (з 4,3% у 2008 р. до 8,3% у 2013 р.), акцизи на тютюн склали майже 50% усіх акцизних зборів та більше 60% акцизів на товари внутрішнього виробництва. З урахуванням інфляції за п'ять років бюджет отримав 27,7 млрд. грн. додаткових доходів (у середньому 5,5 млрд. грн. додаткових доходів на рік) [50, с. 1–2]. Однак, така надмірна увага усього цивілізованого високорозвиненого світу до питання контролю над тютюном обумовлена перш за все турботою про людське здоров'я. Так, на сьогодні в Європейському Союзі споживання тютюну є найбільшою причиною передчасної смерті, зумовлюючи майже 700 000 смертей щороку. Близько 50% курців помирають передчасно (в середньому на 14 років раніше). Крім того, курці проводять більше років життя в поганому стані

здоров'я. Багато форм раку, серцево-судинні і респіраторні захворювання пов'язані з вживанням тютюну, яке викликає в ЄС більше проблем, ніж алкоголь, наркотики, високий кров'яний тиск, надмірна вага або високий рівень холестерину. Незважаючи на значний прогрес, досягнутий в останні роки (за даними опитувань агенції Євробарометр, поширеність тютюнокуріння в 27 країнах ЄС зменшилася з 32% у 2006 році до 28% у 2012 році і 26% у 2014 році, тобто на 6 відсоткових пунктів, або на 19 відсотків за 8 років), число курців в ЄС залишається високим — 26% від загальної чисельності населення віком 15 років і старше [151]. З метою вдосконалення механізму протидії курінню країни Євросоюзу прийняли різні заходи контролю над тютюном у вигляді законодавчих актів, рекомендацій та інформаційних кампаній. Ці заходи включають в себе:

- регулювання тютюнових виробів на ринку ЄС (наприклад, їх упакування, маркування та інгредієнтів);
- обмеження реклами тютюнових виробів;
- створення вільних від тютюнового диму середовищ;
- податкові заходи і заходи проти незаконної торгівлі;
- кампанії проти куріння [151].

З-поміж усіх нормативних актів, якими регулюється ринок тютюну у ЄС, окремо слід відзначити *Директиву 2014/40/ЄС, яка встановлює єдині мінімальні вимоги до контролю над тютюном у всьому Європейському Союзі. Даний документ передбачає, зокрема, заборону ароматизованих сигарет, зміну маркування пачок (графічні попередження про шкodu куріння будуть займати 65% від поверхні упакування та розміщуватись на обох боках), заборону будь-яких маніпулятивних надписів на пачках сигарет про вміст смол, нікотину і т.п., врегулювання ринку електронних сигарет, посилення контролю за нелегальним обігом сигарет [101].*

В цілому, порівнюючи досвід контролю над тютюном в Україні та зарубіжних країнах, зокрема, тих, що входять до Євросоюзу, можемо говорити про те, що в нашій державі запроваджені основні інструменти,

необхідні для регулювання даної сфери, однак, вони потребують суттєвого вдосконалення, щоб забезпечити високий рівень якості та ефективності контролю у цій галузі. Вважаємо, що у цілях поліпшення національного механізму контролю над тютюном в Україні необхідно врахувати такі позитивні аспекти зарубіжного досвіду у цій сфері:

- щорічне підвищення акцизних ставок на тютюнову продукцію, які сьогодні в Україні значно нижчі, аніж в західноєвропейських державах. Однак, даний процес має бути виваженим і відповідати рівню інфляції в країні та рівню доходів населення відповідно;

- підвищити ефективність боротьби із ринком нелегальних тютюнових виробів. Даний аспект, до речі, тісно пов'язаний із попереднім, адже світовий досвід свідчить про те, що підвищення акцизів на тютюнову продукцію сприяє активізації її нелегальних ринків. Д. Боярчук з цього приводу відмічає, що досвід Німеччини, Великобританії та Ірландії, де найвищі акцизні ставки на тютюн серед європейських країн, показує, що рівень нелегального ринку тютюну залежить від рівня статків громадян. Окрім того, їхній досвід показує, що при надмірному підвищенні акцизів доходи від цього виду податків починають скорочуватися через зростання нелегального ринку. Загальноприйнятим вважається, коли особа змушена використовувати більше 12–13% від денного доходу на одну пачку сигарет [50, с. 12];

- вдосконалення методів протидії форестелінгу, тобто протидія навмисному перевиробництву підакцизних тютюнових виробів у зв'язку із очікуваним підвищенням акцизних ставок. Так, наприклад, у Литві, Латвії та Словенії, коли відбувається збільшення податкової ставки, оптовики несуть відповідальність за оплату різниці: проводиться інвентаризація сигарет, які знаходяться на оптових складах, а потім компанії повинні виплатити уряду загальну різницю податку [151];

- детальна регламентація питання розкриття складу тютюнових виробів, зокрема, чітке визначення кола інгредієнтів, використання яких

забороняється чи має обмежуватися. Також необхідно встановити сувору юридичну відповідальність за відмову від розкриття складу тютюнових виробів;

– приділяти більше уваги контролю за виробництвом та обігом продукції зниженого ризику. На сьогодні регулюючі органи багатьох країн світу, а також різні національні та міжнародні організації охорони здоров'я визнали необхідність створення правової бази щодо продукції, в рекламі про яку містяться заяви про те, що вона нібито знижує ризик виникнення захворювань, спричинених курінням. Нові види продукції, як на основі тютюну, так і на основі нікотину (наприклад, електронні сигарети) й інших компонентів (наприклад, фітосигарети), часто подаються як більш безпечна альтернатива традиційним сигаретам або як ефективні засоби для відмови від куріння [256];

– недопущення впливу представників тютюнового бізнесу у процес реалізації національної тютюнової політики;

– залучення виробників тютюнової продукції до різного роду програм із протидії негативним наслідкам її вживання;

– активна взаємодія органів влади із громадськістю у питанні формування та реалізації національної тютюнової політики.

Резюмуючи проведене у даному підрозділі дослідження, можемо зробити висновок про те, що сьогодні провідними країнами світу напрацьовано доволі потужну базу знань і досвіду щодо того, яким має бути контроль над ринками алкогольної і тютюнової продукції. Використання цього позитивного досвіду в нашій державі має суттєво підвищити рівень якості, ефективності та дієвості контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольної і тютюнової продукції. Необхідний потенціал для реалізації відповідних заходів у цих сферах в Україні є, однак, для того, що його ефективно використати, потрібно, щоб влада проявила сильну політичну волю і вдалася до впровадження активних практичних заходів, а не декларування своїх намірів, як це робиться найчастіше.

3.2. Удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

У попередньому підрозділі, досліджуючи досвід іноземних країн в частині контролю національними ринками алкогольної та тютюнової продукції, ми зазначали, що в цілому політичний курс нашої держави у цій сфері відповідає існуючим світовим тенденціям. Однак, це не означає, що наш державний механізм контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є ідеальним — він має цілий ряд недоліків, які негативним чином позначаються на якості та ефективності його функціонування і виконання своїх завдань. На необхідності вдосконалення контролю за виробництвом та обігом алкогольної і тютюнової продукції неодноразово наголошували як науковці, так політичні діячі та представники інститутів громадянського суспільства. Так, наприклад, С. С. Брехов, досліджуючи напрями вдосконалення системи контролю за обігом спирту та алкогольних напоїв в Україні, відмічає, що неефективність системи контролю за обігом спирту та алкогольних напоїв є основною проблемою та такою, що утворює ряд похідних проблем та недоліків в адмініструванні цього виду акцизу. Необхідність удосконалення системи контролю за обігом алкогольної продукції є постійним предметом дискусій щодо:

- посилення державного регулювання ринку алкогольних товарів;
- необхідності додаткового регулювання коньячного сегменту;
- виробництва алкогольних напоїв через відсутність державної монополії на виробництво коньячних спиртів;
- доцільності збереження державної монополії на виробництво спирту (вважається, що такий спирт є основою тіньового ринку);
- впровадження системи наскрізного моніторингу руху підакцизних товарів [51, с. 15].

П. М. Пальчук у своїх працях зазначає, що на сучасному етапі розвитку

економічних відносин в Україні сфера обігу алкогольної продукції потребує постійної уваги з боку держави, оскільки ринкові механізми не завжди виявляються спроможними забезпечити саморегулювання сфери обігу алкогольної продукції. Таким чином, необхідно запровадження спеціальних публічно-правових засобів контролю щодо обігу алкогольної продукції, в першу чергу — інституту ліцензування. Проте, незважаючи на постійне вдосконалення законодавства України, механізм ліцензування торгівлі алкогольними напоями залишається недосконалим. Отже, існує необхідність розробки теоретичних і методологічних основ ліцензування обігу алкогольної продукції в Україні, вибору оптимального механізму державного впливу на алкогольну сферу [218, с. 151–152].

Слабкий контроль з боку держави у досліджуваних сферах сприяє, як пише Л. І. Комарницька, незаконному виробництву та обігу у значних обсягах спирту, алкогольних напоїв й тютюнових виробів, що є одним із каналів відтоку грошових коштів до тіньового сектора економіки. Це, у свою чергу, виливається у недоотримання бюджетом значних сум коштів від акцизного оподаткування [136, с. 95].

К. С. Красовський, Т. І. Андрєєва, А. П. Скіпальський, аналізуючи державну політику контролю над тютюном в Україні, звертають увагу на те, що наразі в Україні відсутні навіть формальні документи про державну стратегію, програми або заходи в сфері контролю над тютюном. Немає жодного органу чи координаційного механізму, а також державного фінансування заходів контролю над тютюном. Всі заходи, які здійснювалися останніми роками, були проведені під тиском міжнародних організацій та при фінансуванні з міжнародних джерел [151].

О. С. Заклекта-Берестовенко та А. Я. Кізима пишуть, що нині недостатня ефективність системи контролю за обігом алкогольних напоїв породжує низку соціально значимих проблем та суттєво послаблює регулююче значення акцизного податку [114, с. 178].

Г. В. Даценко, М. Л. Маньківська та інші дослідники акцентують увагу

на тому, що відсутність якісного та дієвого контролю за підакцизними товарами сприяє насиченню ринку контрабандною продукцією, тобто ввезенню підакцизних товарів поза митним контролем; здійсненню «псевдоекспорту» підакцизних товарів. Крім того, досить частими у досліджуваній сфері відносин є такі протиправні дії як декларування товарів на фіктивні фірми; заниження митної вартості імпортованих товарів; переміщення товарів з фіктивними документами; використання підроблених марок акцизного податку та ін. [167, с. 253–254; 77].

За висловом А. Скіпальського, Голови правління ГО «Центр громадянського представництва «ЖИТТЯ», вперше за останні роки в Україні не зменшилася поширеність куріння та не зменшилося споживання сигарет навіть на фоні гіперінфляції, економічної кризи та зниження рівня доходів громадян. Це пояснюється перш за все тим, що у 2015 році влада не реалізувала жодного ефективного заходу, який би посилив контроль над тютюном. Окрім того, тютюнові компанії грали у цінові війни, занижуючи вартість тютюнових виробів, що зробило сигарети ще більш доступними. Потрібно ставити нові завдання та визначати стратегію у боротьбі із убивцею № 1 у світі — тютюном», — пояснив необхідність проголошення Маніфесту керівник Українського центру контролю над тютюном ГО «Життя» Андрій Скіпальський [304; 54].

Колегія Рахункової палати, розглянувши результати перевірки обґрунтованості планування та результативності контролю за повнотою нарахування і своєчасності надходжень акцизного податку з тютюну і тютюнових виробів до Державного бюджету України за 2012–2013 роки і I півріччя 2014 року, констатувала, що на сьогодні в Україні не створено цілісної системи державного контролю за виробництвом і обігом тютюнової сировини, тютюну і тютюнових виробів, їх обліку і оподаткування акцизним податком. Збільшення надходжень цього податку відбувалося в основному за рахунок підвищення його ставок та інфляційних процесів. Обсяги виробництва тютюну і тютюнових виробів зменшилися на 10%. Проведена

перевірка засвідчила, що запроваджені форми звітності про нарахування і сплату акцизного податку, виробництво, придбання і реалізацію тютюнових виробів, результативність контрольно-перевірочної діяльності є недосконалими і не дають повноцінної інформації для аналізу і прийняття управлінських рішень. За відсутності належного контролю з боку контролюючих і правоохоронних органів спостерігається зростання незаконного виробництва і обігу сигарет. Встановлено, що обсяги нелегальної торгівлі тютюновими виробами практично не аналізуються відповідними органами державної влади. Як показують матеріали контрольного заходу, протягом 2012–2013 років тіньовий ринок сигарет досяг понад 9% внутрішнього ринку. В цих умовах резерв надходжень до державного бюджету у 2013 році тільки по акцизному податку становив майже 1,4 млрд. гривень. Досі не сформоване дієве правове поле, не створений цілісний механізм регулювання виробництва і обігу тютюну і тютюнових виробів, їх оподаткування і контролю за надходженням платежів, зокрема, не відповідає світовому досвіду визначений в Україні механізм ліцензування виробництва тютюну та тютюнових виробів і торгівлі ними [86].

Одним із основних елементів у механізмі контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, який потребує удосконалення, є його нормативно-правова база, що характеризується наявністю у ній протиріч, прогалин, нечіткостей та інших проблемних аспектів, усунення яких забезпечить більш якісний, змістовний, ретельний та дієвий контроль за національним алкогольним і тютюновим ринками. Крім того, вдосконалення адміністративно-правового підґрунтя здійснення зазначеного контролю необхідно й для того, щоб гарантувати законність, об'єктивність та доцільність останнього. Адже будь-який соціальний контроль у тій чи іншій мірі пов'язаний із втручанням у діяльність, відносини, щодо яких здійснюється контроль. Встановлюючи ж чіткі та зрозумілі, змістовні та такі, що не суперечать один одному, офіційні правила

поведінки (правові норми), держава зобов'язує суб'єктів контролю діяти конкретним чином та у визначених межах і порядку, за порушення яких вони несуть відповідну юридичну відповідальність.

Перш за все, у контексті досліджуваного у даному підрозділі питання ми хотіли б звернути увагу на те, що необхідно в цілому привести законодавство, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, у відповідність із міжнародними правовими документами. З цього приводу справедливо зазначають О. С. Заклекта-Берестовенко та А. Я. Кізима, що актуальними на сьогодні залишаються питання адаптації національного податкового законодавства до законодавства Європейського Союзу в частині встановлення та використання специфічних акцизів. У межах ЄС гармонізовано справляння акцизних зборів із таких груп товарів: тютюнових виробів, спирту та алкогольних напоїв, нафтопродуктів та енергопродуктів. Проблема наближення нормативно-правового підґрунтя вітчизняного акцизного оподаткування до стандартів Європейського Союзу, відмічають дослідники, перш за все полягає у дилемі визначення оптимального розміру ставки податку на окремі групи підакцизних товарів. Адже підвищення акцизів є ефективним інструментом наповнення бюджету та зниження рівня виробництва і споживання суспільно небезпечних товарів [114, с. 177].

Гармонізація українського «алкогольного» та «тютюнового» законодавства із відповідними вимогами і стандартами, що прийняті у ЄС, необхідна тому, що:

- по-перше, наша держава прагне інтегруватися до високорозвиненої європейської спільноти;
- по-друге, законодавчі вимоги у країнах ЄС щодо функціонування ринків алкогольної та тютюну є більш жорсткими, змістовними та деталізованими;
- по-третє, наближення вітчизняного законодавства до європейського забезпечить встановлення єдиної системи вимог до

алкогольної та тютюнової продукції, що, у свою чергу, сприятиме більш ефективній взаємодії вітчизняних контролюючих органів із відповідними органами країн ЄС з питань контролю у зазначених сферах.

В якості прикладу можна відзначити Директиву 2014/40/Євросоюз Європейського Парламенту і Ради від 3 квітня 2014 року про зближення законів, підзаконних та адміністративних положень держав–членів стосовно виробництва, представлення та продажу тютюну й пов'язаної з ним продукції та про скасування Директиви 2001/37/ЄС. Метою цієї директиви є зближення законів, підзаконних та адміністративних положень держав–членів стосовно:

- інгредієнтів і викидів тютюнової продукції і пов'язаних із цим зобов'язань повідомляти про них, у тому числі про максимальні рівні викидів смол, нікотину і чадного газу для сигарет;

- певних аспектів маркування і пакування тютюнової продукції, у тому числі попередження про загрози для здоров'я на упаковках і пачках тютюнової продукції, тощо;

- заборони розміщувати на ринку тютюн для вживання через ротову порожнину;

- транскордонних дистанційних продажів тютюнової продукції;

- зобов'язання повідомляти про нову тютюнову продукцію, що з'являється;

- розміщення на ринку і маркування певної продукції, пов'язаної з тютюновою продукцією, а саме електронних сигарет і змінних картриджів до них, а також трав'яної продукції для куріння, з метою сприяння належному функціонуванню внутрішнього ринку тютюнової і пов'язаної з нею продукції, беручи за основу високий рівень захисту здоров'я людини, особливо молоді, а також дотримання зобов'язань Союзу за рамковою Конвенцією ВООЗ з контролю над тютюном (РККТ) [257, с. 30–31].

Далі, вважаємо, що з метою вдосконалення правової бази контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів необхідно розробити відповідні концептуальні та стратегічні документи

щодо проведення державної політики у сфері контролю за алкоголем та тютюном. У даних документах необхідно: визначити ключові проблеми, що наразі існують у даних галузях, та основні напрямки їх розв'язання; сформулювати найбільш принципові (засадничі) організаційно-правові аспекти зазначеного контролю; означити коло найважливіших заходів, які необхідно реалізувати з метою вдосконалення контролю за ринками алкоголю та тютюну. На сьогодні із таких документів у нашій державі діє тільки Постанова КМУ «Про затвердження Концепції державної політики у сфері здійснення контролю над тютюном» від 21.06.2001 р. № 667, однак, і вона потребує перегляду та оновлення, оскільки була прийнята ще 15 років тому.

Наступним важливим заходом з метою вдосконалення контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є закріплення у законі норм про використання електронних акцизних марок. Наразі, відповідно до норм Податкового кодексу України, марка акцизного податку — це спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів. Здійснюється маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів — наклеювання марки акцизного податку на пляшку (упаковку) алкогольного напою чи пачку (упаковку) тютюнового виробу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України щодо виробництва, зберігання та продажу марок акцизного податку [228]. Запровадження ж електронної акцизної марки передбачає маркування підакцизних товарів, зокрема, алкогольної та тютюнової продукції, шляхом нанесення на кожну її одиницю цифрових кодів. Слід відмітити, що мова про запровадження саме такого методу маркування алкогольних та тютюнових виробів ведеться вже декілька років. Так, у 2014 році тодішній Прем'єр-міністр України А. Яценюк наголошував на тому, що статистика свідчить про неефективність паперових акцизних марок. Кольорові папірці, навіть з високим рівнем захисту, не

з змогли захистити вітчизняний тютюновий і алкогольний ринок від підробок. Скажімо, частка тіньової продукції на тютюновому ринку України у 2013 році перевищила 10%. Через що держава втратила понад 1,5 мільярда гривень податкових надходжень. Чималими є втрати держави і від продажу нелегального алкоголю. Паперові акцизні марки активно підробляють. Наприклад, лише у Харкові восени 2013 р. підробних було вилучено аж 10 мільйонів, а також 5 типографських станків, на яких ці марки виробляли [308]. За даними TNS Україна, держава сьогодні недоотримує податки від продажу понад 6,7 млрд. сигарет (4,7 млрд — контрабанда, 2,0 млрд — фальсифікат). При загальному споживанні 76,8 млрд шт. скарбницю щорічно оминає понад 2 млрд грн. акцизу і ПДВ. При цьому, виробники витрачають ще 500 млн. грн. на паперові марки, ціна яких продовжує неухильно рости, збільшуючи ціну сигарет і, відповідно, доходи нелегалів [258].

О. Рогоза пише, що існуюча система наклеювання виробниками акцизних марок та їх здачі фіскалам, у разі якщо ці марки прийшли в непридатний стан, — звітність кам'яного віку. Така строгість, що межує з божевіллям, на жаль, не рятує. Та й самі акцизні марки, розклеєні на пляшки з алкоголем і пачки сигарет, практично втратили свою захисну функцію. За останні чотири роки нелегальний ринок тютюнових виробів зріс з 2,5% до 8,8%. Близько 50% алкоголю теж благополучно перебуває в «тіні». Коли акциз становить 50–60% від вартості виробу, для контрабандистів і фальсифікаторів не складає труднощів підробити акцизну марку або навіть роздобути легальну. В умовах тотальної корупції цей атрибут, який легалізує товар, давно не дефіцит [258].

Справедливим буде відмітити, що практика використання цифрових кодів для маркування підакцизних товарів в Україні вже є, вона має позитивний результат. З 2013 року в нашій державі триває тестування електронної технології Codentify. Зокрема, систему Codentify наразі добровільно використовують деякі виробники тютюнових виробів.

Результати використання нової системи досить оптимістичні. За даними Державної фіскальної служби, за січень–березень 2015 р. обсяг сплаченого акцизу з тютюнових виробів зріс на 18,5% або майже на 700 млн. грн. І це при тому, що обсяг реалізованої тютюнової продукції в Україні впав на 594 млн. шт. (або на 4,7%). За словами експертів, на даний момент багато країн Євросоюзу також поступово переходять на електронну акцизну марку. В цьому процесі Україна — не виняток. І позитивні результати поки добровільного використання системи Codentify на тютюновому ринку дають підстави стверджувати, що в разі офіційного введення електронної акцизної марки Україні вдасться серйозно скоротити частку підробленої, контрабандної продукції, особливо на ринку тютюнових виробів, де частка тіньової продукції перевищує 10% ринку [98].

Система Codentify — це інноваційна і повністю цифрова технологія, яка одночасно поєднує в собі можливість, по-перше, контролю за обсягами виробництва та продажу тютюнових і алкогольних виробів, по-друге, контролю за повнотою нарахування і сплати акцизів, по-третє, цю систему можна використовувати для підтвердження легальності продукції та моніторингу її обігу. Codentify — це 12-символьний код із літер і цифр, який наносять на продукцію. У кожному коді зашифровано інформацію про товар: найменування, дата, час і місце виробництва, виробнича лінія, максимальна роздрібна ціна, сума нарахованого акцизу, тощо. Ці коди — унікальні, їх генерують безпосередньо в процесі виробництва, а тому вкрасти чи прорахувати їх наперед неможливо [308]. Перевага системи Codentify полягає також й у тому, що вона передбачає існування Централізованої інформаційної системи, в якій мають бути авторизовані усі виробничі лінії й за допомогою якої можна буде прослідкувати весь маршрут переміщення тютюнових і алкогольних виробів — від виробника до оптових та роздрібних мереж торгівлі. Представники контролюючих органів матимуть можливість будь-якої миті перевірити легальність та обсяги виробництва товарів у режимі онлайн. Передбачено і автоматизовану систему моніторингу обігу

продукції — через веб-сайт, електрону пошту, гарячу лінію чи sms-повідомлення [308].

Також, на нашу думку, враховуючи нинішній рівень розвитку та поширеності інформаційно-комунікаційних технологій, перспективним та дієвим засобом контролю за легальністю алкогольної та (або) тютюнової продукції є нанесення на неї QR-кодів, які дають змогу кожній особі за допомогою смартфона із камерою та встановленої на нього спеціальної програми, що є, до речі, безкоштовною, миттєво з'ясувати основну інформацію про товар.

Наступним аспектом, на який би ми хотіли звернути увагу у межах даного підрозділу, є порядок ведення реєстру товарно-транспортних накладних, який є спеціалізованою електронною базою даних, що містить інформацію товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв з їх реєстраційними номерами та використовується з метою здійснення контролю за переміщенням митною територією України спирту етилового та алкогольних напоїв [239]. Згідно із чинним законодавством, а саме Податковим кодексом України та Постановою КМУ «Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв і Порядку ведення Єдиного державного реєстру витратомірів-лічильників обсягу виробленого спирту етилового» від 09.10.2013 р. № 806, товарно-транспортна накладна є основним документом, що підтверджує законність перевезень спирту та (або) алкогольних напоїв. Так, відповідно до статті 230, під час відвантаження горілки та лікеро-горілчаних виробів заповнюється товарно-транспортна накладна, зареєстрована в Єдиному реєстрі товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв, в якій представник контролюючого органу на акцизному складі робить відмітку про погодження відпуску шляхом проставляння штампа «Виїзд дозволено» та особистого підпису, зазначення часу виїзду з акцизного складу та показників пробігу

транспортного засобу, а також здійснює запис у журналі реєстрації відвантаження горілки та лікєро-горілочаних виробів. Усі документи, які є підставою для відпуску спирту етилового, горілки та лікєро-горілочаних виробів, обов'язково перевіряються представником контролюючого органу на акцизному складі. Під час ввезення горілки та лікєро-горілочаних виробів на акцизний склад представник контролюючого органу робить відмітку на товарно-транспортній накладній, зареєстрованій в Єдиному реєстрі товарно-транспортних накладних на переміщення спирту та алкогольних напоїв, про погодження їх ввезення шляхом проставлення штампа «В'їзд дозволено» і особистого підпису, зазначення часу в'їзду на акцизний склад та показників пробігу транспортного засобу, а також здійснює запис в журналі реєстрації отримання горілки та лікєро-горілочаних виробів [228]. У тій же статті 230 ПК України прямо встановлено, що транспортування спирту етилового, горілки та лікєро-горілочаних виробів, відвантажених з акцизного складу підприємства, на якому виробляються спирт етиловий, горілка та лікєро-горілочані вироби, без товарно-транспортних накладних, зареєстрованих в Єдиному реєстрі товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв, з відміткою представника контролюючого органу на акцизному складі, забороняється [228].

До реєстру вносяться наступні дані:

- товарно-транспортна накладна з реєстраційним номером, відмітка представника контролюючого органу на акцизному складі про відправлення з такого складу (доставляння до нього) спирту етилового та алкогольних напоїв;
- інформація про осіб, які мають доступ до реєстру [239].

Зазначені законодавчі положення свідчать про те, що до реєстру вносяться тільки ті товарно-транспортні накладні, які пов'язані із ввезенням або вивезенням алкогольної продукції із акцизних складів. А отже, переміщення товарів цього роду у оптово-роздрібній мережі вже не зазнає такого ретельного контролю з боку компетентних органів влади. Така

ситуація, на нашу думку, пояснюється перш за все тим, що суб'єктом сплати акцизного податку є виробник спирту та алкогольних напоїв, а не особи, що її реалізують кінцевому споживачу, а тому для влади найбільший інтерес становить саме контроль за алкогольною продукцією, яка зберігається в акцизних складах, ввозиться, вивозиться із них. Такий підхід сприяє процвітанню тіньового алкогольного ринку в оптово-роздрібній мережі. Вважаємо, що до електронної системи мають вноситися дані про кожний випадок переміщення алкогольної продукції аж до моменту її реалізації кінцевому споживачу. Звісно ж, тут слід відмітити, що за умови повноцінного введення вище загаданого цифрового маркування підакцизної продукції необхідності у цьому не буде, оскільки електронні акцизні марки дозволятимуть відслідковувати увесь ланцюг обороту такого роду товару.

Не можемо не звернути увагу й на те, що з метою вирішення вище означеного проблемного питання, а саме значний обсяг нелегальної алкогольної та тютюнової продукції у оптово-роздрібній торгівлі, було б доречним внести відповідні зміни до законодавства щодо державної монополії у сфері виробництва та продажу алкогольної продукції. Йдеться про необхідність запровадження державної монополії не лише на виробництво спирту, але й на розподіл лікєро-горілкової продукції, тобто закріплення за державою монопольного права на здійснення оптово-роздрібної торгівлі товарами зазначеної категорії. Такий підхід дозволить не лише посилити контроль за законністю виробництва та обігу спирту та алкогольних напоїв, але й більш ефективно регулювати рівень їх споживання населенням, про що яскраво свідчить практика іноземних країн, розглянута нами у попередньому підрозділі.

Далі, переконані, що необхідно внести відповідні поправки до КУпАП, а саме до його статті 156, зміст якої не в повній мірі відповідає Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР. Так, у зазначеній статті 156 «Порушення правил

торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами» закріплено, що відповідальність за цією статтею настає за наступні дії: роздрібна або оптова, включаючи імпорт або експорт, торгівля спиртом етиловим, коньячним або плодовим або роздрібна торгівля алкогольними напоями чи тютюновими виробами без наявності ліцензії або без марок акцизного збору чи з підробленими марками цього збору; порушення працівником підприємства (організації) торгівлі або громадського харчування правил торгівлі пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами, а саме: торгівля пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями або тютюновими виробами в приміщеннях або на територіях, заборонених законом, або в інших місцях, визначених рішенням відповідного органу місцевого самоврядування, як таких, де роздрібна торгівля пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями або тютюновими виробами заборонена, а так само торгівля пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями або тютюновими виробами через торгові автомати чи неповнолітніми особами, а також продаж пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв або тютюнових виробів особі, яка не досягла 18 років, або продаж тютюнових виробів в упаковках, що містять менш як 20 сигарет або цигарок, чи поштучно (крім сигар); торгівля пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями або тютюновими виробами з рук; дії, передбачені частиною першою чи третьою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення [131]. Як видно, у частині 2 статті 156 КУпАП перелічуються заборони, викладені у статті 15-3 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», однак, вони викладені не у повному обсягу. Тому вважаємо, що було б доречніше відмовитися від такого формулювання частини 2 статті 156 КУпАП та просто

закріпити у ній, що у разі порушення особою обмежень, передбачених у статті 15-3 зазначеного закону, до неї застосовуються відповідні стягнення.

Ще одним важливим кроком на шляху посилення контролю за обігом алкогольних напоїв, на нашу думку, є законодавча заборона їх продажу у вечірній та нічний час, а також продаж такої продукції на території автозаправних станцій.

Також, на наше переконання, необхідно у законодавстві чітко закріпити відповідальність із конкретизацією характеру і розміру санкцій за ненадання контролюючим органам у визначений у законі термін інформації про інгредієнти тютюнових виробів. Адже сьогодні закон закріплює обов'язок суб'єктів здійснювати такі дії, однак, не містить положень про наслідки їх невиконання. Крім того, необхідно вдосконалити законодавчий перелік заборон та обмежень щодо використання певних категорій інгредієнтів у тютюнових виробах. Зокрема, необхідно заборони та обмежити: 1) ті інгредієнти, які можуть використовуватися для підвищення смакової привабливості тютюнових виробів; 2) інгредієнти з фарбуючими властивостями; 3) інгредієнти, які можуть створювати враження, що вони корисні для здоров'я, такі як вітаміни, фрукти та овочі; 4) інгредієнти, які асоціюються з бадьорістю, такі як кофеїн та інші стимулятори. В Україні на даний час використання всіх перелічених груп інгредієнтів не регулюється [151].

І останній момент, на який би ми хотіли звернути увагу у даному контексті, — необхідність посилення ефективності взаємодії органів влади між собою, з громадськістю та бізнесом із питань вдосконалення державної політики щодо контролю за алкогольним та тютюновим ринками. Для того, щоб така взаємодія була конструктивною та продуктивною, а також не перетворилася на механізм просування бізнес колами своїх комерційних інтересів, необхідно розробити відповідне правове підґрунтя, яке б визначало основні цілі, завдання, принципи, напрямки та форми співробітництва із зазначених питань, тобто встановлювало пріоритети, порядок і межі його

організації та здійснення.

Розглянуте нами у даному підрозділі коло проблемних питань у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів не є виключним, однак, навіть їх змістовне вирішення нормотворцем має суттєво посприяти підвищенню рівня якості й ефективності зазначеного контролю.

3.3. Поняття та види критеріїв оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Важливим моментом на шляху вдосконалення державного контролю за виробництвом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є визначення критеріїв, за якими має відбуватися оцінювання його якості та ефективності. На обов'язковості та надзвичайній важливості здійснення оцінювання державно-владної діяльності, як в цілому, так і в окремих сферах та за певними напрямками, неодноразово наголошувала ціла низка дослідників. Так, Л. Пал у контексті аналізу політичної діяльності відмічає, що оцінювання її результатів є вирішальним чинником у визначенні того, чи досягла певна програма своїх цілей. Оцінювання має відповісти на питання про те, чи політика або програма змінює становище на краще, чи має позитивний вплив [217, с. 85]. І. Кравчук пише, що оцінювання є мотивуючим фактором для державних службовців і державних інституцій. Однак, підкреслює дослідниця, наразі в нашій країні воно не використовується для належного впровадження та вдосконалення політики. Можна стверджувати, що оцінювання державної політики в Україні функціонує фрагментарно [150]. А. В. Кірмач, розмірковуючи про оцінювання діяльності державних службовців, акцентує увагу на тому, що упорядкування та удосконалення проходження державної служби є

неможливими без періодичного оцінювання діяльності державного службовця. Більш того, процедури атестації або оцінювання діяльності державних службовців мають важливе значення для просування державних службовців, тобто здійснення ними службової кар'єри, що свідчить про актуальність цього елементу проходження державної служби та необхідність його детального дослідження [150, с. 175]. І. О. Драган зазначає, що удосконалення системи адміністративних послуг, які надаються органами влади населенню, вимагає впровадження чітких стандартів щодо оцінювання якості надання адміністративних послуг населенню [95]. З позиції, яку висловлює О. М. Сукач, процес оцінювання програм сприяє розумінню шляхів вимірювання результату, дає можливість відслідковувати непередбачені результати та надає інформацію, що може бути використана для уточнення мети програми, її вдосконалення, покращення результатів [288, с. 155]. А. А. Бова, розмірковуючи про оцінювання діяльності поліції, робить висновок про те, що воно має істотне значення для управлінської діяльності — прийняття рішення стосовно найбільш проблемних регіонів, поліпшення ситуації в них, розстановки кадрів, заохочення персоналу, тощо [33]. Я. В. Бережний у своїх працях акцентує увагу на тому, що подальшого дослідження потребує вирішення проблеми розробки алгоритмів використання оцінювання як компонента стратегічного планування в державному управлінні [31]. Л. Лисакова справедливо звертає увагу на те, що такий вид діяльності як державне управління завжди повинен передбачати одним зі своїх етапів оцінювання, яке належить до багатоаспектних, суперечливих і, водночас, дуже відповідальних. Оцінювання надає можливість удосконалити внутрішній розвиток, сприяє демократизації державного управління, воно є дієвим інструментом державного управління та підтримки управлінських рішень. Наразі необхідність і значення оцінювання державно-управлінської діяльності є доведеними. При цьому, автор підкреслює, що актуальним і не до кінця вирішеним залишається питання класифікації видів оцінювання державно-

управлінської діяльності [161].

Н. В. Шевченко у контексті дослідження фінансового контролю пише, що з метою підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами необхідна наявність сукупності факторів, одним з яких є створення повноцінної системи державного фінансового контролю. Багато негативних моментів у розвитку економіки України (нецільове використання державних коштів, криза бюджетної та податкової систем, відтік капіталу за кордон, тощо) переконливо продемонстрували, що економічній системі об'єктивно необхідний фінансовий контроль з боку держави, а також в сучасних умовах повинна зрости його роль. Разом із тим, наголошує науковець, ефективність і самого фінансового контролю потребує оцінки. Тому необхідна розробка комплексної науково-обґрунтованої методики оцінки ефективності державного фінансового контролю, результати якої сприятимуть забезпеченню неупередженою інформацією усіх зацікавлених осіб [330]. Д. В. Сухінін наголошує, що оцінювання є тим засобом, який дозволяє визначити ефективність роботи влади: якісне та кількісне порівняння очікуваних результатів з отриманими дозволяє таким чином визначити як успіхи, так і недоліки роботи органів місцевої влади з надання послуг, що є основним видом їх діяльності [290]. Оцінювання якості послуг дослідник пропонує розглядати як дослідження, яке визначає стан виконання та наслідки надання послуги за якісними та кількісними показниками, відповідність встановлених цілей результатам, а також результативність, продуктивність та ефективність надання послуг та діяльності влади [290].

За своєю сутністю оцінювання являє собою систематичний процес порівняння діяльності та/чи результатів виконання програми або політики із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення необхідних адміністративних чи політичних змін [99, с. 504]. Л. Л. Приходченко підкреслює, що в системі органів публічної влади оцінювання є аналітичною діяльністю, спрямованою на збір, аналіз, тлумачення та передавання інформації про економічність, ефективність,

результативність політики, програм, проектів, які здійснюються з метою поліпшення соціальних умов. Оцінювання має бути систематичним та об'єктивним, оскільки спрямоване на заплановані, поточні або завершені управлінські впливи і стосується процесу визначення цінності або значущості діяльності, політики чи програми [99, с. 504].

З точки зору Я. В. Бережного, оцінювання надає знання стосовно розходжень між очікуваною й реальною дієвістю політики, що допомагає виробникам політики на етапі оцінювання політики процесу вироблення політики [31]. Дослідник підкреслює, що у державному управлінні оцінювання як одна зі складових адміністративного контролю є систематичним висвітленням останнього. Воно має ознаки опосередкованого державного втручання, що за своєю природою є інституційним і безпосередньо пов'язаним з процесами адміністрування, а тому залишається основним компонентом стратегічного планування як механізму здійснення адміністративної та управлінської діяльності. Використання оцінювання робить процес стратегічного планування упорядкованішим і дає змогу більшій кількості людей брати в ньому участь. Систематичне оцінювання дає змогу належно інтегрувати різні частини процесу і, як наслідок, підводить організацію до стратегічного менеджменту, а не лише до стратегічного планування [31].

Отже, враховуючи вищезазначене, оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів є дуже важливим засобом управління цим контролем. В ході оцінювання відбувається зіставлення отриманих внаслідок здійснюваного контролю результатів із запланованими, порівняння стану об'єкта і предмета контролю до та після реалізації контрольних заходів. На підставі цього можна зробити висновок про результативність, ефективність та дієвість контролю, виявити його позитивні моменти та проблемні аспекти, означити нові напрямки, форми та методи реалізації заходів контролю, а також встановити доцільність існування та зміни (посилення чи послаблення) вже існуючих.

Однак, для того, щоб саме оцінювання було змістовним та якісним, воно має здійснюватися на підставі відповідних критеріїв. У даному контексті доречно буде навести думку О. О. Бабінової, яка пише, що одним із шляхів, що забезпечують ефективність та прозорість діяльності органів влади, є критерії оцінки ефективності їх діяльності [26, с. 73].

У тлумачних словниках української мови термін критерій (від лат. *critterium* — розрізнення; грец. *kriterion* — засіб для роздумів, судження) визначається як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось.

У науковій літературі також пропонується ряд точок зору щодо розуміння сутності та призначення критеріїв. Так, В. П. Тронь розуміє критерій як мірило, вимірювання показників якості, діяльності, функціонування, структури, ефективності, ієрархії, тощо; цінності або стандарти, якими керуються, коли ухвалюють рішення або аргументують думки, вчинки у сфері державного управління. Дослідник відмічає, що правильно обраний критерій повинен відповідати таким вимогам як: критичність, тобто критерій повинен бути чутливим до зміни альтернатив, які він оцінює; повнота, тобто здатним визначати ступінь досягнення загальної мети, охоплювати всі важливі аспекти проблеми, мати інтегральний характер; вимірність, тобто бути або кількістю (мати розмірність), або якістю (порівняння в чомусь), бажано, щоб ці чинники визначалися без суттєвих затрат часу, фінансів і зусиль; дієвість, коли головним у виборі є дія, то і критерій повинен слугувати цій меті, але треба не забувати про багато питань нетехнічного характеру, які можуть зробити вибір критерію неідеальним з міркувань політичних, соціальних, моральних, тощо; і, нарешті, розмірність критерію [99, с. 357].

А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко пишуть, що критерії ефективності становлять собою ознаки, сторони, прояви управління, аналізуючи які, можна визначати рівень і якість управління, його відповідність потребам та інтересам суспільства. Критерії загальної соціальної ефективності державного управління — це ті, які дають

можливість бачити і, бажано, вимірювати досягнутий через державне управління рівень задоволення назрілих потреб, інтересів і цілей суспільства, окремої соціальної групи, конкретної особи [81, с. 153]. О. О. Салієнко у контексті аналізу оцінювання ефективності взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади зазначає, що критерії ефективності механізму взаємодії є єдиним засобом оцінки системи взаємних відносин і сукупності процесів у співпраці між парламентом та урядом. Критерії ефективності механізму взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади — це якісна сторона отриманого результату [265, с. 294].

В. Д. Бакуменко визначив критерії управління як мірила оцінки, найбільш істотні, часто комплексні показники, що дають змогу визначити, класифікувати, оцінити ті чи інші значущі аспекти управлінської діяльності. Критерії управління, як пише автор, характеризують ту чи іншу якість управління, можуть бути вибрані з позицій окремо взятого індивіда, групових інтересів, інтересів усього суспільства [99, с. 357]. Також В. Д. Бакуменко визначає поняття критеріїв успішності управління — це поширені у світі показники, які в комплексі отримали назву три «Е» (за першими літерами англійських слів): результативність (effectiveness) — характеризує дієвість, досягнення, ступінь завершення системою необхідної роботи й реалізації запланованих цілей; ефективність (efficiency) — співвідношення між продуктом у вигляді товарів (послуг) та ресурсами, використаними для їх виробництва; економічність (economy) — характеристика вартості ресурсів, витрачених на діяльність, з огляду на відповідну якість [99, с. 357].

В. М. Єрохін, аналізуючи проблематику ефективності адміністративно-правового регулювання алкогольного ринку, з приводу критеріїв зазначає, що вони являють собою ознаки, на підставі яких формується оцінка якості економічного об'єкта, процесу, мірило такої оцінки. Критерії ефективності характеризують рівень ефективності системи. Критерій — засіб для оціночного судження, конкретна ознака, на основі якої проводиться оцінка

або класифікація чого-небудь, визначається значимість або незначущість чогось, стан об'єкта [100, с. 116]. Дослідник справедливо відмічає, що слід розрізняти критерії та показник. Останні — це дані, за якими можна судити про розвиток, протікання, стан чого-небудь. Критерії позначають об'єктивну спрямованість ефективності, а показники оцінюють її рівень. Критерії мають нормативний характер, а показники фіксують досягнутий рівень і вказують кількісні характеристики — максимальні, середні, низькі [100, с. 116].

Л. Л. Приходченко веде мову про критерії ефективності державного управління, які він характеризує як підставу для оцінки якісної, сутнісної характеристики управлінської діяльності окремого посадовця чи органу влади в цілому. Критерії ефективності застосовуються до засобів і форм досягнення поставленої мети. В державному управлінні критерії ефективності державного управління є мірою досягнення об'єктом управління бажаного стану, слугують для оцінки рівня і якості надання послуг, їх відповідності потребам суспільства. Критерії ефективності державного управління віддзеркалюють співвідношення між отриманими соціальними продуктами (задоволенням потреб) та витратами на їх досягнення [99, с. 358].

О. А. Шевчук, досліджуючи питання критеріїв оцінки ефективності державного фінансового контролю, відмічає, що критерій у даному випадку є засобом оцінки і порівняння різних варіантів функціонування контрольної системи, виступає як узагальнюючий результат взаємодії її елементів [331]. Погоджуючись із думкою, яку висловлює Н. Шевченко, автор вважає, що критерій оцінки ефективності державного фінансового контролю — це забезпечення максимізації відношення отриманого результату від здійснення контрольних заходів до понесених витрат (часу, матеріальних і трудових ресурсів, грошових коштів) при одночасній максимізації кількості виявлених правопорушень та мінімізації різниці між виявленим та фактично відшкодованим державі обсягом збитків за результатами перевірок. Такий підхід, на думку дослідників, дозволяє надати комплексну трьохкомпонентну

оцінку ефективності державного фінансового контролю шляхом узгодження оцінок: економічної доцільності заходів державного фінансового контролю, їх результативності (за обсягом виявлених правопорушень), а також дієвості (за відповідністю досягнутого результату потенційно можливому) [331].

Отже, спираючись на наведені наукові погляди на сутність та роль критеріїв у сфері державного управління, як в цілому, так і в окремих його напрямках, можемо зробити висновок про те, що критерії оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів являють собою певні ознаки (властивості, характеристики), на підставі яких здійснюється вимірювання якості, ефективності та дієвості зазначеного контролю, з'ясовується його функціональний стан, визначається рівень відповідності останнього поставленим цілям і завданням, а також об'єктивно існуючим реаліям суспільного життя.

Що стосується переліку критеріїв, на підставі яких здійснюється державно-управлінська діяльність взагалі та окремі її напрямки і форми, зокрема, контроль, то тут також немає єдиного наукового бачення даного питання. Дослідниками пропонуються різні критерії оцінювання, залежно від того, який аспект державного управління вони розглядають. Так, наприклад, Д. В. Сухінін, аналізуючи оцінювання послуг, які надають органи місцевої влади, виокремлює такі його (тобто оцінювання) критерії:

- вартість — обсяг коштів, витрачених на придбання певного виду ресурсів;
- витрати — ресурси (наприклад, людські, матеріальні), що їх організація використовує для надання послуг;
- продукти — кількісні величини обсягу наданих послуг, які відповідають певним якісним вимогам;
- результати — обсяг результатів чи наслідків, які принаймні частково зумовлені тим, що організація надавала ті чи інші послуги [290].

О. О. Салієнко у контексті оцінки взаємодії різних гілок державної

влади наводить таку систему критеріїв:

1. Раціональність структури та функцій влади.
2. Законність взаємодії органів державної влади.
3. Професіоналізм державних службовців, що займають посади в органах законодавчої та виконавчої влади.
4. Витрати часу на вирішення управлінських питань взаємодії і здійснення самого процесу взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади.
5. Легітимність законодавчої та виконавчої органів влади [265, с. 294–297].

А. Ф. Мельник, О. Ю. Смоленський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко пишуть, що в оцінці ефективності державного управління важлива роль належить критеріям конкретної соціальної ефективності діяльності кожного управлінського органу (органу державної влади чи органу місцевого самоврядування) і посадовця, а саме: 1) ступінь відповідності напрямів, змісту і результатів управлінської діяльності органів і посадових осіб тим її параметрам, які відображені у правовому статусі органу й окремої посади; 2) законність рішень і дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб; 3) реальність управлінських впливів; 4) зміст управлінських актів (рішень, вчинків, дій і т. д.) з погляду відображення в них запитів і потреб людей, спрямованості на їх добробут і розвиток; 5) характер та обсяг взаємозв'язків відповідних органів державної влади чи органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з громадянами, їх об'єднаннями і колективами; 6) міра забезпечення в рішеннях і діях органу і його посадових осіб престижу держави; 7) правдивість і доцільність управлінської інформації, яка видається органами та їх посадовими особами; 8) останнім критерієм конкретної соціальної ефективності державного управління є моральний, який полягає в морально-ідеологічному впливі управлінської діяльності на «зовнішнє» середовище, на людей, з якими управлінські органи і посадові особи

стикаються, взаємодіють, спільно вирішують різні проблеми [82, с. 156–168].

Деякі автори до критеріїв загальної соціальної ефективності державного управління пропонують віднести:

- рівень продуктивності праці, співвіднесений зі світовими параметрами за її відповідними видами;
- темпи і масштаби приросту національного багатства;
- рівень життя населення порівняно зі стандартами розвинутих країн;
- впорядкованість, безпеку, сталість та надійність суспільних відносин, їх відтворення з наростаючим позитивним результатом [154].

О. А. Шевчук та З. А. Саліханов вважають, що для оцінки діяльності контрольного апарата доцільною є така система критеріїв:

1. Суми незаконних витрат, нестач, зловживань, розтрат, відшкодованого матеріального збитку, виявлені ревізіями і перевітками (як правило, порівняно з аналогічним періодом за минулі роки).

2. Порушення, що повторюються з року в рік по регіону, по об'єктах контролю.

3. Відсутність таких фактів порушень і зловживань як:

- а) нестачі інвентарю, сировини і матеріалів й інших цінностей;
- б) суми отримання готівки з бюджетних коштів;
- в) факти відмивання грошей через підприємства і організації;
- г) використання бюджетних коштів через явне відкрите завищення цін при закупівлі матеріальних цінностей через посередників у 1,5–1,8 рази більше, ніж роздрібні, тощо [331].

Слушним буде відзначити й точку зору В. М. Єрохіна, який вважає, що у сфері адміністративно-правового регулювання алкогольного ринку ключовими є такі критерії:

- 1) обсяг продажу алкогольної продукції населенню;
- 2) смертність від випадкових отруєнь алкоголем;
- 3) кількість проведених перевірок;

- 4) кількість виявлених в ході перевірок порушень і організацій–порушників;
- 5) кількість заяв про анулювання ліцензій, направлених до суду;
- 6) число анульованих ліцензій;
- 7) ставка акцизу;
- 8) розмір доходу федерального бюджету від сплати акцизів [100, с. 118].

Наявність різних дослідницьких точок зору щодо кола критеріїв оцінювання державно-управлінської діяльності взагалі та контролю зокрема, в тому числі у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, пояснюється тим, що об'єктивно немає універсальних критеріїв, їх вибір та практична цінність залежить від конкретної ситуації, щодо якої застосовується оцінювання. З цього приводу слушно зазначає В. П. Тронь, що критерій не має об'єктивних методів, усе залежить від проблемної ситуації, мети, наявності даних та кваліфікації людини [99, с. 357].

З урахуванням сучасних реалій суспільного життя в Україні в цілому, а також стану розвитку та функціонування вітчизняних ринків алкогольної та тютюнової продукції, вважаємо, що найбільш доцільним буде виокремити такі блоки критерії оцінювання досліджуваного контролю:

1. Соціальний блок до якого входять наступні критерії:
 - обсяги споживання алкоголю та тютюну в країні;
 - рівень розповсюдженості серед населення захворювань, що спричиняються споживанням алкогольної та (або) тютюнової продукції, а також смертності від неї. Дані критерій найбільш доречно буде розглядати у зв'язку (або у співвідношенні) із показниками обсягів виробленої та реалізованої кінцевому споживачу алкогольної й (або) тютюнової продукції;

Критерії цієї групи дозволять оцінити соціальну складову досліджуваного контролю, тобто визначити рівень пріоритетності для держави під час його здійснення таких питань як захист здоров'я та життя

людини і громадянина, забезпечення розвитку здорової нації з високим рівнем культури суспільного життя.

2. Організаційно-правовий блок, який включає цілу низку критеріїв, що стосуються як нормативно-правової бази, так і організації та правозастосовчої діяльності системи органів контролю, а саме:

- наявність спеціальних концептуальних, стратегічних та програмних документів з питань реалізації державної контролюючої політики у алкогольній та тютюновій сфері;
- повнота, змістовність та чіткість нормативно-правового підґрунтя, на підставі якого здійснюється організація та реалізація контролю;
- розміри ставок акцизного податку;
- визначеність та раціональність організації системи інституцій, що здійснюють контроль;
- наявність спеціальних координаційних центрів;
- кількість виданих, а також анульованих чи призупинених ліцензій на виробництво та (або) реалізацію зазначеної продукції;
- кількість проведених перевірок та виявлених порушень;
- кількість оскаржених у адміністративному та судовому порядку рішень контролюючих органів. Причому тут важливим моментом є навіть не загальна кількість скарг на дії державно-владних суб'єктів контролю, скільки співвідношення задоволених та незадоволених скарг.

Оцінка державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів на підставі критеріїв даного виду дає змогу дослідити та порівняти (співставити) безпосередньо його юридичний та організаційно-управлінський аспекти, зокрема, встановити: наскільки якісним є його матеріально-правове, процедурно-процесуальне та організаційно-інституційне забезпечення; в якому стані перебуває правозастосовча практика; рівень законності у діях як представників алкогольного та (або) тютюнового ринку, так і контролюючих органів.

3. Матеріально-фінансовий блок, до якого входять наступні критерії:

- обсяги та ефективність використання коштів, що виділяються на реалізацію програм боротьби із пияцтвом та алкоголізмом, тютюнопалінням;
- обсяги грошових надходжень до бюджету від сплати акцизного податку.

4. Суспільний блок, до якого входять критерії, що відображають відношення громадськості до алкоголю та тютюну, а також державної політики у цих галузях, а саме:

- рівень залучення представників громадськості до розробки і реалізації державної алкогольної та тютюнової політики, зокрема, національних програм профілактики алкоголізму та тютюнопаління;
- ставлення громадськості до періодичного підвищення акцизних ставок та, відповідно, подорожчання алкогольної і тютюнової продукції;
- відношення населення до контрафактної продукції та готовність її споживати в разі суттєвого підвищення цін на легальні тютюнові та алкогольні вироби;
- громадська думка про загальну ефективність протидії держави шкідливому впливу на здоров'я і культуру населення від споживання алкогольної та тютюнової продукції; тощо.

Запропонований нами у даному підрозділі перелік критеріїв оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів ні в якому разі не претендує на виключність та універсальність, втім, він, на наше переконання, має забезпечити комплексний підхід до зазначеного оцінювання, за якого під час визначення рівня якості та ефективності даного контролю враховуватимуться не лише обсяги отриманих бюджетом від сплати акцизних податків грошей та кількість проведених контролюючими органами перевірок і складених в їх ході протоколів про правопорушення, але й соціальний ефект, зокрема, якісні та кількісні зміни у: ставленні громадськості до споживання алкогольної та тютюнової продукції; структурі захворювань і смертності населення,

спричинених споживанням алкоголю та (або) тютюну.

Висновки до розділу 3

Дістало подальшого обґрунтування, що важливість контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, обумовлена тим, що, з одного боку, алкогольний та тютюновий ринки є суттєвим джерелом надходжень до бюджету, а з іншого — регулювання виробництва й обороту алкогольної та тютюнової продукції виступає одним із засобів забезпечення здоров'я (як фізичного, так і духовного) та культурного розвитку населення України.

Доведено, що нагальна потреба у дослідженні зарубіжного досвіду державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та можливості його використання в Україні обумовлюється двома основними факторами: по-перше, тим, що ті міри і заходи, які вживаються українською владою для протидії незаконному виготовленню та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також у цілях підвищення якості даної продукції та зменшення обсягів її споживання населенням, є недостатньо ефективними та дієвими; по-друге, прагнення нашої держави стати повноправним учасником тих міжнародних інтеграційних процесів, що відбуваються у сучасному світі, вимагає від неї приведення національних соціально-економічної та політико-правової систем у відповідність до встановлених у високорозвиненому західному світі норм і стандартів.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв обґрунтовано, що: а) контроль за алкогольним ринком має бути збалансованим, тобто він має переслідувати не лише фіскальні, але й соціальні цілі, більш того, останні повинні бути пріоритетними, оскільки вони пов'язані із здоров'ям нації та її культурним розвитком, підтримкою громадського порядку; б) до управління

алкогольною галуззю, зокрема, до процесу розробки форм, методів і заходів контролю за нею мають активно залучатися представники бізнесу, які ведуть господарську діяльність у цій сфері; в) в умовах боротьби із надмірним споживанням населенням алкоголю в країні, можливо, було б доцільним посилити державну монополію на ринку алкогольної продукції, наприклад, запровадити державну монополію на оптовий продаж алкогольних напоїв, що має позитивно вплинути на якості та ефективності контролю за оборотом алкогольної продукції та зменшити її несанкціоновану (тіньову) реалізацію; г) посилення боротьби із самогонварінням; г) створення спеціального органу влади, який би займався питаннями контролю за виробництвом та обігом спирту і алкогольних напоїв, а також розробляв програми профілактики надмірного споживання населенням алкоголю; д) запровадження надійної електронної системи стеження за рухом (переміщенням) спирту та алкогольних напоїв.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду державного контролю за виробництвом та обігом тютюну обґрунтовано, що необхідними є: а) щорічне підвищення акцизних ставок на тютюнову продукцію, які сьогодні в Україні значно нижчі, аніж в західноєвропейських державах. Однак, даний процес має бути виваженим і відповідати рівню інфляції в країні та рівню доходів населення відповідно; б) підвищення ефективності боротьби із ринком нелегальних тютюнових виробів; в) вдосконалення методів протидії форестелінгу, тобто протидія навмисному перевиробництву підакцизних тютюнових виробів у зв'язку із очікуваним підвищенням акцизних ставок; г) детальна регламентація питання розкриття складу тютюнових виробів, зокрема, чітке визначення кола інгредієнтів, використання яких забороняються чи має обмежуватися; г) встановлення суворої юридичної відповідальності за відмову від розкриття складу тютюнових виробів; д) приділення більшої уваги контролю за виробництвом та обігом продукції зниженого ризику; е) недопущення впливу представників тютюнового бізнесу у процес реалізації національної тютюнової політики; є) залучення

виробників тютюнової продукції до різного роду програм із протидії негативним наслідкам її вживання; ж) активна взаємодія органів влади із громадськістю у питанні формування та реалізації національної тютюнової політики.

Доведено, що гармонізація українського «алкогольного» та «тютюнового» законодавства із відповідними вимогами і стандартами, що прийняті у ЄС, необхідна тому, що: по-перше, наша держава прагне інтегруватися до високорозвиненої європейської спільноти; по-друге, законодавчі вимоги у країнах ЄС щодо функціонування ринків алкоголю та тютюну є більш жорсткими, змістовними та деталізованими; по-третє, наближення вітчизняного законодавства до європейського забезпечить встановлення єдиної системи вимог до алкогольної та тютюнової продукції, що, у свою чергу, сприятиме більш ефективній взаємодії вітчизняних контролюючих органів із відповідними органами країн ЄС з питань контролю у зазначених сферах.

Запропоновано з метою вдосконалення правової бази контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів розробити відповідні концептуальні та стратегічні документи щодо проведення державної політики у сфері контролю за алкоголем та тютюном. У даних документах необхідно: визначити ключові проблеми, що наразі існують у даних галузях, та визначити основні напрямки їх розв'язання; сформулювати найбільш принципові (засадничі) організаційно-правові аспекти зазначеного контролю; окреслити коло найважливіших заходів, які необхідно реалізувати з метою вдосконалення контролю за ринками алкоголю та тютюну.

Обґрунтовано необхідність з метою вдосконалення контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів закріпити у законі норму про використання електронних акцизних марок та запровадити нанесення на означену продукцію QR-кодів, які дають змогу

кожній особі за допомогою смартфона із камерою та встановленої на нього спеціальної програми миттєво з'ясувати основну інформацію про товар.

Доведено, що до електронної системи реєстру товарно-транспортних накладних, які пов'язані із ввезенням або вивезенням алкогольної продукції із акцизних складів, мають вноситися дані про кожний випадок переміщення алкогольної продукції аж до моменту її реалізації кінцевому споживачу. Звісно ж, тут слід відмітити, що за умови повноцінного введення вищезгаданого цифрового маркування підакцизної продукції необхідності у цьому не буде, оскільки електронні акцизні марки дозволятимуть відслідковувати увесь ланцюг обороту такого роду товару.

З метою вирішення проблеми значного обсягу нелегальної алкогольної та тютюнової продукції у оптово-роздрібній торгівлі запропоновано внести відповідні зміни до законодавства щодо державної монополії у сфері виробництва та продажу алкогольної продукції. Йдеться про необхідність запровадження державної монополії не лише на виробництво спирту, але й на розподіл лікєро-горілчаної продукції, тобто введення закріплення за державою монопольного права на здійснення оптово-роздрібної торгівлі товарами зазначеної категорії. Такий підхід дозволить не лише посилити контроль за законністю виробництва та обігу спирту та алкогольних напоїв, але й більш ефективно регулювати рівень їх споживання населенням, про що яскраво свідчить практика зарубіжних країн.

Запропоновано внести відповідні поправки до КУпАП, а саме до його статті 156, зміст якої не в повній мірі відповідає Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР. Зокрема, запропоновано відмовитися від чинного формулювання частини 2 статті 156 КУпАП та просто закріпити у ній, що у разі порушення особою обмежень, передбачених у статті 15-3 зазначеного закону, до неї застосовуються відповідні стягнення.

З метою посилення контролю за обігом алкогольних напоїв

запропоновано законодавчо заборонити їх продаж у вечірній та нічний час, а також продаж такої продукції на території автозаправних станцій.

Запропоновано закріпити відповідальність із конкретизацією характеру і розміру санкцій за ненадання контролюючим органам у визначений у законі термін інформації про інгредієнти тютюнових виробів, адже сьогодні закон закріплює обов'язок суб'єктів здійснювати такі дії, однак, не містить положень про наслідки їх невиконання, крім того, необхідно вдосконалити законодавчий перелік заборон та обмежень щодо використання певних категорій інгредієнтів у тютюнових виробках.

Наголошено, що є необхідність посилення ефективності взаємодії органів влади між собою, з громадськістю та бізнесом з питань вдосконалення державної політики щодо контролю за алкогольним та тютюновим ринками. Для того, щоб така взаємодія була конструктивною та продуктивною, а також не перетворилася на механізм просування бізнес колами своїх комерційних інтересів, необхідно розробити відповідне правове підґрунтя, яке б визначало основні цілі, завдання, принципи, напрямки та форми співробітництва із зазначених питань, тобто встановлювало пріоритети, порядок і межі його організації та здійснення.

Визначено, що критерії оцінювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів являють собою певні ознаки (властивості, характеристики), на підставі яких здійснюється вимірювання якості, ефективності та дієвості зазначеного контролю, з'ясовується його функціональний стан, визначається рівень відповідності останнього поставленим цілям і завданням, а також об'єктивно існуючим реаліям суспільного життя.

З урахуванням сучасних реалій суспільного життя в Україні в цілому, а також стану розвитку та функціонування вітчизняних ринків алкогольної та тютюнової продукції, обстоюється позиція, що найбільш доцільним буде виокремити такі блоки критеріїв оцінювання досліджуваного контролю:

по-перше, соціальний блок до якого входять наступні критерії:

а) обсяги споживання алкоголю та тютюну в країні; б) рівень розповсюдженості серед населення захворювань, що спричиняються споживанням алкогольної та (або) тютюнової продукції, а також смертності від неї. Дані критерії найбільш доречно буде розглядати у зв'язку (або у співвідношенні) із показниками обсягів виробленої та реалізованої кінцевому споживачу алкогольної й (або) тютюнової продукції;

по-друге, організаційно-правовий блок, який включає цілу низку критеріїв, що стосуються як нормативно-правової бази, так і організації та правозастосовчої діяльності системи органів контролю, а саме:

а) наявність спеціальних концептуальних, стратегічних та програмних документів з питань реалізації державної контролюючої політики у алкогольній та тютюновій сфері;

б) повнота, змістовність та чіткість нормативно-правового підґрунтя, на підставі якого здійснюється організація та реалізація контролю;

в) розміри ставок акцизного податку;

г) визначеність та раціональність організації системи інституцій, що здійснюють контроль;

ґ) наявність спеціальних координаційних центрів;

д) кількість виданих, а також анульованих чи призупинених ліцензій на виробництво та (або) реалізацію зазначеної продукції;

е) кількість проведених перевірок та виявлених порушень;

є) кількість оскаржених у адміністративному та судовому порядку рішень контролюючих органів;

по-третє, матеріально-фінансовий блок, до якого входять наступні критерії:

а) обсяги та ефективність використання коштів, що виділяються на реалізацію програм боротьби із пияцтвом та алкоголізмом, тютюнопалінням;

б) обсяги грошових надходжень до бюджету від сплати акцизного податку;

по-четверте, суспільний блок, до якого входять критерії, що

відображають відношення громадськості до алкоголю та тютюну, а також державної політики у цих галузях, а саме:

а) рівень залучення представників громадськості до розробки і реалізації державної алкогольної та тютюнової політики, зокрема, національних програм профілактики алкоголізму та тютюнопаління;

б) ставлення громадськості до періодичного підвищення акцизних ставок та, відповідно, подорожчання алкогольної і тютюнової продукції;

в) відношення населення до контрафактної продукції та готовність її споживати в разі суттєвого підвищення цін на легальні тютюнові та алкогольні вироби;

г) громадська думка про загальну ефективність протидії держави шкідливому впливу на здоров'я і культуру населення від споживання алкогольної та тютюнової продукції.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні та окреслення шляхів удосконалення його правового регулювання. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на виконання зазначеного завдання.

1. Під державним контролем за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розуміти діяльність держави, в особі її уповноважених органів управління та їх посадових осіб, спрямовану на підтримку режиму законності у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також забезпечення належної якості товарів даної категорії, шляхом проведення системного та систематичного спостереження за станом дотримання суб'єктами господарювання встановлених вимог і правил (норм, стандартів тощо).

Доведено, що значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів полягає в тому, що він: а) є важливим інструментом протидії правопорушенням у зазначеній сфері; б) сприяє виявленню недоліків та прогалин у державній політиці в галузях виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; в) забезпечує належний рівень якості відповідної продукції; г) забезпечує стабільне надходження до бюджету обов'язкових внесків та платежів, пов'язаних із господарською діяльністю у досліджуваній сфері.

2. Принципи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів об'єднано у дві групи: загальні та спеціальні. До загальних принципів віднесено: а) принцип законності; б) принцип гласності; в) принцип рівності; г) принцип систематичності; г) принцип взаємодії. Наголошено, що загальні принципи контролю за

виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів визначають основоположні, імперативні підвалини, на яких має ґрунтуватися та яким повинен відповідати досліджуваний контроль. До спеціальних принципів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано віднести наступні: а) принцип дієвості; б) принцип гнучкості; в) принцип безперервності; г) принцип об'єктивності; ґ) принцип реальності; д) принцип професійності; е) принцип результативності; є) принцип індивідуальності.

3. Запропоновано виділити такі види державного контролю у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: а) залежно від повноважень суб'єкта контролю та його становища у системі державного управління: загальний та спеціальний контроль; б) залежно від часу здійснення заходів державного контролю: попередній, поточний і подальший контроль; в) за підставами проведення: плановий та позаплановий контроль; г) залежно від місця проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль виїзний та невиїзний; ґ) за суб'єктом ініціативи проведення державного контролю: контроль за ініціативою суб'єкта господарювання, контроль за ініціативою контролюючого органу, контроль за скаргою; д) залежно від способу контролю: документальний та фактичний контроль.

4. Доведено, що саме норми адміністративного права посідають ключове місце в питанні врегулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що є цілком зрозумілим, враховуючи управлінський характер даного виду діяльності, адже завдяки адміністративно-правовим нормам встановлюються права та обов'язки суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, визначаються процедури здійснення такого контролю, а також механізми охорони і захисту прав підконтрольних суб'єктів.

5. Виокремлено такі рівні державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: а) загальнодержавний (реалізується суб'єктами загальної компетенції, тобто Президентом України, парламентом, урядом, судами України, а також здійснюється органами влади зі спеціальною компетенцією); б) регіональний (здійснюється компетентними суб'єктами у межах певної території з урахуванням специфіки господарської системи конкретного регіону); в) локальний (місцевий) рівень (суб'єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів на місцевому рівні здійснюють контроль за дотриманням суб'єктами господарювання порядку та правил провадження діяльності, що ліцензується (наприклад, контроль за наявністю касового апарату у точках продажу зазначених товарів); здійснюють видачу, призупинення, поновлення та анулювання ліцензій на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами; здійснюють контроль за сплатою акцизного податку).

Запропоновано виділяти дві групи напрямків діяльності суб'єктів контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: перший пов'язаний безпосередньо з виробництвом зазначених товарів, другий – з їх обігом.

6. Під суб'єктом державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів запропоновано розуміти спеціально уповноважений орган державної влади, який відповідно до чинного законодавства наділено сукупністю певних прав та обов'язків щодо здійснення контрольних заходів у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. До основних суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів віднесено Державну фіскальну службу України та Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів.

7. Наголошено, що основними загальними формами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових

виробів є: а) перевірка (об'єктами перевірки, як форми контролю, виступає діяльність суб'єктів господарювання у зазначеній сфері суспільних відносин, а предметом перевірки є певна сфера, сектор фінансово-господарської діяльності, що підлягає контрольному вивченню тими чи іншими державними органами); б) спостереження; в) ознайомлення зі статистичною звітністю; г) вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ, зокрема під час виготовлення рекламної продукції; г) інспектування; д) ревізія; е) інвентаризація; є) аудит.

До спеціальних форм державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів віднесено: а) прийняття державних та галузевих стандартів та затвердження технічних умов у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів; б) сертифікацію відповідності або свідоцтва про визнання відповідності, виданих на спирт етиловий, коньячний і плодовий, спирт етиловий ректифікований виноградний, спирт етиловий ректифікований плодовий, алкогольні напої та тютюнові вироби; в) атестацію виробництва спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; г) ліцензування зазначеної діяльності; г) встановлення стандартів щодо маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Методи державного контролю у досліджуваній сфері запропоновано поділити на загальні та спеціальні. Відзначено, що загальні методи державного контролю – це такі прийоми і способи, які властиві для контролю у більшості сфер суспільних відносин, у тому числі і у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. До таких методів віднесено: метод примусу, метод переконання. До спеціальних методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів віднесено: а) метод обліку; б) тарифний метод контролю; в) нетарифний метод контролю; г) метод ліцензування.

8. З метою вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів обґрунтовано необхідність розробити відповідні нормативно-правові акти, в яких би визначалися: основні учасники даної взаємодії, її ключові принципи, напрямки та форми здійснення, координаційні центри та їх координаційні повноваження, основні форми, в яких здійснюється ця координація, порядок та гарантії виконання рішень, прийнятих суб'єктами координації, тощо. Все це необхідно для того, щоб сукупність розрізнених контролюючих органів, що час від часу допомагають один одному, перетворити в єдиний злагоджений та ефективний контролюючий механізм.

9. На підставі вивчення зарубіжного досвіду державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів обґрунтовано, що: а) контроль за цим ринком має бути збалансованим, тобто він має переслідувати не лише фіскальні, але й соціальні цілі, більше того, останні повинні бути пріоритетними, оскільки вони пов'язані зі здоров'ям нації та її культурним розвитком, підтримкою громадського порядку; б) до управління цією галуззю, зокрема до процесу розроблення форм, методів і заходів контролю за нею, мають активно залучатися представники бізнесу, які ведуть господарську діяльність у цій сфері; в) в умовах боротьби з надмірним споживанням населенням алкогольних напоїв і тютюнових виробів було б доцільним запровадити державну монополію на оптовий продаж цих товарів, що має позитивно вплинути на якість та ефективність контролю за обігом цієї продукції та зменшити її несанкціоновану (тіньову) реалізацію.

10. З метою вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, запропоновано: а) привести українське «алкогольне» та «тютюнове» законодавство у відповідність із відповідними вимогами і стандартами, що прийняті в ЄС; б) розробити відповідні концептуальні та стратегічні документи щодо проведення державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і

тютюнових виробів; в) закріпити у законі норму про використання електронних акцизних марок та запровадити нанесення на означену продукцію QR-кодів; г) до електронної системи реєстру товарно-транспортних накладних, які пов'язані із ввезенням або вивезенням алкогольної продукції із акцизних складів, вносити дані про кожний випадок переміщення алкогольної продукції аж до моменту її реалізації кінцевому споживачу; г) внести відповідні зміни до законодавства щодо державної монополії у сфері виробництва та продажу алкогольної продукції; д) внести відповідні поправки до КУпАП, а саме до його статті 156. Зокрема, запропоновано відмовитися від чинного формулювання частини 2 статті 156 КУпАП та закріпити у ній положення, що в разі порушення особою обмежень, передбачених у статті 15-3 зазначеного Закону, до неї застосовуються відповідні стягнення; е) законодавчо заборонити продаж алкоголю у вечірній та нічний час, а також продаж такої продукції на території автозаправних станцій; є) закріпити відповідальність із конкретизацією характеру і розміру санкцій за ненадання контролюючим органам у визначений у законі термін інформації про інгредієнти тютюнових виробів; ж) посилити ефективність взаємодії органів влади між собою, з громадськістю та бізнесом із питань удосконалення державної політики щодо контролю за алкогольним та тютюновим ринком.

11. Виокремлено блоки критеріїв оцінювання досліджуваного контролю. По-перше, соціальний блок, до якого входять наступні критерії: а) обсяги споживання алкоголю та тютюну в країні; б) рівень розповсюдженості серед населення захворювань, що спричиняються споживанням алкогольної та (або) тютюнової продукції, а також смертності від неї. Дані критерії найбільш доцільно буде розглядати у зв'язку (або у співвідношенні) із показниками обсягів виробленої та реалізованої кінцевому споживачу алкогольної та (або) тютюнової продукції. По-друге, організаційно-правовий блок, який включає цілу низку критеріїв, що стосуються як нормативно-правової бази, так і організації та правозастосовної діяльності системи органів контролю, а саме: а) наявність спеціальних концептуальних, стратегічних та програмних

документів з питань реалізації державної контролюючої політики в алкогольній та тютюновій сфері; б) повнота, змістовність та чіткість нормативно-правового підґрунтя, на підставі якого здійснюються організація та реалізація контролю; в) розміри ставок акцизного податку; г) визначеність та раціональність організації системи інституцій, що здійснюють контроль; г) наявність спеціальних координаційних центрів; д) кількість виданих, а також анульованих чи призупинених ліцензій на виробництво та (або) реалізацію зазначеної продукції; е) кількість проведених перевірок та виявлених порушень; є) кількість оскаржених в адміністративному та судовому порядку рішень контролюючих органів.

По-третє, матеріально-фінансовий блок, до якого входять наступні критерії: а) обсяги та ефективність використання коштів, що виділяються на реалізацію програм боротьби із пияцтвом та алкоголізмом, тютюнопалінням; б) обсяги грошових надходжень до бюджету від сплати акцизного податку.

По-четверте, суспільний блок, до якого входять критерії, що відображають ставлення громадськості до алкоголю та тютюну, а також державну політику в цих галузях, а саме: а) рівень залучення представників громадськості до розроблення і реалізації державної алкогольної та тютюнової політики, зокрема національних програм профілактики алкоголізму та тютюнопаління; б) ставлення громадськості до періодичного підвищення акцизних ставок та, відповідно, подорожчання алкогольної і тютюнової продукції; в) ставлення населення до контрафактної продукції та готовність її споживати в разі суттєвого підвищення цін на легальні тютюнові та алкогольні вироби; г) громадська думка про загальну ефективність протидії держави шкідливому впливу на здоров'я і культуру населення споживання алкогольної та тютюнової продукції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Державний контроль у сфері виконавчої влади : наук. доповідь / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, В. М. Гаращук, С. В. Ківалов, О. Д. Крупчан, М. П. Орзіх та ін.; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Юрнаукцентр, 2000. — 60 с.
2. Авер'янов В. Б. Права громадян у сфері виконавчої влади : адміністративно–правове забезпечення реалізації та захисту / [за загальною ред. В. Б. Авер'янова]. К. : Наукова думка, 2007. — 585 с.
3. Аверьянов А. Н. О природе взаимодействия / А. Н. Аверьянов. — М. : Знание, 1984. — 64 с.
4. Административное право России : учебник / Отв. ред. Д. Н. Бахрах. — М., 1997. — 640 с.
5. Административное право Украины : учебник / под общ. ред С. В. Кивалова. — Х. : Одиссей, 2004. — 880 с.
6. Адміністративна реформа для людини : науково-практичний нарис / За заг. ред. І. Коліушка. — К., 2001. — 72 с.
7. Адміністративне прав. Академічний курс: підруч. : у двох томах : Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). — К. : Юридична думка, 2004. — 584 с.
8. Адміністративне право (Загальна частина) / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. — Х. : Нац. юр. акад. України, 1996. — 158 с.
9. Адміністративне право України : [підр.] / під ред. Ю. П. Нитика, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. — Х. : Право, 2012. — 624 с.
10. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. Ю. П. Битяка. — Х. : Право, 2000. — 520 с.
11. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах : Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). — К. : Юридична думка, 2004. — 584 с.

12. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина / [за ред. : І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко]. — К. : Знання, 2007. — 223 с.
13. Академічний тлумачний словник української мови. — К., 1983. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://sum.in.ua/>
14. Акопов Л. В. Контроль в управлении государством (Конституционно-правовые проблемы) : дис. ... докт. юрид. наук / Акопов Леонид Владимирович. — Ростов н/Д., 2002. — 395 с.
15. Аксенов А. А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления : пвтореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.02 / А. А. Аксенов; Академия МВД СССР. — М., 1974. — 24 с.
16. Актуальні теоретичні, організаційні та правові питання діяльності органів внутрішніх справ України : навчальний посібник / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. І. Іншина, докт. юрид. наук, проф. В. І. Олефіра. — Х. : Титул, 2011. — 630 с.
17. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. — Т. 2. — М. : Юрид. лит., 1982. — 358 с.
18. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Андрійко Ольга Федорівна. — К., 1999. — 390 с.
19. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова; за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. — Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. — 368 с.
20. Артюх О. В. Принципи контролю: проблематика визначення / О. В. Артюх // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6 (1). — С. 20–25.

21. Аскин Я. Ф. Принципы в системе философского знания / Я. Ф. Аскин // Принцип развития / Под ред. Я. Ф. Аскина. — Саратов, 1972. — 295 с.
22. Асташонок М. Л. Методичні рекомендації по вивченню учбової дисципліни / М. Л. Асташонок. — Мінськ, 2011. — 83 с.
23. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. — [изд. 4-е, стер.]. — М. : Омега-Л, 2006. — 584 с.
24. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. — М. : Политиздат, 1981. — 432 с.
25. Ачимович Д.
26. Бабінова О. О. Критерії оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування: світовий досвід та Україна / О. О. Бабінова // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 2. — С. 73–78.
27. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. — Х. : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. — 368 с.
28. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О. М. Бандурка. — Харків, 1998. — 478 с.
29. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Барабаш Юрій Григорович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2004. — 205 арк.
30. Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Бекірова Ельвіна Ескендерівна ; Одеська національна юридична академія. — О., 2005. — 202 арк.
31. Бережний Я. В. Оцінювання як компонент стратегічного планування в державному управлінні / Я. В. Бережний // Теорія та практика державного управління. — 2009. — Вип. 2. — С. 276–282. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2009_2_44

32. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту : підручник / М. Т. Білуха. — К. : ПП «Влад і Влада», 1996. — 320 с.
33. Бова А. А. Оцінка роботи поліції (міліції) та громадська думка // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/4.2005/13-21.pdf>
34. Больбит Ю. Л. Характеристика отдельных видов государственного контроля за производством и оборотом спирта, алкогольных напитков и табачных изделий / Ю. Л. Больбит // *Legea si viata* (Закон и жизнь) - Молдова. – 2017. - № 1/2 (301). - С.15-19.
35. Больбит Ю. Л. Адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Больбит // *Право UA*. - 2016. - № 3. – С.103-107.
36. Больбит Ю. Л. Державна фіскальна служба України у системі суб'єктів правоохоронної діяльності / Ю. Л. Больбит // *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С.159-161*
37. Больбит Ю. Л. Державна фіскальна служба України, як суб'єкт державного контролю / Ю. Л. Больбит // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2014. – № 29-2., Т.3. – С. 94-97.
38. Больбит Ю. Л. Місце та особливості Державної фіскальної служби України у системі суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Больбит // *Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.)*. – К. : НДІ публік. права, 2016. – С. 63–65.
39. Больбит Ю. Л. Напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Больбит // *Международный научный журнал «Верховенство права»*. – 2017. - № 1.– С.76-81.

40. Більбіт Ю. Л. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наука і правоохорона. – 2015. - № 1 (28). – Ч.2. – С.11-16.

41. Більбіт Ю. Л. Регіональний рівень державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу (Київ, 14 трав. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С.39-41

42. Більбіт Ю. Л. Суб'єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Європейські перспективи. – 2017. - № 1. С.74-78.

43. Більбіт Ю. Л. Форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Сучасні проблеми адміністративного права та процесу: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. крнф. (м. Харків, 30 червня 2017 р.) / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; каф. адмін. права та процесу ф-ту № 3. – Харків : ХНУВС, 2017. – С.184-187.

44. Більбіт Ю. Л. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наше право. - 2017. - № 1. – С. 72-77.

45. Большая психологическая энциклопедия // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://psychology.academic.ru/2502/субъект>

46. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М. : ИНФРА-М, 1998. — 790 с.

47. Бондар А. В. Класифікація державного контролю за організацією та здійсненням господарської діяльності / А. В. Бондар // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 100–103.

48. Бондарчук С. А. Принципи рівності адміністративного процесу / С. А. Бондарчук // Право і безпека. — 2010. — № 5 (37) — С. 151–154.

49. Борець Л. В. Правове регулювання відомчого фінансового контролю в системі МВС України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Борець Лариса Василівна ; Національна академія внутрішніх справ України. — К., 2004. — 217 арк.

50. Боярчук Д. Скільки коштують сигарети, або акцизний «ефект кобри» / Д. Боярчук / Центр соціально-економічних досліджень. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://costua.com/files/aktsyz_kobra.pdf

51. Брехов С. С. Напрями вдосконалення системи контролю за обігом спирту та алкогольних напоїв в Україні / С. С. Брехов // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2013. — № 1. — С. 14–21.

52. Бутинець Т. А. Принципи контролю в новій економіці: необхідність застосування / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2009. — № 2 (48). — С.21 — 27

53. Бутинець Ф. Ф. Организация и проведение ревизий в условиях механизации учета в потребкооперации / Ф. Ф. Бутинець. — М. : Статистика. — 1976. — 154 с.

54. В Україні планують покласти край ері тютюну: сформовано план дій від лікарів та громадськості // офіційний веб-сайт МОЗ України. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20160310_b.html

55. Васильев А. С. Административное право Украины (Общая часть) : учебное пособие / А. С. Васильев. — Х. : Одиссей, 2001. — 288 с.

56. Васильева О. М. Некоторые теоретические вопросы взаимодействия органов внутренних дел с добровольными народными дружинами / О. М. Васильева // Вопросы взаимодействия с общественностью. — М., 1977. — С. 98–104.

57. Ващенко Ю. В. Правове регулювання клірингових розрахунків : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ващенко Юлія В'ячеславівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 208 арк.
58. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
59. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : Перун, 2001. — 1440 с.
60. Верина О. В. Лицензионные договоры на объекты интеллектуальной собственности и информацию : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Верина Ольга Васильевна. — Москва, 1997. — 143 с.
61. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. — К. : Атіка, 2004. — 624 с.
62. Габричидзе Б. Н. Таможенная служба в Российской Федерации / Б. Н. Габричидзе, В. Е. Зобов. — М. : Юрид. лит., 1993. — 208 с.
63. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Гаращук Володимир Миколайович. — Х., 2003. — 412 с.
64. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Гетманець Ольга Петрівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2009. — 470 арк.
65. Голован З. С. Суб'єкти трудового права та суб'єкти трудових правовідносин: співвідношення понять та змісту / З. С. Голован // Форум права. — 2007. — № 1. — С. 23–25.
66. Головій Л. В. Організаційно-правові засади надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адм. право і процес; фін. право; інформ. право» / Головій Людмила Василівна ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2010. — 170 с.
67. Гончарук С. Т. Адміністративне право України: Загальна та Особлива частина : навч. посібник (на допомогу слухачам, що здають

державні та поточні іспити з адміністративного права) / С. Т. Гончарук; НАВСУ. — К., 2000. — 239 с.

68. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

69. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гриньків Олександра Олексіївна. — К. : Б.в., 2010. — 257 с.

70. Губіна Г. Л. Правове регулювання державного фінансового контролю за діяльністю з морського страхування (фінансово-правовий аспект) : Дис... канд. наук: 12.00.07 — 2010, — 226 с.

71. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрій — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 424 с.

72. Гуценко К. Ф. Правоохранительные органы : учебник [для вузов] / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев ; под ред. К. Ф. Гуценко. — М. : БЕК, 1995. — 320 с.

73. Дадашев А. З. Черник Д.Г. Финансовая система России : учебное пособие / А. З. Дадашев. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 248 с.

74. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. — М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1955. — Т. 3. — 769 с.

75. Данилевский Ю. А. Аудит: организация и методика проведения / Ю. А. Данилевский. — М. : Бухгалтерский учет, 1992. — 77 с.

76. Данилова С. И. Совершенствование форм, методов и приемов взаимодействия органов предварительного следствия с периодической печатью, теле- и радиовещанием : [методические рекомендации] / С. И. Данилова, Л. С. Корнева. — М. : ВНИИ МВД России, 2004. — 12 с.

77. Даценко Г. В. Проблеми реформування акцизного податку в Україні / Г. В. Даценко, М. Л. Маньківська // Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2013/Economics/15_133526.doc.htm

78. Дедюхин В. В. Основные положения организации взаимодействия аппаратов уголовного розыска с оперативно-розыскными аппаратами ИТУ в борьбе с преступностью : лекция / В. В. Дедюхин, Ф.Г. Канцарин. — М., Академия МВД СССР, 1977. — 35 с.

79. Денисов В. С. Зарубежный опыт борьбы с незаконным производством и оборотом алкоголя / В. С. Денисов // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2943

80. Денисюк С. Ф. Теоретичні питання контролю за діяльністю правоохоронних органів України / С. Ф. Денисюк // Право і безпека. — 2005. — № 4'1. — С. 52–55.

81. Державне управління : навч. посіб. / [А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник]. — К. : Знання-Прес, 2003. — 343 с.

82. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А. Ф. Мельник. — К. : Знання-Прес, 2003. — 343 с. — (Вища освіта ХХІ століття).

83. Державне управління в Україні: навч. посіб. / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. — К., 1999. — 432 с.

84. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Факт, 2003. — 384 с.

85. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. проф. В. Б. Авер'янова. — К. : Юрінкомінтер, 1998. — 432 с.

86. Державний контроль у тютюновій галузі потребує вдосконалення / офіційний сайт Рахункової палати України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ac->

rada.gov.ua/control/main/uk/publish/printable_article/16744252;jsessionid=D6C64430ED851900BF9A84A84A39D98F

87. Дєткова Л. А. Деякі питання державного регулювання виробництва та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні / Л. А. Дєткова // Актуальні проблеми держави і права. — 2005. — Вип. 24. — С. 295–299. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_24_44

88. Джафарова О. В. Правові основи партнерства міліції і населення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Джафарова Ольга В'ячеславівна. Національний університет внутрішніх справ. — Х., 2003. — 206 с.

89. Дідич, О. В. Адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» / О. В. Дідич. — Одеса : Б. в., 2004. — 195 с.

90. Дікань Л. В. Принципи фінансового контролю як основа теорії фінансового контролю / Л. В. Дікань // Економіка розвитку. — Х. : ХНЕУ, 2010. — № 4 (56). — С. 8–10.

91. Добкін М.М. Місцеві державні адміністрації та координація їх діяльності / М. М. Добкін // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 305–309.

92. Додонов В. Н. Финансовое и банковское право : словарь-справочник / В. Н. Додонов, М. А. Крылова, А. В. Шестаков; под ред. д.ю.н. О. Н. Горбуновой. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 277 с.

93. Донченко О. П. Свобода як категорія права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Донченко Ольга Павлівна ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2010. — 189 с.

94. Досвід формування та реалізації акцизної політики у країнах Митного союзу / М. М. Теліщук // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). — 2013. — № 3. — С. 183–190. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_27

95. Драган І. О. Оцінка якості надання адміністративних послуг в контексті удосконалення механізмів взаємодії органів влади з громадою / І. О. Драган // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2014. — № 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=683>

96. Дубініна А. А. Методи визначення фальсифікації товарів : підручник / А. А. Дубініна, І. Ф. Овчиннікова, С. О. Дубініна та ін. — К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2010. — 272 с.

97. Дудик І. М. Поняття державного контролю узгоджених дій суб'єктів господарювання / І. М. Дудик // Адвокат. — 2012. — № 7. — С. 37–39.

98. Електронна акцизна марка збільшила надходження від тютюнового акцизу на 700 мільйонів гривень / УНІАН // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1072784-elektronna-aktsizna-marka-zbilshila-nadhodjennya-vid-tyutyunovogo-aktsizna-na-700-milyoniv-griven.html>

99. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К. : НАДУ, 2010. — 820 с.

100. Ерохин В. М. Критерии и показатели эффективности административно-правового регулирования алкогольного рынка / В. М. Ерохин // Право. Журнал Высшей школы экономики. — 2015. — Вып. № 1. — С. 115–125.

101. ЕС ужесточает антитабачное законодательство, Украина — в хвосте процесса / Европейская правда // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/11/20/7040960/view_print/

102. Єфімова О. Г. Економіка для юристів : підручник / О. Г. Єфімова. — М : Флінта : Московський психолого-соціальний інститут, 1999. — 472 с.

103. Жилин Г. А. Целевые установки гражданского судопроизводства и проблема судебной ошибки / Г. А. Жилин // Государство и право. — 2000. — № 3. — С. 57.
104. Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) : учебник / С. Э. Жилинский. — М. : НОРМА, 2001. — 672 с.
105. Жирков Г. В. История цензуры в России 19–20 вв. : учеб. пособие для вузов / Г. В. Жирков. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 368 с.
106. Журавльов Д. В. Система трудового законодавства України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Журавльов Дмитро Володимирович ; Запорізький юридичний ін-т. — Х., 2005. — 168 с.
107. Журко В. Ф. Внутриведомственный контроль и социалистическая собственность / В. Ф. Журко, В. Б. Ястребов. — М. : Финансы, 1980. — 192 с.
108. Забарний Г. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2003. — 212 с.
109. Завистовська Г. Теоретичні засади урядового фінансового контролю / Г. Завистовська // Ринок цінних паперів України. — 2012. — № 9. — С. 43–48. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2012_9_8
110. Загальна теорія держави і права : підручник / За ред. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришиної. — Х. : Право, 2002. — 432 с.
111. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копейчикова. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 192 с.
112. Загальна теорія держави та права / Під ред. В. В. Копейчикова. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 284 с.
113. Задорожня Г. В. Постійні комісії представницьких органів місцевого самоврядування : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Задорожня Галина Володимирівна ; Національний авіаційний ун-т. Інститут повітряного і космічного права. — К., 2006. — 224 арк.

114. Заклекта-Берестовенко О. С. Фіскальний та регулюючий аспекти акцизного оподаткування в Україні / О. С. Заклекта-Берестовенко, А. Я. Кізіма // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Випуск 9-1. Частина 1. — С. 175–179.
115. Залюбовська І. К. Організаційно-правові засади державного контролю в Україні : (навч.-метод. посіб.) / І. К. Залюбовська. — Одеса : Юрид. л-ра, 2003. — 104 с.
116. Здир Я. Л. Государственные инспекции в СССР / Я. Л. Здир. — М. : Юрид. лит., 1960. — 134 с.
117. Иоффе И. О. Структурные подразделения системы права (на мат. гражданского права) / И. О. Иоффе // Ученые записки ВНИИСЗ. — М., 1968. — Вып. 14. — С. 45–60.
118. Ісаков М. Г. Види державного контролю у сфері підприємницької діяльності / М. Г. Ісаков // Форум права. — 2012. — № 1. — С. 387–395.
119. Карасева М. В. Финансовое право : Общая часть : ученик / М. В. Карасева. — М. : Юристъ, 1999. — 256 с.
120. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні : дис... канд. юрид. наук / Карнарук Наталія Віленівна; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2007. — 189 с.
121. Кельман М. С. Теорія держави і права : навчальний посібник / М. С. Кельман. — Львів : Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України, 1997. — 330 с.
122. Ківалов С. Парламентський контроль в умовах державно-правової реформи в Україні / С. Ківалов, М. Орзіх // Юридический вестник. — 1999. — № 4. — С. 66–71.
123. Кірмач А. В. Оцінювання діяльності державних службовців: європейський досвід правового регулювання / А. В. Кірмач // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 4. — С. 175–180.
124. Класифікація алкогольних напоїв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://alkostop.info/inshi/z225.html>

125. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент : навчальний посібник / Л. Є. Клець. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 640 с.

126. Климанська Л. Д. Соціологія : навчально-методичний посібник для студентів всіх напрямків / Л. Д. Климанська, В. Є. Савка; Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Львів, 2004. — 142 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studbook.com.ua/book_sociologiya-navchalno-metodichnij-posibnik-dlya-studentiv-vsih-napryamkiv-chastina-1_745/25_4.1-anatomiya-socialno-vzayemodi

127. Клименко К. О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.07 / Клименко Кирило Олегович; Національний університет державної податкової служби України. — Ірпінь, 2008. — 198 с.

128. Ключев О. М. Проблеми взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ключев Олександр Миколайович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 422 арк.

129. Кобринський В. Ю. Державний контроль у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кобринський Віталій Юрійович. — К., 2008. — 209 с.

130. Коваль О. А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Коваль Олексій Анатолійович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2006. — 198 с.

131. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — Додаток до № 51. — Ст. 1122.

132. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка : навч. посібник / Ю. Г. Козак. — Видання 2-ге персробр. та доп. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 1118 с.

133. Козьмук Н. І. Фіскальний контроль як інструмент забезпечення дотримання законодавства у сфері оподаткування / Н. І. Козьмук // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/10-2015/55.pdf>
134. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
135. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 736 с.
136. Комарницька Л. І. Проблеми акцизного оподаткування в Україні та способи їх вирішення / Л. І. Комарницька // Економічні підсумки 2012 року : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 14–15 грудня 2012 р.) : у 3-х частинах. — Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2012. — Ч. 3. — С. 94–98.
137. Коментар до Податкового Кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tc.nusta.com.ua/dkpk/komentar/6_s224/index_2.htm
138. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
139. Контролирующие органы и организации в России: Компетенция и полномочия / под ред. А. П. Гуляева. — М. : МАЭП ; ИИК «Калита», 2000. — 208 с.
140. Контроль і нагляд у державному управлінні : навч. посібник / В. М. Гаращук. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. — 55 с.
141. Координация деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью. Научно-методические рекомендации. Коллектив авторов (Бессарабов В.Г., Капитонова Ю.В., Макаренко В.А., Рябцев В.П.). — М., — 2001. — 65 с.
142. Корнєва Т. В. Митний контроль в Україні: організаційно-правові питання : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Корнєва Тетяна Володимирівна;

НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2003. — 246 с.

143. Корнєва Т. В. Митний контроль в Україні: організаційно-правові питання : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Т.В. Корнєва; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2003. — 16 с.

144. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія : дис... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Корнякова Тетяна Всеволодівна; Одеська національна юридична академія. — О., 2004. — 214 арк.

145. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.09 / Король Володимир Володимирович; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 204 с.

146. Коротун В.І. Гармонізація специфічного акцизного оподаткування України до вимог Європейського Союзу / В. І. Коротун // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. — 2010. — Вип. 8. — С. 97–105. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2010_8_12

147. Косенко О. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності / О. Косенко // Юридичний журнал : Правове видання / МОН України, НПУ ім. Лягоманова. 2010 — №5. — С. 111–113

148. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій / В. О. Котюк. — К. : Вентурі, 1996. — 208 с.

149. Кочетков Ю. В. Державний контроль у сфері захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС та надзвичайних ситуацій : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Кочетков Юрій Вікторович; Запорізький національний ун-т. — Запоріжжя, 2007. — 234 арк.

150. Кравчук І. Оцінювання державної політики в Україні / І. Кравчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові

України. — 2010. — № 4. — С. 72–79. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_11

151. Красовський К. С. На що спрямувати політику контролю над тютюном в Україні / К. С. Красовський, Т. І. Андреева, А. П. Скіпальський // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radaprogram.org/infocenter/nashcho-spryamuvaty-polityku-kontrolyu-nad-tyutyunom-v-ukrayini>

152. Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1982. — 431 с.

153. Кримінальний кодекс України : Закон України : від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

154. Критерії ефективності державного управління і місцевого самоврядування // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bookster.com.ua/seminars/question/2020>

155. Крохина Ю. А. Финансовое право России : учебник [для вузов] / Ю. А. Крохина. — М. : Норма, 2004. — 290 с.

156. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. — К. : Кондор, 2003. — 296 с.

157. Кузьміна М. М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Кузьміна Марина Миколаївна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2010. — 188 с.

158. Кукашевич М. П. Соціологія. Загальний курс : навчальний посібник / М. П. Кукашевич, М. В. Туленков. — К. : Каравела , 2006. — 408 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/8_Sociologiya_Zagalnii_kyrs/742_82_Zmist_i_harakterni_oznaki_s_oscialnoi_vzaemodii__

159. Кунев Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури органів внутрішніх справ України: загальнотеоретичні аспекти державного управління : дис... канд. юрид. наук :

12.00.07 / Кунєв Юрій Дем'янович; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2001. — 223 с.

160. Лазарев Б. М. Государственное управление на этапе перестройки / Б. М. Лазарев. — М. : Юрид. лит., 1988. — 320 с.

161. Лисакова Л. Класифікація видів оцінювання державно-управлінської діяльності / Л. Лисакова // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2009. — № 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Lysakova.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Lysakova.pdf)

162. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л. О. Лігоненко ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. — К. : КНТЕУ, 2005. — 824 с.

163. Лунев О. Е. Методы и формы государственного управления / О. Е. Лунев. — М., 1977. — 110 с.

164. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Лученко Дмитро Валентинович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2003. — 180 арк.

165. Любімова С. Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності : монографія / С. Ю. Любімова. — Х. : НікаНова, 2014. — 455 с.

166. Макарейко Н. В. Административное право : конспект лекций / Н. В. Макарейко. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Высшее образование, 2009. — 189 с.

167. Макаренко В. В. Напрями вдосконалення адміністрування акцизного збору в Україні / В. В. Макаренко // Інноваційна економіка. — 2010. — № 16. — С. 252–256.

168. Максименко Н. О. Правове регулювання нормування праці державних службовців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Максименко Наталія Олегівна; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. — Луганськ, 2010. — 179 с.

169. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. — К. : Атіка, 2003. — 576 с.

170. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / В. Я. Малиновський. — Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. — 558 с.

171. Манжула А. А. Державне управління на місцевому рівні: адміністративно-правовий аспект : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Манжула Андрій Анатолійович; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2003. — 198 с.

172. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник для ВУЗов / М. Н. Марченко, О. В. Мицкевич, О. Е. Лейст; под ред. М. Н. Марченко. — М. : ТЕИС, 1997. — 476 с.

173. Международный опыт регулирования алкогольного рынка: Финляндия // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.svvr.ru/Megdunarodniy_opyt_regulirovaniya_alkogolnogo_rynka

174. Международный опыт регулирования алкогольного сектора: Канада // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.svvr.ru/regulirovanie_alkogolnogo_rynka_Kanady

175. Мельничук О. І. Світовий досвід управління ринком продукції спиртової галузі / О. І. Мельничук // Економіка харчової промисловості. — 2011. — № 3. — С. 68–71. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_3_18

176. Метрологія, стандартизація та управління якістю : навч. посіб. : [у 2 ч.] / Л. П. Клименко [та ін.] ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, Одес. нац. мор. ун-т. — О. ; Миколаїв : Вид-во ЧДУ, 2011 Ч. 1. — 2011. — 243 с.

177. Микитюк А. А. Правові та організаційні засади здійснення податкового аудиту державною податковою службою України : дис... канд. наук : 12.00.07 / Микитюк Анатолій Анатолійович. — 2010. — 201 с.

178. Минаев Э. С. Управление производством и операциями: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации»

: Модуль 15 / Э. С. Минаев, Н. Г. Агеева, А. Аббата Дага. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 256 с.

179. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/conv>

180. Митрофанова С. С. Взаимодействия наук в классификационной проблеме / С. С. Митрофанова // Классификация в современной науке. — Новосибирск : Наука. Сиб. Отд-ние, 1989. — С. 5–18.

181. Мінаєв М. М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мінаєв Михайло Миколайович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 232 с.

182. Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный подход / В. Д. Могилевский; Отд-ние экон. РАН; науч.-ред. совет изд-ва «Экономика». — М. : ОАО Издательство «Экономика», 1999.— 251 с.

183. Момот В. М. Робота з персоналом в органах та підрозділах ДПА України: теоретичні та організаційно-правові засади : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адм. право і процес ; фін. право ; інформ. право» / Момот Віталій Миколайович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2008. — 204 с.

184. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Морозова Вікторія Олексіївна; Запорізький юридичний ін-т МВС України. — Запоріжжя, 2003. — 197 арк.

185. Мостова Л. М. Організація обслуговування на підприємствах ресторанного господарства : навчальний посібник / Л. М. Мостова, О. В. Новікова. — К. : Ліра-К, 2010. — 388 с.

186. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис.

... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Музичук Олександр Миколайович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 486 арк.

187. Мукшименко А. П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Мукшименко Алла Петрівна ; Київ. міжнар. ун-т. — К., 2010. — 191 арк.

188. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. — Стер. вид. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 352 с.

189. Муравйов К. В. До проблеми визначення поняття правові засади реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань / К. В. Муравйов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». — 2014. — Вип. 29. — Ч. 2. Т. 3. — С. 84–89.

190. Мурза В. Форми і методи державної контрольно-наглядової діяльності / В. Мурза // Публічне право : Науково-практичний юридичний журнал. — 2013. — № 2. — С. 110–116.

191. Назаренко И. А. Организация деятельности органов внутренних дел при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Назаренко Игорь Анатольевич. — Москва, 2003. — 226 с.

192. Налоговое расследование : экспериментальный учебник для юридических и экономических вузов и факультетов / Под общей редакцией Ю.Ф. Кваши. — М : Юристь. 2000. — 1094 с.

193. Научная организация управления органами внутренних дел / Под ред. Г. Г. Зуйкова. — Академия МВД СССР, 1984. — 317 с.

194. Небава М. І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства : навчальний посібник / М. І. Небава, О. О. Адлер, О. Й. Лесько. — Вінниця : ВНТУ, 2011. — 117 с.

195. Нижник М. Контроль у сфері державного управління / М. Нижник, О. Машков // Вісник УАДУ. — 1998. — № 2. — С. 23–31.

196. Никофорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії оперативних підрозділів територіальних та транспортних ОВС / Д. Й. Никофорчук, О. М. Сніцар // Проблеми взаємодії територіальних і транспортних органів внутрішніх справ у попередженні та розкритті злочинів : наук.-практ. конф. 23 травня 2003 р. : тези допов. — Львів, 2004. — С. 130–136.

197. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. — Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. — 896 с.

198. Новейший философский словарь // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_new_philosophy/

199. Новіков В. В. Внутривідомчий контроль як засіб забезпечення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Новіков Віталій Володимирович; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2006. — 201 арк.

200. Огурцов А. П. Идея / А. П. Огурцов // Новая философская энциклопедия : в 4 т. — М. : Мысль, 2001. — Т. 2. — 830 с.

201. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Рус.яз., 1986. — 797 с.

202. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М. : Рус.яз., 1985. — 796 с.

203. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М., 1991. — 915 с.

204. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Рос. акад. Наук; Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. — [4-е изд., доп.]. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.

205. Озерський І. В. Взаємодія органів слідства та дізнання у боротьбі з організованою злочинністю (психолого-правовий аспект). / І.В. Озерський // Міжвідомчий науковий збірник / За редакцією — А. І. Комарової, М. О. Потебенька, В.П. Пустовойтенка та ін. — Київ, 2001, Том 25., 820 с.

206. Онищенко В. Податковий контроль у системі державного регулювання економіки / В. Онищенко // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 213–218.

207. Оніщик Ю. В. Правовий статус організації — платника податку : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю.В. Оніщик; Національний ун-т держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2008. — 21 с.

208. Опацький В. І. Зовнішній державний контроль за діяльністю вищих навчальних закладів України / В. І. Опацький // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 23 травня 2009 р.). — Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. — С. 190–193.

209. Орехова І. С. Принципи державного контролю господарської діяльності / І. С. Орехова // Форум права. — 2009. — № 2. — С. 309–315.

210. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посібник / За заг. редакцією Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. — К. : Старий світ, 2006. — 576 с.

211. Основин В. С. Городской Совет — орган социального управления / В. С. Основин. — М. : Юрид. лит., 1983. — 128 с.

212. Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Остапович Ганна Михайлівна ; Київськ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2006. — 205 с.

213. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у вінницькій області // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/261/3500-2015-12-25-13-00-42.html>

214. Офіційний портал Державної Фіскальної служби України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya--funktsii/?print>

215. Павленко М. В. Правові засади банківського контролю в Україні : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Павленко Микола Володимирович. — К. : Б.в., 2010. — 211 с.

216. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Павлович-Сенета Ярина Павлівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2010. — 241 арк.

217. Пал Л. Аналіз політики / Леслі Пал ; пер. з англ. Іван Дзюб. — К. : Основи, 1999. — 422 с.

218. Пальчук П.М. Особливості ліцензування обігу алкогольної продукції в Україні / П. М. Пальчук // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 1. — С. 151–156.

219. Панова І. В. Контрольна діяльність обласних державних адміністрацій у сфері фінансів та бюджету : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Панова Ірина Вікторівна ; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2005. — 198 с.

220. Пахомов В. В. Організаційно-правові засади здійснення державного контролю за правозастосовчою діяльністю податкових органів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Пахомов Володимир Васильович. — Х., 2007. — 187 с.

221. Пащенко О. П. Правове регулювання процесу фінансового контролю (за законодавством України) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Пащенко Олена Петрівна; Національна академія держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2005. — 210 с.

222. Петренко П. Д. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності / П. Д. Петренко // Офіційний сайт Міністерства Юстиції України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/24659>

223. Петренко П. Д. Торгівля тютюновими виробами / П. Д. Петренко // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/8411>

224. Петрушенко В. Л. Філософія : [навчальний посібник, 2-е видання, виправлене і доповнене] / П. П. Петрушенко. — К. : Каравела, 2002 — 544 с.

225. Пивненко В. П. Проблеми підвищення ефективності роботи правоохоронних органів в Україні у боротьбі з організованою злочинністю / В. П. Пивненко // Академія правових наук. Вісник... — Вип. 1, Харків, 1997. — С. 157–159.

226. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. — К. : НАВСУ, 1999. — 702 с.

227. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. — Х. : Право, 2008. — 240 с.

228. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv/print1465040067596451>

229. Познышев С. В. Основные вопросы учения о наказании / С. В. Познышев. — М., 1904. — 430 с.

230. Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів : Указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 465/2011 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/465/2011>

231. Положення про Державну фіскальну службу : Постанова КМУ від 21 травня 2014 року // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п>

232. Попов С. М. Наукова парадигма суб'єкт-суб'єктного управління в умовах сучасного континууму / С. М. Попов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2010. — Вип. 43. — С. 166–175.

233. Попович Є. М. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Попович Євген Миколайович ; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2003. — 192 арк.

234. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2-х т. / К. Поппер ; пер. с англ. ; под общ. ред. В. М. Садовского. — М. : Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. — Т. 1. Чары Платона. — 1992. — 448 с.

235. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" від 06.05.2015 № 2786

236. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями / С. В. Прийма // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — 2014. — Вип. 28. — С. 46–55.

237. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.1993 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>

238. Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями і тютюновими виробами» Закон України від 19 грудня 1995 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вр/conv>

239. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв і Порядку ведення Єдиного державного реєстру витратомірів — лічильників обсягу виробленого спирту етилового : Постанови КМУ від 09.10.2013 № 806 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D0%BF>

240. Про затвердження Порядку визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1266 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1266-2002-п/conv>

241. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування населення» : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-п>

242. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 липня 1996 р. № 854 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/854-96-п/conv>

243. Про захист прав споживачів : Закон України : від 12 листопада 1991 року № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), — 1991, — № 30, — ст. 379.

244. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України : від 5 квітня 2007 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16/conv/print1464112653168460>

245. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>

246. Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В. С. Несерсянца. — М. : НОРМА — ИНФРА-М., 1999. — 832 с.

247. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пунда Олександр Олегович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2001. — 222 арк.

248. Пундик М. В. Управлінські зв'язки у системній взаємодії органів публічного управління на регіональному рівні / М. В. Пундик // Публічне управління: теорія та практика. — 2013. — Вип. 1. — С. 47–53.

249. Пустовіт Ю. Ю. Система принципів бюджетного права України / Ю. Ю. Пустовіт // Фінансове право. — 2012. — № 4. — С. 37–40.

250. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України : дис... канд. наук : 12.00.07 / Пухтецька Алла Альбертівна; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України — К., — 2009 — 208 с.

251. Пыхов В. Г. Экономика, организация и планирование спиртового производства / В. Г. Пыхов. — М. : Пищевая промышленность, 1973. — 260 с.

252. Радянська В. В. Аудит : навч. посіб. / В. В. Радянська, Я. В. Петраков. — К. : Центр навчальної літератури, 2008. — 416 с.

253. Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну від 21.05.2003 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/897_001

254. Ратышевский Ю. М. Организационно-правовые основы взаимодействия органов внутренних дел с органами налоговой полиции с учетом региональных особенностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. М. Ратышевский. — М., 1998. — 18 с.

255. Рева Д. В. Правове регулювання податкового контролю в Україні : автореф. ...дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д. В. Рева. — Х. : НЮАУ, 2005. — 20 с.

256. Регулирование производства и оборота продукции пониженного риска // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pmi.com/ru_ru/tobacco_regulation/regulating_tobacco_products/regulation_of_reduced_risk_products/pages/regulation_of_reduced_risk_products.aspx

257. Реферативний огляд європейського права / За заг. ред. В. О. Зайчука. — Трав.-черв. 2014 р. — К., 2014. — 58 с.

258. Рогоза О. Выбираем систему цифрового кодирования подакцизных товаров или kota в мешке? / О.Рогоза // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/business/vybiraem-sistemu-cifrovogo-kodirovaniya-podakciznyh-tovarov-ili-kota-v-meshke-.html>

259. Ромасько В. О. Державний контроль у сфері будівництва: адміністративно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ромасько Віталій Олександрович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 196 арк.

260. Рябченко О. П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Рябченко Олена Петрівна — Х., 2000. — 466 с.

261. Ряшко О. В. Законність у контексті профілактики правопорушень в службовій діяльності міліції України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ряшко Олена Василівна; Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2006. — 214 с.

262. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку : навч. посібник / А. С. Савощенко ; Київський національний економічний ун-т. — К. : КНЕУ, 2005. — 336 с.

263. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Савченко Леся Анатоліївна; Академія держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2002. — 455 арк.

264. Сажнев І. В. До питання щодо визначення поняття «правоохоронна функція держави» / І. В. Сажнев // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. — 2000. — Вип. 4. — С. 62–71.

265. Салієнко О. О. Критерії оцінки ефективності механізму взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади в Україні / О. О. Салієнко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. — № 1 (43). — С. 292-300

266. Селезньов В. В. Основи ринкової економіки України : посібник / В. В. Селезньов. — К. : А.С.К., 2006. — 688 с.

267. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2000. — 704 с.

268. Скорик В. В. Принципы контроля и надзора в государственном управлении / В. В. Скорик // Молодой ученый. — 2016. — № 28. — С. 685–689.
269. Словарь иностранных слов. — 18-е изд., стереотип. — М. : Рус. яз., 1989. — 624 с.
270. Словник економічних термінів // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bank-ua.com/glossary/term/атестація+виробництва/>
271. Словник української мови // Під ред. І. К. Білодіда. — Т. 3. — К. : Наукова думка, 1972. — 744 с.
272. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Пахомов]. — 4-е изд. — М., 1987. — 1600 с.
273. Соколовський О. В. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ України по протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом : дис ... канд. юрид. наук / Соколовський Олександр Відікстович. — Х. : Б. в., 2010. — 190 с.
274. Соловйов В. М. Урядовий контроль — ефективний спосіб забезпечення законності в державному управлінні України / В. М. Соловйов. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej1/txts/SOLOV.htm>
275. Соловйова Ю. О. Організаційно-правові засади здійснення податкового контролю в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н : 12.00.07 / Ю. О. Соловйова; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». — К., 2011. — 20 с.
276. Социальное управление : словарь / Под. ред. В. И. Добренкова, И. М. Слепенкова. — М. : Изд-во МГУ, 1994. — 361 с.
277. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Редактор-координатор — академик РАН Г. В. Осипов. — М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА—ИНФРА • М), 2000. — 488 с.

278. Соціологія / за ред. О. О. Піменової. — Л. : ЛНТУ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.lntu.info/book/fof/filosofii/2011/11-74/page10.html>

279. Стародубова О. А. Парламентський контроль за Державним бюджетом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стародубова Ольга Анатоліївна ; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2010. — 209 с.

280. Стасюк В. Ю. Система державного контролю в Україні: регіональний аспект / В. Ю. Стасюк. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: victor-stasyuk.ucoz.ua/Systema_derzh_kontrolyu_reg_aspekt.rtf

281. Стельмашенко О. О. Світовий досвід використання інструментів державного регулювання розвитку ринку пива / О. О. Стельмашенко // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. — 2012. — Вип. 3. — С. 86–91.

282. Стефанюк І. Б. Контрольно-ревізійна служба як складова фінансової безпеки держави / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. — 1998. — № 11. — С. 42–47.

283. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Г. Стеценко. — К : Атіка, 2007. — 624 с.

284. Стрельченко О. Г. Заохочення як метод управління у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стрельченко Оксана Григорівна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 251 арк.

285. Стрехалюк А. Філософський сенс поняття засади права у сучасній філософії права (Ліберальні концепції) / А. Стрехалюк. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6960/1/125.pdf>

286. Студеникина М. С. Государственный контроль в сфере управления. Проблемы надведомственного контроля / М. С. Студеникина. — М., 1974. — 159 с.

287. Судова медицина : [підручник для студентів мед. вузів] / В. В. Білкун, Л. Л. Голубович, П. Л. Голубович та ін. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 480 с.

288. Сукач О. М. Оцінка результативності реалізації бюджетних програм місцевого рівня / О. М. Сукач // Інноваційна економіка : зб. наук. праць. — 2012. — № 7 (33). — С. 154–157.

289. Сутність та особливості акцизного оподаткування: світовий досвід та перспективи в Україні / С. П. Карпенко // Економіка та держава. — 2015. — № 3. — С. 117–121.

290. Сухінін Д. В. Роль оцінювання в діяльності органів місцевої влади: основні принципи, методи та завдання / Д. В. Сухінін // Публічне адміністрування: теорія та практика. — Електронний збірник наукових праць. — Випуск 1(7)/2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12sdvpmz.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12sdvpmz.pdf)

291. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. — Х. : Прапор, 2006. — 432 с.

292. Тараненко О. М. Забезпечення законності в діяльності митних органів : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тараненко Олександр Миколайович; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2006. — 203 с.

293. Теория государства и права : курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 672 с.

294. Теория государства и права : учебник для вузов / Под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 640 с.

295. Теория права и государства : учебник / Под ред. В. В. Лазарева. — М. : Новый юрист, 1996. — 472 с.

296. Теорія та практика правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України : навчальний посібник / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. І. Іншина, докт. юрид. наук, проф., члена-кореспондента НАПрН України В. І. Олефіра. — Х. : Титул, 2012. — 1192 с.

297. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. — 702 с.

298. Тимошин А. Н. Анализ международного опыта регулирования алкогольного рынка / А. Н. Тимошин // Журнал Вестник Брянского государственного университета. — 2011. — № 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-mezhdunarodnogo-opyta-regulirovaniya-alkogolnogo-rynka>

299. Тігова Т. М. Аналіз фінансової звітності : навч. посіб. / Т. М. Тігова, Л. С. Селіверстова, Т. Б. Процюк. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 268 с.

300. Ткаченко О. О. Адміністративно-правові аспекти взаємодії Управління державної охорони України з іншими суб'єктами забезпечення безпеки органів державної влади / О. О. Ткаченко // Митна справа : Науково-аналітичний журнал. — 2013. — № 1 (ч. 2, кн. 1). — С. 345–351.

301. Тропіна О. М. Організаційно-правові засади здійснення митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тропіна Олена Миколаївна ; Одеська національна юридична академія України. — О., 2003. — 195 арк.

302. Трофімов С. А. Організаційно-правові засади здійснення митних процедур на морському транспорті : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Трофімов Сергій Анатолійович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2008. — 191 с.

303. Тютюнник Р. М. Понятие и принципы банковского контроля в Украине / Р. М. Тютюнник // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — 2011. — Т. 24 (63). — № 2. — С. 166–172.

304. У 2016 році в Україні посилять законодавчі дії з контролю над тютюном // Офіційний веб-сайт МОЗ України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20160201_0.html

305. Угода між Державною податковою адміністрацією України і Головною державною податковою інспекцією при Міністерстві фінансів Республіки Молдова про взаємодію і обмін інформацією в сфері контролю над виробництвом, імпортом-експортом підакцизної продукції від 21 травня 2004 року // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_078

306. Українська Радянська Енциклопедія : у 12 т. / [за ред. М. П. Бажана]. — К. : Рад. Енцикл.Літ., 1963. — Т. 11. — 592 с.

307. Управленческие процедуры / Отв. ред. Б. М. Лазарев. — М. : Наука, 1988. — 271 с.

308. Уряд зробить акцизні марки електронними // Газета центральних органів виконавчої влади України «Урядовий кур'єр». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/uryad-zrobit-akcizni-marki-elektronnimi/>

309. Федоренко В. Л. Теоретичні основи системи конституційного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Федоренко Владислав Леонідович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2010. — 547 с.

310. Федоров В. В. Общественный контроль за деятельностью уголовно-исполнительной системы как форма взаимодействия гражданского общества с государством : дис. ... к. ю. н : 12.00.01 / Федоров Владимир Владимирович. — Владимир, 2006. — 171 с.

311. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — 5-е изд. — М. : Политиздат, 1986. — 590 с.

312. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 7 изд., перераб. и доп. — М. : Республика, 2001. — 719 с.

313. Философский энциклопедический словарь / [Редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. — [2-е изд.]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1989. — 815 с.

314. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

315. Философский энциклопедический словарь // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1174/СУБЪЕКТ

316. Финансовое планирование и контроль. Пер. с англ. / Под ред. М. А. Поукока и А. Х. Тейлора. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 480 с.

317. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. — К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН України, 1973. — 600 с.

318. Фоміцька Н. В. Контроль в державних інституціях : навч. посіб. / Н.В. Фоміцька, Н. С. Миронова, Л. В. Набока ; за заг. ред.. д.е.н., проф. О. Ю. Амосова. — Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. — 144 с.

319. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер; пер. с англ. Т. Даниловой, под ред. А. Куряева. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : ИРИСЭН, 2007. — 306 с.

320. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : в 3 т. : пер. з англ. / Ф. А. Хайек. — К., 1999. — Т. 1. Правила та порядок. — С. 164—165.

321. Харченко Ю. В. Взаимодействие аппаратов уголовного розыска и 7-х отделов в раскрытии краж из квартир / Ю. В. Харченко, С. Г. Калмыков // Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. — К., НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. — С. 69–74.

322. Хилько Ю. Ю. Визначення змісту законності в діяльності адміністративної служби міліції / Ю. Ю. Хилько // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2004. — № 27. — С. 99–103.

323. Хмельницький В. А. Ревизия и аудит : [учеб. комплекс] / В. А. Хмельницький. — Мн. : Книжный Дом, 2005. — 48 с.

324. Хом'яченко С. І. Правове забезпечення контролю за використанням та охороною земель в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Хом'яченко Світлана Іванівна; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004. — 207 с.

325. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк. — М. : Интерстиль, 2000. — 377 с.

326. Хряпинський А.П.

327. Цивільний контроль за діяльністю міліції: організаційно-правові питання : науково-практичний посібник / За заг. ред. М. І. Іншина, О. М. Музичука, Р. С. Веприцького. — Х. : Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2007. — 206 с.

328. Черних С. П. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у сфері протидії організований злочинності / С. П. Черних // Право і безпека. — 2010. — № 2. — С. 82–87.

329. Чистякова І. О. Санаторно-курортне забезпечення як форма соціально-правового захисту населення України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / І. О. Чистякова; МОНМС України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Луганськ, 2012. — 198 с.

330. Шевченко Н. В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю / Н. В. Шевченко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/kriterii-ta-pokazniki-ocinki-efektivnosti-derzhavnogo-finansovogo-kontrolyu.html>

331. Шевчук О. А. Критерії оцінки ефективності державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Сталій розвиток економіки. — 2012. — № 7 (17). — С. 372–376. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/874>

332. Шевчук О. М. Взаємодія та координація органів державної влади щодо забезпечення державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів

та психотропних речовин / О. М. Шевчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2014. — № 8. — С. 126–129.

333. Шемшученко Ю. С. Державний і громадський контроль у галузі охорони навколишнього середовища / Ю. С. Шемшученко. — К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1980. — 48 с.

334. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. С. Шестак. — Х. : Б.в., 2002 . — 18 с.

335. Шестак С. В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Шестак Станіслав Валентинович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2009. — 199 арк.

336. Шморгун О. С. Забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Шморгун .Олександр Семенович. — К. : Б. в., 2010. — 273 с.

337. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР / Е. В. Шорина. — М. : Наука, 1981. — 300 с.

338. Шулатова І. С. Поняття і сутність Державної фіскальної служби України / І. С. Шулатова // Форум права. — 2014. — № 3. — С. 447–455.

339. Шумило Г. І. Технологія приготування їжі : навчальний посібник / Г. І. Шумило. — К. : Кондор, 2003. — 506 с.

340. Шутов М. І. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика) : монографія / М. І. Шутов, В. А. Бабенко, Н. М. Стоянова. — Одеса : Юридична література, 2004. — 136 с.

341. Юридический научно-практический словарь-справочник: основные термины и понятия / авт.- сост. : О. Ф. Скакун, Д. А. Бондаренко. — Х. : Эспада, 2007. — 488 с

342. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/1150/58/1/2/#4966>

343. Юридична енциклопедія. — К. : Укр. енцикл., 1999. — Т. 2. — 744 с.

344. Haiman T., Scott W.G. Management in Modern Organization, 2 nd. Boston, Mass: Houghton — Mirrlin, 1974. — p. 126.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список публікацій здобувача:

1. Більбіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України, як суб'єкт державного контролю / Ю. Л. Більбіт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29–2., Т.3. – С. 94–97.
2. Більбіт Ю. Л. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (28). – Ч.2 – С.11–16.
3. Більбіт Ю. Л. Адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Право UA. – 2016. - № 3. – С.103–107.
4. Більбіт Ю. Л. Суб'єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Європейські перспективи. – 2017. – № 1. – С. 74–78.
5. Більбіт Ю. Л. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наше право. – 2017. – № 1. – С. 72–77.
6. Більбіт Ю. Л. Напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Международный научный журнал «Верховенство права». – 2017. – № 1. – С. 76–81.
7. Більбит Ю. Л. Характеристика отдельных видов государственного контроля за производством и оборотом спирта, алкогольных напитков и табачных изделий / Ю. Л. Бильбит // *Legea si viata* (Закон и жизнь) – Молдова. – 2017. – № 1/2 (301). – С.15–19.
8. Більбіт Ю. Л. Регіональний рівень державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів /

Ю. Л. Більбіт // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу (Київ, 14 трав. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 39–41.

9. Більбіт Ю. Л. Місце та особливості Державної фіскальної служби України у системі суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.). – К. : НДІ публік. права, 2016. – С. 63–65.

10. Більбіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України у системі суб'єктів правоохоронної діяльності / Ю. Л. Більбіт // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С.159–161.

11. Більбіт Ю. Л. Форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Сучасні проблеми адміністративного права та процесу: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. крнф. (м. Харків, 30 червня 2017 р.) / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; каф. адмін. права та процесу ф-ту № 3. – Харків : ХНУВС, 2017. – С.184–187.

АКТИ ВПРОВАДЖЕНЬ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Сумського державного університету
В.Д. Карпуша
«14» березня 2017 р.

АКТ

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження
Больбіта Юрія Леонідовича «Державний контроль за виробництвом та обігом
спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні» на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 –
адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія у складі:

Голова – завідуючий кафедри АГПФЕБ, д.ю.н., доцент Бурбика М.М.

Члени комісії – к.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ Солонар А.В.;

- к.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ Резнік О.М.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Больбіта Юрія Леонідовича «Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні» і їх використання в освітньому процесі з дисциплін «Адміністративне право», «Судові та правоохоронні органи», кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства і кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного дослідження Больбітом Юрієм Леонідовичем «Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення особливостей діяльності суб'єктів, які здійснюють державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Відповідальний секретар

Кримінологічної асоціації України

доктор юридичних наук, професор

О. М. Литвинов

09 березня 2017 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету **Большіта Юрія Леонідовича «Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні»**, поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія в складі:

1. **Веприцького Р. С.** – доктора юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України
2. **Авдєєва О. О.** – кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України
3. **Олішевського О. В.** – кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету **Большіта Юрія Леонідовича «Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні»**, поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Зокрема: а) при розкритті значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

б) при узагальненні видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; визначенні рівнів та напрямків державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; в) при встановленні системи суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; г) при узагальненні форм та методів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; д) під час опрацювання напрямків вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; е) при наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження правотворчого процесу правоохоронних органів; є) при розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства, яке регулює державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету Більбіта Юрія Леонідовича в наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів і їх проектів з питань правоохоронної діяльності.

Члени комісії

 (P. С. Веприцький)

 (O. O. Авдєєв)

 (O. В. Олішевський)

«30» березня 2017 року

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

А.С. Колотік

«30» березня 2017 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Комісія у складі:

начальника відділу організації освітнього процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук **Рязанцевої І. М.** (голова);
завідувача кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Безпалової О.І.**;

завідувача кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Салманової О.Ю.**

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету **Большіта Юрія Леонідовича** «Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Судові та правоохоронні органи».

Внесені автором до зазначених лекційних матеріалів доповнення підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики діяльності суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі слухачів, студентів та курсантів.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі **публікації**:

1. Большіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України, як суб'єкт державного контролю / Ю. Л. Большіт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29–2. Т. 3. – С. 94–97.

2. Большіт Ю. Л. Поняття та значення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Большіт // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (28). Ч. 2 – С. 11–16.

3. Більбіт Ю. Л. Адміністративно-правове регулювання державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Право UA. – 2016. – № 3. – С. 103–107.
4. Більбіт Ю. Л. Суб'єкти державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Європейські перспективи. – 2017. – № 1. – С. 74–78.
5. Більбіт Ю. Л. Форми та методи державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Наше право. – 2017. – № 1. – С. 72–77.
6. Більбіт Ю. Л. Напрями державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Верховенство права. – 2017. – № 1. – С. 76–81.
7. Більбіт Ю. Л. Характеристика отдельных видов государственного контроля за производством и оборотом спирта, алкогольных напитков и табачных изделий / Ю. Л. Бильбит // *Legea si viata* (Закон и жизнь (Молдова)). – 2017. – № 1/2 (301). – С. 15–19.
8. Більбіт Ю. Л. Регіональний рівень державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу (Київ, 14 трав. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 39–41.
9. Більбіт Ю. Л. Місце та особливості Державної фіскальної служби України у системі суб'єктів державного контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 – 17 груд. 2016 р.). – К. : НДІ публ. права, 2016. – С. 63–65.
10. Більбіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України у системі суб'єктів правоохоронної діяльності / Ю. Л. Більбіт // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 159–161.
11. Більбіт Ю. Л. Форми державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів / Ю. Л. Більбіт // Сучасні проблеми адміністративного права та процесу: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 черв. 2017 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; каф. адмін. права та процесу ф-ту № 3. – Х. : ХНУВС, 2017. – С. 184–187.

Члени комісії:

І.М. Рязанцева

О.І. Безпалова

О.Ю. Салманова